

Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar

Editör: Prof.Dr. Abdulkadir Kırbaş

Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar

Editör:

Prof.Dr. Abdulkadir Kırbaş

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozguruyinlari.com

✉ info@ozguruyinlari.com

Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar

Editor: Prof.Dr. Abdulkadir Kırbaş

Language: Turkish-English

Publication Date: 2025

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5757-46-3

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub916>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Kırbaş, A. (ed) (2025). *Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub916>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozguruyinlari.com/>

Ön Söz

Sosyal bilimler, sürekli değişen, dönüşen ve bu dönüşüm içerisinde de sürekli yeni konular doğuran bilim alanıdır. Bu dönüşümün anlaşılması, yorumlanması ve geleceğe dair öngörüler geliştirilmesi ise sosyal bilimlerin temel uğraşıdır. Bu alan, insan davranışlarından kültürel yapılara, toplumsal ilişkilerden siyasal sistemlere kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsar. İçinde bulunduğumuz çağda, sosyal bilimlerin yalnızca akademik bir alan olmanın ötesine geçerek, gündelik yaşamın, kamusal politikaların ve küresel gelişmelerin anlaşılmasında vazgeçilmez bir rehber hâline geldiği açıktır. Günümüzde değişen dünya dinamikleriyle birlikte, sosyal bilimlerin önemi her geçen gün daha da artmakta, bu alandaki güncel araştırmalar ise toplumların hem bugünü hem de geleceğini anlamlandırmada temel bir kaynak hâline gelmektedir.

Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar adlı bu eser, işte tam da bu ihtiyaçtan doğmuştur. Kitap, farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların katkılarıyla şekillenmiş; çağdaş toplumsal meseleleri ele alan, kuramsal zenginliği olan ve saha verilerine dayalı özgün çalışmalardan oluşmaktadır. Amaç, sosyal bilimlerin temel alanlarında güncel tartışmalara yer açmak, yeni perspektifler sunmak ve araştırmacılar arasında disiplinlerarası bir etkileşim alanı oluşturmaktır.

Bu eser, özellikle akademisyenler, lisansüstü öğrenciler ve sosyal bilimlere ilgi duyan araştırmacılar için kaynak niteliği taşımaktadır. Her bölüm, kendi alanında güncel bir konuyu ele alarak, literatüre katkı sağlamayı ve yeni araştırmalara ilham vermeyi hedeflemektedir. Ayrıca disiplinlerarası bakış açısı, kitabın farklı alanlar arasında köprü kurarak bütüncül bir anlayış geliştirmesine olanak tanımaktadır. Eserin hedef kitlesi yalnızca akademik camia ile sınırlı değildir. Sosyal bilimlerle ilgilenen tüm okuyuculara hitap eden bu kitap; farklı bakış açılarını bir araya getirerek, zengin bir düşünsel zemin sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle kitap, hem sosyal bilimler literatürüne katkı sunmakta hem de güncel meselelere dair düşünsel bir derinlik sağlamaktadır. Ayrıca bu kitap, özellikle akademisyenler, lisansüstü öğrenciler ve sosyal bilimlere ilgi duyan araştırmacılar için kaynak niteliği taşımaktadır. Her bölüm, kendi alanında güncel bir konuyu ele alarak, literatüre katkı sağlamayı ve yeni araştırmalara ilham vermeyi hedeflemektedir.

Ayrıca disiplinlerarası bakış açısı, kitabın farklı alanlar arasında köprü kurarak bütüncül bir anlayış geliştirmesine olanak tanımaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen değerli yazarlarımıza, bilimsel değerlendirme sürecine katkı sağlayan hakemlerimize ve editöryal sürece destek olan tüm ekibe içten teşekkürlerimizi sunarız. Kitabın, yeni tartışmaların ve araştırmaların önünü açmasını dileriz.

İçindekiler

Ön Söz

iii

Bölüm 1

Muhasebe Eğitiminde Yapay Zekâ Kullanımı: Chatgpt'nin Uluslararası
Muhasebe Standartları Vakalarındaki Performansının İncelenmesi 1

Aslı Keskin

Berke Koç

Saim Doğan

Bölüm 2

Ölçek ve Anket Uygulamalarında Örneklem Problemi 23

Sait Bardakçı

Rahim Arslan

Bölüm 3

2024 Yerel Seçimlerinde Partilerin Afet Politikalarının Seçim Beyannamesine
Yansıması 49

Tuba Kalçık Üstündağ

Bölüm 4

Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe “Öteki” 69

Fatıma Aydın

Emine Yılmaz Atık

Bölüm 5

Erişilebilir İstihdam ve Engellilik: Hak Temelli Sosyal Politika Uygulamaları 91

Aykut Balcı

Bölüm 6

Yüksekte Çalışmalarda İş Sağlığı ve Güvenliği	109
<i>Ziya Ersoy</i>	

Bölüm 7

Sirkadiyen ve Yemek Saatleri Üzerine Bir Derleme	117
<i>Fatma Koç</i>	

Bölüm 8

Enerji ve Sürdürülebilirlik Açısından Fransa'daki Makroekonomik Politika ve Uygulamalar	131
<i>Zeliha Süt</i>	

Muhasebe Eğitiminde Yapay Zekâ Kullanımı: Chatgpt'nin Uluslararası Muhasebe Standartları Vakalarındaki Performansının İncelenmesi

Aslı Keskin¹

Berke Koç²

Saime Doğan³

Özet

Dijitalleşme ve yapay zekâ kullanımı, günümüzde hızla artmakta; bu alanda gerçekleştirilen başarılı çalışmaların etkisiyle konuya yönelik araştırmaların önemi giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Muhasebe meslek mensupları tarihsel süreçte faaliyetlerini uzun süre geleneksel yöntemlerle sürdürmüş; ancak özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, internetin yaygınlaşması ve teknolojik ilerlemelerle birlikte bu durum köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda muhasebe süreçlerinin önemli bir kısmı dijital ortamlara taşınmıştır. Dolayısıyla, muhasebe eğitiminin yalnızca klasik uygulamalar ve teoriler üzerine yoğunlaşması yeterli görülmemekte; aynı zamanda çağın gereklilikleri doğrultusunda teknolojik yenilikleri de kapsayacak şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, meslekte yaşanan dijital dönüşümün muhasebe eğitiminde merkezi bir unsur olarak ele alınması zorunludur. Aksi takdirde, muhasebe eğitiminin iş dünyasının ve meslek mensuplarının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması olasıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, ABD merkezli yapay zekâ araştırma şirketi OpenAI tarafından geliştirilen ve son yılların en dikkat çekici teknolojik araçlarından biri olan sohbet robotu ChatGPT'nin muhasebe bilgi düzeyini incelemek ve verdiği yanıtları değerlendirmektir. Bu kapsamda, Uluslararası Muhasebe

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, asli.keskin@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2692-2153
- 2 Araş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, berkekoc@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4889-3816
- 3 Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, saimedogan@klu.edu.tr, ORCID:0000-0003-2638-9694

Standartları üzerine hazırlanan çeşitli vakalar ChatGPT'ye yöneltilmiş ve elde edilen cevaplar analiz edilmiştir. Uygulamada, 2022 yılında piyasaya sürülen ve ücretsiz erişim olanağı sunan ChatGPT 3.5 sürümü kullanılmıştır. Araştırma, “ChatGPT, Uluslararası Muhasebe Standartları konusunda bir sınava tabi tutulduğunda başarılı olabilir mi?” sorusuna cevap aramaktadır.

Çalışmanın, yapay zekânın muhasebe eğitimindeki rolüne ilişkin devam eden tartışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde yapay zekâ ve ChatGPT'nin yanı sıra, eğitimde yapay zekânın kullanımına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

1.1. Yapay Zekâ ve ChatGPT

Yapay zekâ kavramı ilk kez 1956 yılında düzenlenen Dortmund Konferansı'nda John McCarthy, Nathaniel Rochester, Marvin L. Minsky ve Claude E. Shannon tarafından hazırlanan bir bildiride dile getirilmiş olup, kavramın mucidi olarak John McCarthy kabul edilmektedir (Arslan, 2020, s. 76).

Yapay zekâ (A.I - Artificial Intelligence) kavramı, büyük veri, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, bulut teknolojileri ve üç boyutlu yazıcılarla birlikte Endüstri 4.0'ı oluşturan bileşenlerden biridir. Yapay zekâ, insan zekâsını ve mantığını taklit ederek çeşitli görevleri yerine getiren ve öğrendiği bilgilerle kendini geliştiren sistemleri ifade eder.

Bir başka tanıma göre yapay zekâ, insan ve hayvanların doğal zekâsını taklit eden akıllı makineler oluşturmayı hedefleyen geniş bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Benaich ve Hogarth, 2020; Özçelik vd., 2022, s. 288). Günümüzde ise yapay zekâ, insan beyninin tüm yeteneklerini taklit edebilen, hatta bu yetenekleri aşan akıllı makineler geliştirme çalışmalarını ifade eden bir kavramdır (Kaczorowski, 2021).

Günlük muhasebe kayıtlarından finansal analize kadar birçok süreçte, yapay zekâ teknolojileri makine öğrenimi, derin öğrenme, görüntü ve dil işleme modelleriyle entegre olarak kullanılabilir. Son zamanlarda bu teknolojiler, özellikle sohbet robotlarıyla ön plandadır (Küçük, 2023, s. 876). Bu sohbet robotu modelleri arasında en bilinenlerden biri, ChatGPT adlı dil modelidir.

ChatGPT, merkezi ABD'de bulunan yapay zekâ alanında çalışmaları bulunan araştırma şirketi OpenAI tarafından tasarlanan bir yapay zekâ sohbet robotudur. ChatGPT, kendisine yöneltilen yazılı sorulara yazılı

olarak yanıt verebilmekte, ayrıca sorgulama konusuna ilişkin açıklayıcı metinler oluşturabilmektedir. ChatGPT'nin yetenekleri sadece sorulara yanıt vermekle sınırlı değildir; aynı zamanda program yazabilmekte, verilere dayalı tahminler yapabilmekte, hataları bulmakta ve şiir gibi sanatsal metinler de ortaya koyabilmektedir. OpenAI, sohbet şeklinde kurulan etkileşimin, ChatGPT'nin takip sorularını yanıtlamasına, hatalarını kabul etmesine, yanlış öncüllere itiraz etmesine ve uygunsuz istekleri reddetmesine olanak tanıdığını ifade etmiştir (OpenAI, 2023; Küçüker, 2023, s. 879). Makine öğrenmesi ve yapay zekâya dayanan bu program, büyük miktarda veriyi hızlı bir şekilde tarayarak önemli eğilimleri belirleyebilmektedir (Azaltun, vd., 2024, s. 95).

ChatGPT'nin ilk versiyonu, ChatGPT 3 adıyla geliştirilmiş ve ardından daha gelişmiş sürümleri olan ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4 piyasada yerini almıştır. Hem ücretli hem de ücretsiz versiyonları bulunan ChatGPT, Kasım 2022'de kullanılmaya başlanmış ve milyonlarca kullanıcıya ulaşmıştır.

GPT'nin açılımı "Generative Pre-trained Transformer"dır; Türkçe'ye çevrildiğinde ise "Üretken Ön Eğitimli Dönüştürücü" anlamına gelir. ChatGPT, çok çeşitli sorulara yanıt verebilmek için kitaplar, makaleler ve internet sayfaları gibi çeşitli metin verileri üzerinden eğitilmiştir (Hough, 2023).

ChatGPT, şu anda muhasebe süreçlerindeki görevleri kendi başına üstlenemese de, sürece yardımcı olarak verimliliğe katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Küçüker, 2023, s. 875).

1.2. Eğitimde Yapay Zekâ

ChatGPT teknolojisi, muhasebe mesleğinin dijital dönüşümünde önemli bir potansiyele sahiptir. Muhasebe süreçlerini kolaylaştırarak karmaşık görevleri basitleştirebilmektedir. ChatGPT gibi yapay zekâ araçları, muhasebe uygulamalarıyla birleştirildiğinde sadece teknolojik bir değişim sunmakla kalmayıp, manuel işler ve zaman alıcı görevlerde daha fazla verimlilik, daha yüksek doğruluk ve daha düşük hata oranı sağlamaktadır. Ayrıca, muhasebeciler büyük veri setlerini yapay zekâ algoritmalarıyla analiz ederek maliyet ve zamandan tasarruf edebilirler. ChatGPT, yetkinlik sahibi profesyonellere tehdit oluşturmaktan ziyade, zaman sıkıntısı yaşandığında veya personel yetersiz kaldığında alternatif çözümler sunmaktadır. Belirli görevleri otomatikleştirerek iş yükünü büyük ölçüde azaltabilse de, yine de meslek mensuplarının işlemleri denetlemesi ve doğru talimatlar vermesi gerekmektedir (Azaltun vd., 2024, s.95-96).

Eğitim alanında, özellikle pandemi döneminde okulların kapalı olduğu zamanlarda, uzaktan eğitim sürecinde yapay zekâ destekli eğitimin önemini daha fazla hissettiğimiz açıktır. Eğitimcilerin, teknolojik gelişmeleri takip etmeleri, kendilerini geliştirmeleri ve öğrencilere teknik konularda yardımcı olmaları, eğitimin sorunsuz devam edebilmesi için gerekli hale gelmiştir (İşler, 2021, s. 8).

Yapay zekâ ve doğal dil işleme alanındaki son gelişmelerle birlikte, ChatGPT gibi yapay zekâ metin oluşturucuları, çeşitli sorgulara karmaşık yanıtlar üretme yeteneği kazanmıştır. Ancak eğitimciler, öğrencilerin ödevleri tamamlamak için bu yapay zekâ uygulamalarını kullanabileceği konusunda endişelerini dile getirmektedirler. ChatGPT gibi uygulamalar, öğrencilerin alan bilgisi edinmelerini ve ödevlerin geliştirmeyi amaçladığı eleştirel düşünme, araştırma ve yazma becerilerini kazanmalarını engelleyebilir. Ayrıca, öğrencilerin yapay zekâ araçlarından elde edilen sonuçları ödevlerine dahil etmeleri, öğrenci performansının doğru bir şekilde ölçülmesini zorlaştıracaktır (Cheng vd., 2023, s. 1-2).

ChatGPT, pedagojik uygulamaları geliştirme, sanal kişisel ders verme, deneme veya araştırma makalesi taslağı oluşturma ve fikirler üzerinde beyin fırtınası yapma gibi faydalar sunmaktadır. Ancak, akademik dürüstlük sorunları, yanlış bilgi ve yapay zekâyâ aşırı güven gibi riskler de bulunmaktadır (Sok ve Heng, 2023, s. 1). Etik kaygılar, yanıtların doğruluğu, veri ve siber güvenlik ile hukuksal sorunlar risk yaratabilirken, sınırlı konu anlayışı ve duygusal zekâ eksikliği gibi sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, ChatGPT verilerini internet kaynaklarından topladığı için güvenilirliğinin araştırılması gerekmektedir (Azaltun vd., 2024, s. 95).

Muhasebe mezunlarının kalitesini artırmak için mevcut müfredatın güncellenmesi büyük önem taşımaktadır. Muhasebe öğretimindeki değişiklikler, öğrencilerin yenilenen iş ortamında ihtiyaç duyacakları becerileri kazanmalarını sağlayacak ve geleceğin muhasebecilerini iş hayatına hazırlayacak bir eğitim sistemi oluşturma sorumluluğunu doğurmaktadır. Bu sistem, gerekli alanlarda bilgi vererek, beceri ve yeterlilikler geliştirmeyi hedeflemelidir (Varol, 2023, s. 162).

2. Literatür İncelemesi

Yapay zekâ kullanımına ilişkin alanyazında yer alan bazı çalışmalar şunlardır:

Özevin'in (2023) çalışmasında, muhasebede yapay zekâ kullanımının meslek etiğine etkileri incelenmiş ve ChatGPT'ye muhasebede etik uygulamalar üzerine bir anket uygulanmıştır. Araştırmada, yapay zekânın

insan kontrolünde kullanıldığında yüksek verimlilik ve fayda sağladığı, ancak otonom muhasebe süreçlerinde sorumluluk ve hesap verebilirlik konusunda sorunlar yaşanabileceği sonucuna varılmıştır.

Küçükler'in (2023) çalışmasında, ChatGPT'nin temel muhasebe konularındaki yetkinliği finansal muhasebe, maliyet ve yönetim muhasebesi ile denetim alanlarında yapılan sınavlarla değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ChatGPT'nin gelecekteki versiyonlarının özellikle ön muhasebe alanında daha başarılı olabileceği öngörülmüştür.

Lo'nun (2023) çalışmasında, ChatGPT'nin eğitim üzerindeki etkisi incelenmiş ve makalelere yönelik yapılan içerik analizinde, ChatGPT'nin bazı konularda başarılı, bazı konularda ise daha az etkili olduğu belirlenmiştir.

Sok ve Heng (2023) çalışmalarında, ChatGPT'nin faydaları ve risklerini ele almış, eğitim amaçlı etkin kullanımı için çeşitli öneriler sunmuşlardır.

Atanovski ve arkadaşlarının (2023) yaptığı çalışmada, ChatGPT'nin muhasebe ve denetim alanındaki yetkinliğini ölçmek amacıyla 11 farklı konuda 401 sorudan oluşan bir sınav uygulanmış ve ChatGPT'nin başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Karakoç Keskin (2023) tarafından yapılan çalışmada, ChatGPT'nin Türkiye internet gündeminde oluşturduğu temalara değinilmiştir. ChatGPT hakkında oluşan Türkiye gündemindeki temalar, "kod yazma/geliştirme, bilgi toplama, iş yaşamı, ChatGPT'de yeni gelişmeler, eğitim, yaratıcı içerik üretme ve bilişim sektörü" şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Cheng ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında, ChatGPT 3.5 ve 4 modellerinin yedi eğitim muhasebesi vakasına çözüm üretme yetenekleri değerlendirilmiştir. Çalışmada, ChatGPT'nin doğru çözümler sunma başarısının 3.5 ve 4 versiyonlarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Alshurafat'ın (2023) çalışmasında, ChatGPT'nin muhasebeciler için sunduğu faydalar ve karşılaşılan zorluklar detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu teknolojinin muhasebe alanında etkin bir şekilde kullanılabilmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Wood ve arkadaşları (2023) çalışmalarında, ChatGPT'ye sorular yöneltilmiş ve ChatGPT'nin bu soruların %56,5'ini doğru, %9,4'ünü ise kısmen doğru yanıtladığını belirtmişlerdir.

McGee (2023) çalışmasında, ChatGPT'nin muhasebe mesleği için tehlike oluşturup oluşturmadığını incelemiş ve sonuçlara göre muhasebe mesleğinin tehlikede olmadığı sonucuna varılmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde; ChatGpt'nin muhasebe ve muhasebe eğitimine katkıları hakkında son yıllarda pek çok çalışma yapıldığını görmekteyiz. ChatGpt'nin sınava tabi tutulduğu çalışmalar ve risk/faydalarına değinildiği çalışmalar göze çarpmaktadır. Diğerlerinden farklı olarak; özellikle Uluslararası Muhasebe Standartları hakkında hazırlanan vakalara yönelik ChatGPT'nin bilgi düzeyi hakkında fikir sahibi olmayı hedeflemesi sebebiyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Metodoloji

Bu bölümde çalışmanın amacı, uygulaması ve bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzün en popüler yapay zekâ araçlarından ChatGPT'nin Uluslararası Finansal Raporlama Standartları hakkında bilgisinin ölçülmesi amacıyla söz konusu sisteme bir sınav uygulanmıştır. Uygulamada ChatGPT'nin 2022 yılında piyasaya çıkarılan ve ücretsiz kullanım imkanı sunan ChatGPT 3.5 sürümü kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın uygulama bölümünde ChatGPT'ye sorulan sorular ve alınan cevaplar yer almaktadır. Uygulamamız 2024 yılında yapılmıştır. Ticari işletmeler tarafından en yaygın kullanımda olan standartların tercih edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada, ChatGPT'nin Uluslararası Muhasebe Standartları konulu açık uçlu ve test sorularındaki yanıtlarından hareketle, muhasebe kayıtları ve mali tablo hazırlamadaki yeteneğini saptamak amaçlanmıştır.

3.2. Uygulama ve Bulgular

ChatGPT sistemine sorular sorulmadan önce “Sana soracağım soruları Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına göre cevapla!” komutu verilmiş daha sonra sorular sorulmaya başlanmıştır.

Soru 1: Bir maddi duran varlık, 50.000 TL'ye peşin olarak satın alınmıştır. Söz konusu maddi duran varlığın şirkete getirilmesi için katlanılan nakliye bedeli 500 TL olup söz konusu nakliye bedeline binaen yapılan nakliye sigortası 50 TL'dir. Ayrıca maddi duran varlığın işletmede kurulması için yerinin hazırlanmasına 2.000 TL harcanmıştır. Maddi duran varlığı kullanacak olan personelin eğitimi için 750 TL bir bedel ödenmiş olup maddi duran varlığın montajı için 1.250 TL harcanmıştır. Maddi duran varlığın denemesi amacıyla deneme üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda deneme üretimi için 350 TL maliyete katlanılmıştır. Bu durumda

maddi duran varlığın ilk ölçümünde muhasebeleştirilmesi gereken tutar kaç TL'dir?

Cevap 1: Söz konusu maddi duran varlığın ilk ölçümünde muhasebeleştirilmesi gereken tutar, maddi duran varlığın maliyetidir. Söz konusu maddi duran varlığın maliyeti, 50.000 TL peşin fiyatına, nakliye bedeli olan 500 TL'ye, nakliye sigortası bedeli olan 50 TL'ye, yer hazırlama maliyeti olan 2.000 TL'ye, personel eğitimi maliyeti olan 750 TL'ye, montaj maliyeti olan 1.250 TL'ye ve deneme üretimi maliyeti olan 350 TL'ye eşittir. Buna göre, maddi duran varlığın ilk ölçümünde muhasebeleştirilmesi gereken tutar 54.900 TL'dir.

TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı'na göre maddi duran varlığın alım bedeline ek olarak; nakliye bedeli, nakliye sigortası, maddi duran varlığın kurulumuna ilişkin yer hazırlanması, maddi duran varlığın kullanımına ilişkin personel eğitimi, montaj ve deneme üretim maliyetleri de maddi duran varlığın maliyetine eklenmelidir. Bu sebeple ChatGPT sistemi, soru 1'e doğru yanıt vermiştir.

Soru 2: Beta işletmesi, küçük ev aletleri alıp satan bir işletmedir. Beta işletmesinde mikserin fiyatı 500 TL'dir. Saç kurutma makinesinin fiyatı ise 1.500 TL'dir. Beta İşletmesi, yıl sonuna özel bir kampanya yapmıştır. Bu kampanyaya göre müşteriler, mikser ve saç kurutma makinesini birlikte almaları halinde 2.000 TL yerine 1.750 TL ödeyeceklerdir. Ahmet Bey, bu kampanyadan yararlanmak üzere Beta İşletmesi'nden bu iki ürünü 1.750 TL'ye satın almıştır. Uluslararası Finansal Raporlama Standardı 15: Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardına göre Beta işletmesi hangi ürün için ne kadar gelir raporlamalıdır?

Cevap 2: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) 15'e göre, hasılat belirlenirken, işletmenin müşteri ile gerçekleştirdiği sözleşmelere dayalı olarak elde ettiği karşılığın belirlenmesi gerekmektedir. Ancak, bu durumda işletme bir paket indirim uygulamış ve mikser ile saç kurutma makinesini birlikte satın alan müşterilere toplu bir fiyat sunmuştur.

Mikser İçin Hasılat = Toplam Sözleşme Fiyatı x (Mikser Fiyatı / Toplam Fiyat)

$$\text{Mikser İçin Hasılat} = 1.750 \text{ TL} \times (500 \text{ TL} / 2000 \text{ TL}) = 437.50 \text{ TL}$$

Saç Kurutma Makinesi İçin Hasılat = Toplam Sözleşme Fiyatı x (Saç Kurutma Makinesi Fiyatı / Toplam Fiyat)

$$\text{Saç Kurutma Makinesi İçin Hasılat} = 1750 \text{ TL} \times (1500 \text{ TL} / 2000 \text{ TL}) = 1312.50 \text{ TL}$$

UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı'na göre iki ürünün bir arada ve birim satış fiyatları toplamından farklı bir fiyata satıldığı durumlarda toplam satış hasılatının birimlere göre ayrılarak saptanması gerekmektedir. Bu sebeple ChatGPT sistemi, soru 2'ye doğru yanıt vermiştir.

Soru 3: Bir ticaret işletmesinin stoklarına ilişkin bilgiler incelenmiştir. Buna göre bilgisayarın maliyeti 20.000 TL olup, bilgisayarın tahmini satış fiyatı 19.000 TL ve tahmini satış maliyeti 1.000 TL'dir. Bu bilgilere göre bir stok değer düşüklüğü mevcut mudur? Mevcutsa stok değer düşüklüğü tutarı nedir? Bilgisayar bilançoda hangi tutarda gösterilmelidir?

Cevap 3: Stok değer düşüklüğü, stokların maliyeti ile net gerçeğe uygun değeri arasındaki farktır. Net gerçeğe uygun değer, beklenen satış gelirinden tahmini satış maliyeti çıkartılarak bulunur. Verilen bilgilere göre:

Bilgisayarın maliyeti: 20.000 TL

Bilgisayarın tahmini satış fiyatı: 19.000 TL

Bilgisayarın tahmini satış maliyeti: 1.000 TL

Net Gerçeğe Uygun Değer = Tahmini Satış Fiyatı – Tahmini Satış Maliyeti

Net Gerçeğe Uygun Değer = 19.000 TL – 1.000 TL = 18.000 TL

Stok değer düşüklüğü, Maliyet – Net Gerçeğe Uygun Değer şeklinde hesaplanır:

Stok Değer Düşüklüğü = Maliyet - Net Gerçeğe Uygun Değer

Stok Değer Düşüklüğü = 20.000 TL – 18.000 TL = 2.000 TL

Bu durumda, stok değer düşüklüğü mevcuttur ve tutarı 2.000 TL'dir.

Bilançoda bilgisayar, net gerçeğe uygun değeri olan 18.000 TL olarak gösterilmelidir. Stok değer düşüklüğü, kar zarar tablosunda gider olarak ayrılmalıdır.

TMS 2 Stoklar Standardı'na göre Stok Değer Düşüklüğü saptanırken maliyet ve gerçeğe uygun değer tutarları dikkate alınır. Maliyet tutarının gerçeğe uygun değerden fazla olması durumunda stok değer düşüklüğü mevcut olduğu söylenebilir. Bu sebeple ChatGPT sistemi, soru 3'e doğru yanıt vermiştir.

Yukarıda belirtilen açık uçlu sorulara ek olarak ChatGPT'nin çoktan seçmeli sorulardaki performansının ölçülmesi amacıyla aşağıdaki sorular sorulmuş ve cevaplar raporlanmıştır.

Soru 4: Uluslararası Muhasebe Standardı 36: Varlıklarda Değer Düşüklüğü standardına göre aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri doğrudur?

I: Bir varlığın defter değeri, geri kazanılabilir tutarından yüksekse değer düşüklüğü mevcuttur.

II: Kullanım amacıyla elde tutulan varlıklarda değer düşüklüğü iptali mümkündür.

III: Geri kazanılabilir tutar belirlenirken ilgili varlığın yalnızca kullanım değeri dikkate alınır.

A) I ve III

B) II ve III

C) I ve II

D) Yalnız I

E) Hepsi

Cevap 4: Doğru ifadeleri belirlemek için Uluslararası Muhasebe Standartları 36'ya göre aşağıdaki seçeneklere bakalım:

I: Bir varlığın defter değeri, geri kazanılabilir tutarından yüksekse değer düşüklüğü mevcuttur. (Doğru)

II: Kullanım amacıyla elde tutulan varlıklarda değer düşüklüğü iptali mümkündür. (Yanlış, genellikle kullanım amacıyla elde tutulan varlıklarda değer düşüklüğü iptali mümkün değildir.)

III: Geri kazanılabilir tutar belirlenirken ilgili varlığın yalnızca kullanım değeri dikkate alınır. (Yanlış, geri kazanılabilir tutar belirlenirken varlığın elde edilebilir değeri ile değer düşüklüğü maliyeti arasındaki büyük olanı dikkate alır.)

Sonuç olarak, doğru ifade yalnızca I'dir. Doğru seçenek D) Yalnız I'dir..

ChatGPT sistemi, soru 4'e yanlış yanıt vermiştir. Uluslararası Muhasebe Standardı 36: Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı'na göre Kullanım amacıyla elde tutulan varlıklarda değer düşüklüğü iptali mümkündür. Bu sebeple doğru cevap: I ve II (C Seçeneği) olmalıdır.

Soru 5: Uluslararası Muhasebe Standardı 40: Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller standardına göre aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri yanlıştır?

I: Normal iş akışı içerisinde satılacak gayrimenkuller, yatırım amaçlı gayrimenkul olarak sınıflandırılmaz.

II: Yatırım amaçlı gayrimenkullerin sonraki dönemlerde ölçümünde Maliyet yöntemi veya gerçeğe uygun değer (GUD) yöntemi seçilebilir

III: Yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer değişiminden doğan kazanç veya kayıplar kar zarar tablosunda raporlanır.

A) I ve II

B) I ve III

C) II ve III

D) Hepsi doğrudur.

E) Hepsi yanlıştır.

Cevap 5: Uluslararası Muhasebe Standartları 40: Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller standardına göre aşağıdaki ifadeler incelendiğinde:

I: Normal iş akışı içerisinde satılacak gayrimenkuller, yatırım amaçlı gayrimenkul olarak sınıflandırılmaz. (Doğru)

II: Yatırım amaçlı gayrimenkullerin sonraki dönemlerde ölçümünde Maliyet yöntemi veya gerçeğe uygun değer (GUD) yöntemi seçilebilir. (Doğru)

III: Yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değer değişiminden doğan kazanç veya kayıplar kar zarar tablosunda raporlanır. (Doğru)

Bu durumda doğru olan ifadeler I, II ve III'dir. Dolayısıyla, doğru cevap "D) Hepsi doğrudur." seçeneğidir.

Uluslararası Muhasebe Standardı 40: Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standardı'na göre normal iş akışı içerisinde satılacak gayrimenkuller, yatırım amaçlı gayrimenkul olarak değil stok olarak sınıflandırılmalıdır. Yine ilgili standarda göre yatırım amaçlı gayrimenkullerin sonraki dönemlerde ölçümünde Maliyet yöntemi veya gerçeğe uygun değer (GUD) yöntemi seçilebilir. Bu sebeple ChatGPT sistemi, soru 5'e doğru yanıt vermiştir.

Soru 6: Koç İşletmesi 2 Ocak 2024 tarihinde 800.000 TL'ye bir araç satın almıştır. Taşıtın faydalı ömrü 8 yıl ve kalıntı değeri sıfır olarak saptanmıştır. Koç İşletmesi varlıklarını yeniden değerlendirme modeliyle değerlemektedir. Koç işletmesi, amortisman yöntemi olarak eşit paylı (doğrusal) amortisman yöntemini tercih etmiştir. 31 Aralık 2024 tarihinde taşıtın değeri 750.000 TL olarak tespit edilmiştir.

Yukarıdaki bilgilere göre gerekli muhasebe kayıtlarını yapınız.

Cevap 6: Verilen bilgilere göre, Koç İşletmesi'nin varlıklarını yeniden değerlendirme modeliyle değerlediği durumda ve eşit paylı (doğrusal) amortisman yöntemini tercih ettiği durumda, her yıl eşit miktarlarda amortisman kaydı yapılır. İşte gerekli muhasebe kayıtları:

Şekil 1: ChatGPT Yanıtı- Araç Satın Alındığında Kayıt

Hesaplar	Borç	Alacak
Araç Alımı	800.000	
Nakit veya Banka		800.000

Amortisman kaydı (eşit paylı amortisman):

Amortisman hesaplaması: $(800.000 \text{ TL} - 0 \text{ TL}) / 8 \text{ yıl} = 100.000 \text{ TL/yıl}$

2024 yılında yapılan amortisman kaydı:

Şekil 2: ChatGPT Yanıtı- 2024 Amortisman Kaydı

Hesaplar	Borç	Alacak
Amortisman Gideri	100.000	
Araç (Amortisman)		100.000

Değer düşüklüğü kaydı:

Değer düşüklüğü hesaplaması: $800.000 \text{ TL} - 750.000 \text{ TL} = -50.000 \text{ TL}$

Şekil 3: ChatGPT Yanıtı- Değer Düşüklüğü Kaydı

Hesaplar	Borç	Alacak
Değer Düşüklüğü Gideri	50.000	
Araç		50.000

Bu kayıtlar, taşıtın değerinin 750.000 TL olarak tespit edilmesi, defter değeri ile bu değer arasındaki farkın değer düşüklüğü olarak kaydedilmesini ve aynı zamanda eşit paylı amortisman yöntemiyle yapılan amortisman kaydını temsil eder.

Taşıtın değerinin 31.12.2024'te 750.000 TL olarak tespit edilmesi durumunda bir değer düşüklüğü söz konusu değildir. Aksine değer artışı mevcuttur. Dolayısıyla ChatGPT sistemi, soru 6'ya yanlış yanıt vermiştir. Doğru muhasebe kayıtları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4: Doğru Kayıtlar

Tarih	Hesaplar	Borç	Alacak
02.01.2024	TAŞITLAR	800.000	
	NAKİT / BANKA		800.000
31.12.2024	AMORTİSMAN GİDERİ	100.000	
	BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR		100.000
31.12.2024	BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	50.000	
	YEN. DEĞ. DEĞ. ART. FONU		50.000

Soru 7: Aksesuar alım satım işi yapan Y şirketi 01.01.2024 tarihinde 500.000 TL nakit sermaye ile kurulmuştur.

- 01.01.2024 tarihinde bir şirket binası kiralananmıştır. Kira tutarı, aylık 1.200 TL'dir. Kira, her ayın 1'inde nakit olarak ödenmektedir. Bir kira peşinat olarak verilmiştir.
- 09.02.2024 tarihinde tedarikçiden 500 adet kordon, tanesi 50 TL'den kredili olarak C şirketinden satın alınmıştır.
- 01.03.2024 tarihinde tedarikçiden 200 adet kordon, tanesi 40 TL'den peşin olarak satın alınmıştır.
- 07.04.2024 tarihinde tanesi 200 TL'den 300 adet kordon B işletmesine peşin olarak satılmıştır.
- 28.05.2024 tarihinde 250 adet kordon, tanesi 200 TL'den peşin olarak satılmıştır.
- 30.05.2024 tarihinde şirket sahibi, işleri tek başına yürütemeyeceğini düşünerek bir eleman çalıştırmaya karar vermiştir. Elemanın ücret ve diğer giderleri aylık toplam 2.100 TL'dir.
- 03.07.2024 tarihinde 100 adet fermuar, tanesi 20 TL'den kredili olarak C şirketinden satın alınmıştır.
- 31.07.2024 tarihinde kordon alımından doğan borç C şirketine vade farksız ödenmiştir.
- 28.08.2024 tarihinde fermuar alımından doğan borç C şirketine vade farksız ödenmiştir.
- 01.10.2024 tarihinde 50 adet fermuar tanesi 250 TL'den peşin olarak satılmıştır.

- 02.11.2024 tarihinde 150 adet fermuar, tanesi 25 TL'den kredili olarak D şirketinden satın alınmıştır.
- 03.12.2024 tarihinde 100 adet fermuar, tanesi 200 TL'den kredili olarak satılmıştır.

Şirket, stokların değerlendirilmesinde FIFO yöntemi uygulamaktadır. Buna göre şirketin, 31.12.2024 tarihli finansal durum tablosunu/bilançosunu hazırlayınız.

Cevap 7:

Görsel 1: ChatGPT'nin Yanıtı- 31.12.2024 Tarihli Y İşletmesi Bilançosu Ekran Görüntüsü

Bilanço (31.12.2024)

Aktifler	TL
Dönen Varlıklar	566.900
- Kasa	558.400
- Stoklar	8.500
Pasifler	TL
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	3.750
- Ticari Borçlar	3.750

| Öz Kaynaklar | 563.150 |

| - Sermaye | 500.000 |

| - Kar/Zarar | 66.900 |

| Toplam Aktifler | 566.900 |

| Toplam Pasifler | 570.650 |

Tablo 1: ChatGPT Yanıtı -Y İşletmesi 31.12.2024 Tarihli Finansal Durum Tablosu

KASA	558.400	BORÇLAR	3.750
STOKLAR	8.500		
		Yabancı Kaynaklar	3.750
		SERMAYE	500.000
		DÖNEM NET KARI	66.900
		Özkaynaklar	566.900
Toplam Varlıklar	566.900	Toplam Kaynaklar	570.650

ChatGPT'nin soru 7'ye verdiği cevabın yanlış olduğu görülmektedir. Öyle ki sistemden alınan cevapta bilanço eşitliği söz konusu değildir. ChatGPT; kasa, stoklar ve ticari borçlar hesaplarının bakiyelerini doğru saptamıştır. Buna karşın 03.12.2024 tarihinde gerçekleşen kredili satışı dikkate almayarak cevap vermesi ve kâr/zararı hesaplarken dört işlem hatası yapması sebebiyle bilanço eşitliğinin tutmadığı saptanmıştır. ChatGPT sisteminin kar/zarar hesaplarken kullandığı rakamlar aşağıda yer almaktadır. Söz konusu şekildeki rakamlar hesaplandığında cevap 83.150 TL çıkmasına karşın sistem 66.900 TL olarak hesaplamıştır. ChatGPT'nin Kâr/Zarar hesaplaması aşağıda yer almaktadır.

Kâr / Zarar: $(300 \times 200 \text{ TL} - 15.000 \text{ TL}) + (250 \times 200 \text{ TL} - 12.000 \text{ TL}) + (50 \times 250 \text{ TL} - 1.000 \text{ TL}) + (100 \times 200 \text{ TL} - 2.250 \text{ TL}) - 14.400 \text{ TL (Kira)} - 14.700 \text{ TL (Personel)} = 66.900 \text{ TL}$

Soru 7'de Y işletmesinde yaşanan finansal olaylar sonucunda 31.12.2024 Tarihli Finansal Durum Tablosu aşağıdaki gibi olmalıdır.

Tablo 2: Y İşletmesi 31.12.2024 Tarihli Finansal Durum Tablosu

KASA	558.400	BORÇLAR	3.750
ALACAKLAR	20.000		
STOKLAR	8.500		
		Yabancı Kaynaklar	3.750
		SERMAYE	500.000
		DÖNEM NET KARI	83.150
		Özkaynaklar	583.150
Toplam Varlıklar	586.900	Toplam Kaynaklar	586.900

Soru 8: S işletmesi 31.12.2024 tarihli finansal tablolarını hazırlamıştır. Bağımsız denetimden geçmiş tam set finansal tablolarını 28.02.2025 tarihinde kamuya paylaşmayı planlayan S şirketinde 25.01.2025 tarihinde yangın çıkmış ve stokların önemli bir bölümü yanmıştır. Bu durum finansal tablo kullanıcılarının alacağı kararları önemli ölçüde etkileyecektir. S şirketi, UMS 10 Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar standardına göre 28.02.2025 tarihinde yayınlacağı tam set finansal tablolarında yangın çıktığını belirtmeli midir?

Cevap 8: Evet, S şirketi UMS 10 “Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar” standardına göre 28.02.2025 tarihinde yayınlacağı tam set

finansal tablolarında 25.01.2025 tarihinde meydana gelen yangın olayını açıklamalıdır.

UMS 10, raporlama dönemi sonu ile finansal tabloların yetkililerce onaylandığı tarih arasında meydana gelen olayları kapsar ve bu olaylar iki kategoriye ayrılır:

Düzeltilme Gerektiren Olaylar (Adjusting Events): Bu olaylar, finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan bilgilerin, raporlama döneminde mevcut koşullara dair önemli değişiklikleri içerir. Finansal tabloların bu olaylara göre düzeltilmesi gerekir.

Düzeltilme Gerektirmeyen Olaylar (Non-adjusting Events): Bu olaylar, raporlama dönemi sonrasında ortaya çıkan yeni koşullara dayalıdır ve finansal tabloların bu olaylara göre düzeltilmesi gerekmez. Ancak bu olayların, finansal tablo kullanıcılarının ekonomik kararlarını etkileyebilecek önemde olması durumunda, açıklanması gereklidir.

Yangın olayı, 31.12.2024 tarihli finansal tabloların hazırlandığı dönemde mevcut olmayan bir koşul olup, bu nedenle düzeltilme gerektirmeyen bir olay olarak sınıflandırılır. Ancak, yangının şirketin stoklarının önemli bir bölümünü yok etmesi ve finansal tablo kullanıcılarının alacağı kararları önemli ölçüde etkilemesi, bu olayın finansal tablolarda açıklanmasını gerektirir.

Bu bağlamda, S şirketi yangın olayını finansal tablolarında şu şekilde açıklamalıdır:

Olayın Niteliği ve Tarihi: Yangının 25.01.2025 tarihinde meydana geldiği.

Mali Etkileri: Yangının stoklarda neden olduğu hasarın mali boyutu, eğer bu bilgiye güvenilir bir şekilde ulaşılabilirse.

Alınan Önlemler: Yangının etkilerini hafifletmek veya gelecekte benzer olayların meydana gelmesini önlemek için alınan veya alınacak önlemler.

Sonuç olarak, UMS 10'a göre yangın olayının finansal tablo kullanıcıları açısından önemli olduğu değerlendirilmişse, bu olayın finansal tablolarda açıklanması zorunludur. Bu açıklama, kullanıcıların finansal tabloyu doğru bir şekilde değerlendirmesi için gereklidir.

ChatGPT sisteminin Soru 8'e doğru cevap verdiği saptanmıştır. İlgili olay, finansal tablo kullanıcılarının kararını önemli ölçüde etkilediğinden S şirketi, yangın çıktığını ve stokların önemli ölçüde kaybedildiğini belirtmelidir.

Soru 9: L işletmesi; 20.11.2024 tarihinde sattığı bir ticari malın, kusurlu mal niteliğinde olması sebebiyle kendisine 2025 yılında 50.000 TL tutarında tazminat ödemesini gerektirecek bir dava açılmasını beklemektedir. L işletmesi, UMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardına göre hazırladığı 31.12.2024 tarihli finansal tablolarında söz konusu potansiyel kayba ilişkin bir karşılık ayırmalı mıdır? Yoksa dava açılmasını beklemeli midir?

Cevap 9: UMS 37 “Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar” standardına göre, bir karşılığın finansal tablolara yansıtılması için belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Bu şartlar şunlardır:

- İşletmenin geçmiş bir olaydan kaynaklanan mevcut bir yükümlülüğünün bulunması,
- Yükümlülüğün yerine getirilmesinin muhtemel olması (yüksek olasılık),
- Yükümlülüğün tutarının güvenilir bir şekilde tahmin edilebilmesi.

Bu üç şart sağlandığında, işletme finansal tablolarında bir karşılık ayırmalıdır.

Mevcut Durumun Değerlendirilmesi

Geçmiş Bir Olaydan Kaynaklanan Mevcut Bir Yükümlülük:

L işletmesi, 20.11.2024 tarihinde sattığı malın kusurlu olması nedeniyle 50.000 TL tutarında tazminat ödemesini gerektirecek bir dava açılmasını beklemektedir. Bu durum, geçmiş bir olaydan kaynaklanan (kusurlu mal satışı) bir yükümlülüğe işaret eder.

Yükümlülüğün Yerine Getirilmesinin Muhtemel Olması:

İşletme, dava açılmasını beklediğine göre, yükümlülüğün yerine getirilmesinin muhtemel (yüksek olasılıkla gerçekleşecek) olduğunu değerlendirmektedir.

Yükümlülüğün Tutarının Güvenilir Bir Şekilde Tahmin Edilebilmesi:

İşletme, tazminat tutarını 50.000 TL olarak tahmin etmektedir, bu da yükümlülüğün tutarının güvenilir bir şekilde tahmin edilebildiğini gösterir.

Sonuç ve Yapılması Gerekenler:

UMS 37'ye göre, yukarıdaki üç şartın sağlandığı durumlarda bir karşılık ayrılması gerekmektedir. Dolayısıyla, L işletmesi 31.12.2024 tarihli finansal tablolarında söz konusu potansiyel kayba ilişkin bir karşılık ayırmalıdır.

Eğer dava sonucunun beklenmesi gerektiği düşünülseydi (örneğin yükümlülüğün gerçekleşme olasılığı düşük olsaydı), bu durumda koşullu bir borç olarak açıklanması yeterli olurdu ve finansal tablolarda karşılık ayrılması gerekmezdi. Ancak bu durumda, dava açılması ve tazminat ödeme olasılığı yüksek olduğu için, karşılık ayrılması gerekmektedir.

Bu nedenle, L işletmesi, 31.12.2024 tarihli finansal tablolarında potansiyel tazminat yükümlülüğüne ilişkin karşılık ayrılmalıdır.

ChatGPT sisteminin Soru 9'a doğru cevap verdiği saptanmıştır. UMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardına göre L işletmesi, dava açılmasını beklemeden karşılık ayrılmalıdır.

Soru 10: UMS 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar” aşağıdaki cümlelerden hangisi ya da hangileri doğrudur?

I) Muhasebe politikalarında değişiklikler için geriye dönük uygulama yapılır

II) Muhasebe tahminlerindeki değişiklikler için geriye dönük uygulama yapılır.

III) Muhasebe hataları için geriye dönük yeniden düzeltme yapılır.

A) I ve II

B) I ve III

C) Yalnız II

D) Yalnız III

E) I, II ve III

Cevap 10: UMS 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar” standardına göre, muhasebe politikaları, muhasebe tahminlerindeki değişiklikler ve muhasebe hatalarının düzeltilmesi ile ilgili doğru uygulama yöntemleri şunlardır:

I. Muhasebe politikalarında değişiklikler için geriye dönük uygulama yapılır:

Bu doğrudur. Muhasebe politikalarındaki değişiklikler geriye dönük olarak uygulanır ve bu değişikliklerin finansal tablolara etkisi, başlangıç bakiyeleri dahil, önceki dönemlerin finansal tablolarına yansıtılır.

II. Muhasebe tahminlerindeki değişiklikler için geriye dönük uygulama yapılır:

Bu yanlıştır. Muhasebe tahminlerindeki değişiklikler ileriye dönük olarak uygulanır. Değişiklikler, değişikliğin yapıldığı dönemde ve gelecekteki dönemlerde uygulanır.

III. Muhasebe hataları için geriye dönük yeniden düzeltme yapılır:

Bu doğrudur. Muhasebe hataları tespit edildiğinde geriye dönük olarak düzeltilir. Hataların etkileri önceki dönem finansal tablolarına yansıtılır.

Bu değerlendirmeler ışığında doğru cevabımız: B) I ve III

ChatGPT sisteminin Soru 10'a doğru cevap verdiği saptanmıştır. UMS 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar” standardına göre muhasebe tahminlerindeki değişiklikler ileriye dönük olarak uygulanmaktadır.

4. Sonuç

Son yılların en önemli teknolojik araçlarından biri olan ChatGPT'nin Uluslararası Muhasebe Standartları konusundaki bilgi düzeyini ölçmek amacıyla yapılan bu çalışmada, 7'si açık uçlu ve 3'ü çoktan seçmeli olmak üzere toplam 10 vaka hazırlanmış ve ChatGPT'nin bu vakalara verdiği yanıtlar değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, ChatGPT özellikle açık uçlu sorularda daha başarılı yanıtlar vermiştir. Ancak çoktan seçmeli sorularda istenilen doğruluk düzeyine ulaşamadığı ve bazı sorulara yanlış yanıtlar verdiği gözlemlenmiştir. Açık uçlu sorulardaki başarısı, ChatGPT'nin doğal dil işleme yeteneği ve ardışık verileri analiz etme kapasitesine sahip bir dönüştürücü model olarak çalışmasından kaynaklanmaktadır.

Öte yandan, kayıt bilgisi talep edilen vakalarda çeşitli yanlışlıklar tespit edilmiş; mali tablo hazırlama yeteneğini ölçmek amacıyla yöneltilen sorularda oluşturduğu tablolarda ise temel muhasebe eşitliğine aykırı durumlar gözlenmiştir.

Tüm bulgular değerlendirildiğinde, ChatGPT'nin muhasebe uygulamalarında hâlâ geliştirilmesi gereken yönleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim alanında muhasebe meslek mensuplarının, eğitimcilerin ve öğrencilerin kendilerini geliştirme amaçlı ChatGPT kullanımının faydalı olacağı açıktır. Gerek meslek mensuplarının gerekse öğrenci ve eğitimcilerin çözümünü bulamadıkları konularda yapay zekâ araçlarından, sohbet robotlarından faydalanması, zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacaktır. Eğitimde, yıllardır kullanılan metotları değiştirecek önemli bir yardımcıdır.

Öğrenmeyi geliştirmek adına kullanılmasının yanında akademik etik kurallardan ödün vermek, bilgi sahibi olmadan sınavlarda/ ödevlerde başarılı olmak amaçlı kullanımı da göz ardı edilmemelidir.

ChatGPT'nin internet kaynaklarından veri toplaması, yanıtlarının doğruluğu ve güvenilirliği konusunda bazı riskler barındırır. Bu durum, veri güvenliği, etik kaygılar, siber güvenlik ve hukuki sorunlarla ilgili endişelere yol açabilir.

Sürekli gelişen teknoloji nedeniyle, bilgi teknolojilerine hakim, yeni metotlarla öğrencinin ilgisini çeken eğitimcilere ihtiyaç duyulacaktır. Öğrencilere ve eğitimcilere yapay zekâdan daha etkin şekilde faydalanma konulu seminerler verilmeli, etik kullanımının sağladığı faydalar öğretilmelidir.

Görülen odur ki, muhasebe eğitimindeki müfredat ve uygulamaların gözden geçirilerek gelişen teknolojiye uyumlu hale getirilmesi, geleneksel muhasebe bilgilerinin yanında yapay zekâ tabanlı bilişim sistemlerinin müfredatta yer bulması kaçınılmaz olacaktır.

Yeni versiyonlarla yapay zekânın iş süreçlerine ve eğitime katkısı daha da artacaktır. Yapay zekânın olumlu ve olumsuz etkileri ilerleyen yıllarda yeni versiyon ve ürünlerin piyasaya sürülmesi ile daha iyi değerlendirilebilecektir. Başka bir çalışmada, yeni versiyonlar ve yeni yapay zekâ araçları ile çalışma tekrarlanarak sonuçlar karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Alshurafat, H. (2023). "The Usefulness and Challenges of Chatbots for Accounting Professionals: Application on ChatGPT". <https://ssrn.com/abstract=4345921> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4345921>. (Erişim Tarihi: 10. 09.2024).
- Arslan, K. (2017). "Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları". *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.
- Atanovski, A., Tocev, T., Diosinijev, I., Minovski, Z. ve Jovevski, D. (2023). "Evaluating the Performance of ChatGPT in Accounting and Auditing Exams: An Experimental Study in North Macedonia". Conference: Economic and Business Trends Shaping the Future, Faculty of Economics-Skopje, Cyril and Methodius University in Skopje, 40-50.
- Azaltun, M., Aktaş, A., Tekbaş, İ. V. & Turgut G., S. (2024). "The ChatGPT'nin Muhasebe Mesleğine ve Muhasebecilere Yönelik Öngörülleri: Fırsatlar ve Riskler". *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (ICAFR Özel Sayısı), 93-110.
- Benaich, N. & Hogarth, I. (2020). "State of AI Report 2020". <https://www.stateof.ai/2020>. (Erişim Tarihi: 10.05.2024).
- Cheng, X., Dunn, R., Holt, T., Inger, K., Jenkins J.G. & Jones, J. (2024). "Artificial Intelligence's Capabilities, Limitations and Impact on Accounting Education: Investigating ChatGPT's Performance on Educational Accounting Cases". *Issues in Accounting Education*, 39(2), 23-47.
- Hough, J., R. (2023). "Is AI a Threat or Helper? Let's Chat About It". *Pennsylvania CPA Journal*. 94 (2), 14-15. <https://www.proquest.com/docview/2827745983?sourcetype=Trade%20Journals>. (Erişim Tarihi: 01.06.2024).
- İşler, B. & Kılıç, M.Y. (2020). "Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı". *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(1), 1-11.
- Kaczorowski, M. (2021). "Artificial Intelligence in Accounting - What Are Your Possibilities?". <https://www.ideamotive.co/blog/artificial-intelligence-in-accounting>. (Erişim Tarihi: 02.12.2024).
- Karakoç Keskin, E. (2023). "Yapay Zekâ Sohbet Robotu ChatGPT ve Türkiye İnternet Gündeminde Oluşturduğu Temalar". *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 7(2), 14-131.
- Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T. & Çetin, Ö.O. (2020). "Dijitalleşmeyle Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi". *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22, 81-96.
- Küçükler, M. (2023). "Muhasebede Yapay Zekâ Uygulamaları: ChatGPT'nin Muhasebe Sınavı". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(2), 875-888.

- Lo, C. K. (2023). “What is The Impact of ChatGPT on Education? A Rapid Review of The Literature”. *Education Science*, 13(4), 410, 1-15.
- McGee, R. W. (2023). “Will ChatGPT destroy the accounting profession?”. ChatGPT Replies. 1-11. <https://ssrn.com/abstract=4431100>. (Erişim Tarihi: 02.12.2024).
- OpenAI (2023). ChatGPT. <https://openai.com/blog/chatgpt>. (Erişim Tarihi: 01.12.2024).
- Özçelik, M., Beller Dikmen, B., Erduru, İ. & Deran, A.(2022). Yapay Zekâ Kullanımının Muhasebe ve Denetim Sürecine Muhtemel Etkileri. N., Akdoğan – D. U., Doğan – Ö. S., Alp (Ed.). *Kamu Sektöründe Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartları ile Bağımsız Denetim Uygulamalarına İlişkin Güncel Konular ve Araştırmalar* içinde (ss. 287-306), Ankara: Gazi Kitabevi
- Özevin, O. (2023). “Muhasebede Yapay Zekâ Kullanımının Meslek Etiğine Etkileri: ChatGPT Uygulaması”. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 535-546.
- Sok, S. & Heng, K. (2023). “ChatGPT for Education and Research: a review of benefits and risks”. *Cambodian Journal of Educational Research*, 1-12. <https://www.researchgate.net/publication/369127881>. (Erişim Tarihi: 01.02.2025).
- Varol, N. (2023). “Dijital Dönüşüm ve Yapay Zekâ: Muhasebenin ve Denetimin Geleceği”. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 3(2), 162-184.
- Wood, D. A., Achhpilia, M. P., Adams, M., Aghazadeh, S., Akinyele, K. & Akpan, M. (2023). “The ChatGPT Artificial Intelligence Chatbot: How Well Does It Answer Accounting Assessment Questions?”. *Issues in Accounting Education*, 38 (4), 1-28.

Ölçek ve Anket Uygulamalarında Örneklem Problemi

Sait Bardakçı¹

Rahim Arslan²

Özet

İstatistik, sadece verilerin elde edilmesinden sonra değil, bir araştırmanın ilk planlanmasından, gerçekleştirilme sürecinden, verilerin analiz edilmesinden yorumlanmasına kadar bütün süreçlerde dikkat edilmesi gereken bilimsel ilkeleri içerir. Bir araştırmacı bilimsel basamakların ilk ve önemli basamaklarından biri olan örneklem seçiminde de istatistiğin temel ilkelerine dikkat etmelidir. Çünkü bilimsel bir araştırma bir bütündür ve her hangi bir basamağında ihmal edilen ilkeler sonraki basamaklarda olumsuzluklara neden olarak araştırmanın bilimselliğine zarar verecektir.

Bilimsel araştırmanın, dolayısıyla istatistiksel araştırma sürecinin temel amaçlarından bir tanesi anakütle (evren) hakkında tahminlere ve genellemelere ulaşmaktır. Anakütlenin her bir ferdine ulaşmak ise çok masraflı, zaman alıcı bazen de imkânsız olduğundan dolayı anakütleyi temsil amacıyla örneklem adı verilen alt kümelerin alınması gerekmektedir. Alınan bu örneklem anakütleyi temsil edebilme gücüne sahip olabilmesi için hem örneklem belirlenme şeklinin hem de örneklem büyüklüğünün sahip olması gereken özellikler vardır.

Nitel araştırmalarda derinlemesine bilgi edinmek için belirli gruplar veya bireyler seçilirken, nicel araştırmalarda genellenebilir sonuçlar elde edebilmek adına geniş ve temsili bir örneklem oluşturulması hedeflenir. Ancak her iki yöntemde de örneklem seçiminde bazı zorluklar ve sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada, nicel araştırmalarda veri toplama aşamasında en çok kullanılan yöntemler olan anket ve ölçek uygulamalarında örneklem seçimi problemi üzerinde durulacak ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi hakkında bilgiler verilecektir.

1 Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, sbardakci@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3720-5029>

2 Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, rahimarslan@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4329-3651>

1. ÖLÇEK VE ANKET YÖNTEMİ

Bilimsel bir araştırmanın hedeflerine ulaşabilmesi için uygun veri toplama yöntem ve araçlarının seçilmesi oldukça önemlidir. Örneğin, üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya yönelik tutumlarını belirlemek isteyen bir araştırmacı anket ya da ölçek yöntemini kullanırken; lise öğrencilerinin sınıf içindeki iletişim süreçlerini ayrıntılı olarak incelemek isteyen bir araştırmacı ise gözlem yöntemine başvurabilir. Veri toplama yöntemleri genel olarak nicel ve nitel olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılabilir. Nicel araştırma desenlerinde en çok tercih edilen veri toplama yöntem ve araçları arasında anketler ve ölçekler yer almaktadır.

1.1. Anket

Anket, akademik, ticari ve resmi araştırmalarda sıklıkla başvuru alan ve günümüzde giderek daha yaygın hâle gelen bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntemde katılımcılardan, önceden belirlenmiş sıra ve yapıya göre hazırlanmış sorulara yanıt vermeleri beklenir (Altunışık vd., 2005). Anketler, araştırmacıya araştırma sorularına yönelik sistematik veriler elde etme imkânı sunar.

Anketlerde, araştırmanın amacına uygun olarak farklı türde sorulara yer verilmektedir. Bu sorular genel olarak demografik, olgusal ve yargısal sorular olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

Demografik sorular, katılımcıların temel özelliklerini tanımlamaya yönelik olup yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, gelir durumu gibi bireysel bilgilerin elde edilmesini sağlar. Bu tür sorular, örneklemin yapısını ortaya koymak ve gruplar arası karşılaştırma yapabilmek açısından önemlidir. *Olgusal sorular* ise katılımcıların yaşantılarına, deneyimlerine veya doğrudan gözlenebilen davranışlarına ilişkin bilgi toplamak amacıyla hazırlanır. Örneğin, bireyin interneti hangi sıklıkla kullandığı, hangi ürünleri tercih ettiği ya da bir hizmetten yararlanıp yararlanmadığı olgusal sorular kapsamında değerlendirilebilir. *Yargısal sorular* ise katılımcıların herhangi bir konuya yönelik tutumlarını, ilgilerini, değer yargılarını veya algılarını ölçmeyi hedefler. Bu sorular genellikle ölçeklendirilmiş yanıt kategorileriyle düzenlenir ve bireylerin öznel değerlendirmelerini ortaya koyar.

Anketlerde kullanılan bu farklı soru türleri, yalnızca içerik bakımından değil, aynı zamanda soru formatı bakımından da çeşitlilik gösterebilmektedir. Demografik, olgusal ve yargısal sorular; açık uçlu sorular, listeleme soruları, kategori soruları, sıralama soruları ve nicelik (sayısal) soruları biçiminde düzenlenebilir. Açık uçlu sorular, katılımcının kendi ifadeleriyle yanıt vermesine olanak tanırken; kapalı uçlu liste ve kategori soruları, önceden

belirlenmiş seçenekler arasından seçim yapılmasını gerektirir. Sıralama soruları katılımcıların tercihlerini veya önem sıralarını ortaya çıkarırken, nicelik soruları sayısal değerler üzerinden bilgi toplamayı sağlar. Dolayısıyla, anketlerde soru türü ve biçiminin uygun seçilmesi, elde edilecek verilerin niteliğini ve araştırmanın güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir.

1.2. Ölçek

Ölçekler, bireylerin belirli bir olguya, duruma ya da kavrama ilişkin tutum, algı, inanç veya davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirilen sistematik ölçme araçlarıdır. Ölçek, sosyal bilimlerden sağlığa, eğitimden psikolojiye kadar pek çok alanda soyut kavramların ölçülmesine imkân tanıyan sistematik ölçüm aracıdır. Ölçekler, araştırmacılara soyut kavramların sayısal verilerle ifade edilmesi olanağı tanır ve böylece istatistiksel analizlerin yapılabilmesini sağlar. Bunların yanı sıra özellikle sosyal bilimlerde tutum, algı ve davranış ölçümünde kullanılan özel ölçek türleri de geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (Kartal ve Bardakçı, 2019):

Likert Ölçeği: En yaygın kullanılan tutum ölçeklerinden biri olan Likert ölçeği, cevaplayıcıların bir konu ya da yargı hakkındaki tutumunu, o konuya ne derecede katıldıklarını belirleyerek ölçmeye çalışır. Bunu yaparken cevaplayıcılardan ifadeler (yargılar) listesindeki ifadelere ne derecede katıldıklarını belirtmelerini ister. Likert ölçekte katılımcılardan, belirli ifadelere ne ölçüde katıldıklarını “Kesinlikle Katılmıyorum” seçeneğinden “Tamamen Katılıyorum” seçeneğine kadar uzanan derecelendirilmiş seçeneklerle belirtmeleri istenir. 5’li, 7’li ya da 9’lu formları yaygındır. Ayrıca Likert tipi geliştirilmiş ölçekler (örneğin çok boyutlu tutum ölçekleri) katılımcıların tek bir boyut yerine farklı faktörlerde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Cevaplayıcıların tüm ifadelere verdikleri cevapların puanları toplanarak kişinin söz konusu konuya karşı tutumunun derecesi belirlenebilir. Bundan dolayı Likert ölçeğine “Toplam Ölçeği” veya “Toplam Dereceleme Ölçeği” de denilmektedir.

Thurstone Ölçeği: Belirli bir konu hakkındaki ifadelerin uzmanlarca derecelendirilmesi yoluyla oluşturulur. Katılımcıların bu ifadelerden katıldıklarını seçmeleri istenir. Böylece bireylerin tutum düzeyi belirlenir. Thurstone ölçeğinde, ölçülecek olan özelliğe yönelik tutumu ortaya çıkarmak için hazırlanan psikolojik uyarıcılar ölçek maddeleri olarak cevaplayıcılara sunulmaktadır ve cevaplayıcıların ölçek değerlerine bakılarak söz konusu özelliğe karşı ne kadar olumlu (veya olumsuz) bir tutum içinde oldukları belirlenir.

Guttman Ölçeği: Hiyerarşik yapıda bir tutum ölçeğidir. Katılımcıların bir ifadeyi kabul etmesi, onun öncesindeki daha basit ifadeleri de kabul ettiği anlamına gelir. Guttman (1967)'a göre bir tutum ölçeğini oluşturan maddeler arasında yığılımlı bir ilişkinin bulunması gerekmektedir ve bu durum ölçeğin tek boyutlu ve tutarlı olması için oldukça önemlidir. Diğer bir ifadeyle bir kişi eğer en üst düzeyde kabul etmediğini gösteren bir ifadeyi işaretlemişse bu maddenin altında kalan diğer kabul düzeylerini gösteren maddeleri de işaretlemesi gerekmektedir. Veya tersine olarak bir kişi en düşük derecede kabulü gerektiren bir maddeyi işaretlediysen bu kişinin kabul düzeyi bu maddenin üzerinde olan diğer maddeleri işaretlememesi gerekmektedir.

Osgood Semantik Fark Ölçeği: Adından da anlaşılacağı üzere Osgood ölçeği, bireylerin belli bir konuya ya da objeye yönelik tutumlarını ölçmekten ziyade o konunun ya da objenin bireyler için ne anlam ifade ettiğini ölçmeye çalışmaktadır. Osgood ölçeğinde katılımcıların iki zıt kutuplu sıfat çifti (örneğin: iyi-kötü, güçlü-zayıf) arasında bir konuyu derecelendirmeleri istenir. Ölçekte maddeler (ifadeler) değil de olumlu ve olumsuz uç boyutları temsil eden sıfat çiftleri yer almaktadır. Bu yöntem, algıların çok boyutlu olarak incelenmesini sağlar.

1.3. Anket ve Ölçek Arasındaki Fark

Sosyal bilimlerde veri toplama sürecinde sıklıkla kullanılan yöntemlerden ikisi anket ve ölçektir. Bu iki kavram zaman zaman birbiriyle karıştırılsa da amaç, içerik, yapı ve ölçüm düzeyleri bakımından önemli farklılıklar barındırmaktadır.

Anket, genel olarak araştırmacının belirli bir konuda katılımcılardan bilgi toplamak amacıyla hazırladığı soru formudur. Anketlerde yer alan sorular, araştırmanın amacına göre farklı türlerde düzenlenebilir: Demografik sorular, olgusal sorular, yargısal sorular vb. Bu sorular açık uçlu veya kapalı uçlu olabilir ve katılımcıların kişisel bilgilerini, deneyimlerini, tutumlarını ya da görüşlerini ortaya çıkarmayı hedefler. Anketin temel amacı, araştırmacının önceden belirlediği problemle ilgili geniş kapsamlı, betimleyici ve açıklayıcı verilere ulaşmaktır. Dolayısıyla anketler, çoğunlukla veri toplama aracı olarak değerlendirilir.

Ölçek ise daha dar ve özel bir yapıya sahiptir. Ölçekler, özellikle bireylerin tutumlarını, algılarını, ilgi ve motivasyonlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş standartlaştırılmış ölçüm araçlarıdır. Ölçeklerin hazırlanması belirli bilimsel süreçler gerektirir: Madde havuzunun oluşturulması, uzman görüşleriyle kapsam geçerliliğinin sağlanması, pilot uygulama yapılması, geçerlik ve güvenirlik analizlerinin gerçekleştirilmesi gibi aşamalar bu sürecin bir

parçasıdır. Ölçeklerde genellikle derecelendirme sistemleri (örneğin, Likert tipi ölçekler) kullanılır ve bireylerin belirli bir konudaki tutumları sayısallaştırılarak ölçülür. Böylece araştırmacı, katılımcıların yalnızca görüşlerini almakla kalmaz, aynı zamanda bu görüşleri istatistiksel olarak karşılaştırılabilir ve analiz edilebilir hâle getirir.

Bu açıdan bakıldığında, anket daha esnek, araştırmacının amacına göre şekillenen ve genellikle bir kez kullanılan soru formları iken; ölçek daha sistematik, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış, bilimsel açıdan standartlaştırılmış bir ölçme aracıdır. Anketler betimsel veri sağlarken, ölçekler ölçme-değerlendirme işlevi görür. Başka bir ifadeyle, anket daha çok “veri toplama yöntemi”, ölçek ise “ölçme aracı” olarak tanımlanabilir.

Sonuç olarak, her iki araç da araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır; ancak ölçekler ölçümün bilimsel güvenirliğini artırmak amacıyla kullanılan standartlaştırılmış araçlar iken, anketler daha çok katılımcılardan çeşitli konularda bilgi toplama sürecini ifade etmektedir. Araştırmacı, hangi aracı kullanacağına karar verirken çalışmasının amacını, hedef kitlesini ve elde etmek istediği veri türünü dikkate almalıdır.

1.4. Ölçek Geliştirme Süreci

Likert tipi ölçeklerle veri toplanacağı zaman, araştırmacılar farklı yaklaşımlar benimseyebilirler. Bu kapsamda, doğrudan mevcut bir ölçekten yararlanma, var olan bir ölçeği değiştirme, farklı kültür ve diller için hazırlanmış ölçekleri kendi kültürel bağlamlarına uyarlama ya da tamamen yeni bir ölçek geliştirme seçenekleri bulunmaktadır. Kaliteli ve güvenilir verilere ulaşabilmek için ise, kullanılan ölçeğin ölçüm amacına uygun, geçerli, güvenilir, tutarlı, duyarlı, kararlı, hatasız, kullanışlı, nesnel ve homojen özellikler taşıması gerekir. Bu nedenle, ölçeklerin kullanılması, değiştirilmesi, uyarlanması ve geliştirilmesine ilişkin süreçlerin dikkatli ve özenli bir biçimde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Yeni bir likert tipi ölçek geliştirme aşmaları şu şekilde özetlenebilir (Kartal ve Bardakçı, 2018):

Kuramsal Çerçevenin Belirlenmesi

Ölçek geliştirme sürecinin ilk aşaması, ölçülmek istenen kavramın kuramsal temelini oluşturmak ve kapsamını net biçimde tanımlamaktır. Araştırmacı, ilgili alanyazını inceleyerek kavramın boyutlarını belirlemeli ve ölçeğin hangi amaçla kullanılacağını ortaya koymalıdır.

Madde Havuzunun Oluşturulması

Kuramsal çerçeveye dayalı olarak, ölçülmek istenen kavramı yansıtacak nitelikte çok sayıda madde tasarlanır. Bu aşamada, mümkün olduğunca

geniş kapsamlı bir madde havuzu oluşturmak ve her bir boyutu kapsayacak ifadeler geliştirmek önemlidir.

Uzman Görüşü ve İçerik Geçerliği

Hazırlanan madde havuzu, alanında uzman kişilerin incelemesine sunulur. Uzmanlar, maddelerin kapsam, anlaşılabilirlik, dil uygunluğu ve ölçülmek istenen kavrama uygunluğu açısından değerlendirilmesini sağlar. Bu süreç sonunda, içerik geçerliğine sahip bir taslak ölçek elde edilir.

Ön Uygulama (Pilot Çalışma)

Taslak ölçek, küçük bir örneklem grubuna uygulanarak maddelerin anlaşılabilirliği, yönergelerin açıklığı ve uygulama süresi test edilir. Ön uygulama sonuçlarına göre gerekli düzenlemeler yapılır.

Ölçeğin Uygulanması ve Faktör Analizi

Düzenlenen ölçek, hedef kitleyi temsil eden daha geniş bir örnekleme uygulanır. Bu aşamada elde edilen veriler üzerinde açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılarak ölçeğin faktör yapısı incelenir. Daha sonra doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile ölçeğin yapısal geçerliği test edilir.

Güvenirlilik Analizleri

Ölçeğin güvenirliliği, iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha), madde-toplam korelasyonları ve gerektiğinde test-tekrar test yöntemi ile değerlendirilir. Güvenirlilik katsayılarının kabul edilebilir düzeyde olması, ölçeğin ölçme gücünü artırır.

Nihai Ölçeğin Oluşturulması

Geçerlik ve güvenirlilik analizleri sonucunda, ölçütleri karşılamayan maddeler çıkarılarak ölçeğin son hali oluşturulur. Nihai ölçek, ilgili alanda kullanılabilir nitelikte güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı haline gelir.

1.5. Ölçek Uyarlama Süreci

Ölçek uyarlama çalışmaları, farklı bir dil veya kültür için geliştirilmiş ölçme araçlarının hedef kültüre uygun ve geçerli bir biçimde kullanılabilmesi amacıyla yürütülmektedir. Madde havuzu yazılmasına gerek olmaması, zaman tasarrufu sağlaması, ölçeğin psikometrik özelliklerinin daha önceden incelenmiş olması gibi avantajlarından dolayı ölçek uyarlama işlemi literatürde sıklıkla kullanılmaktadır (Yurdabakan ve Çüm, 2017). Ölçek uyarlama süreci, yalnızca çeviri işlemiyle sınırlı olmayıp, psikometrik açıdan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına ulaşmayı hedefleyen çok boyutlu bir dizi aşamayı içermektedir. Bu aşamalar şu şekilde özetlenebilir:

Hazırlık ve Kuramsal Temellendirme

Uyarlama sürecinin ilk aşamasında, uyarlanacak ölçeğin hangi amaçla kullanılacağı, hangi kavramları ölçtüğü ve hedef kültür için uygunluğu belirlenir. Bu doğrultuda, ilgili ölçeğin kuramsal çerçevesi incelenir ve kapsamı netleştirilir.

Çeviri ve Geri Çeviri (Translation–Back Translation)

Ölçek, kaynak dilden hedef dile bağımsız çevirmenler tarafından çevrilir. Daha sonra yapılan çeviri, başka çevirmenler tarafından tekrar kaynak dile çevrilir. Bu yöntem, dilsel eşdeğerliğin sağlanmasına ve anlam kaymalarının önlenmesine katkı sağlar.

Uzman Görüşü ve Dil Eşdeğerliği

Çeviri sürecinin ardından, hem dil hem de içerik açısından uygunluk uzmanlar tarafından değerlendirilir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda, maddelerin hedefkültürdeki anlam bütünlüğünü koruyup korumadığı kontrol edilir ve gerekli düzenlemeler yapılır. Dil eşdeğerliğinin incelenmesinde aynı zamanda istatistiksel analiz de yapılmalıdır.

Ön Deneme (Pilot Uygulama)

Uyarlanan ölçek, küçük bir örneklem grubuna uygulanarak maddelerin anlaşılabilirliği, yönergelerin açıklığı ve kültürel uygunluğu test edilir. Ön deneme sonuçları doğrultusunda ölçek üzerinde revizyonlar yapılabilir.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Revize edilmiş ölçek, hedef kitleyi temsil eden geniş bir örneklem üzerinde uygulanır. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılarak ölçeğin yapısal geçerliği incelenir. Ayrıca, iç tutarlılık katsayıları (örneğin Cronbach's Alpha) ve madde analizi gibi yöntemlerle ölçeğin güvenilirliği değerlendirilir.

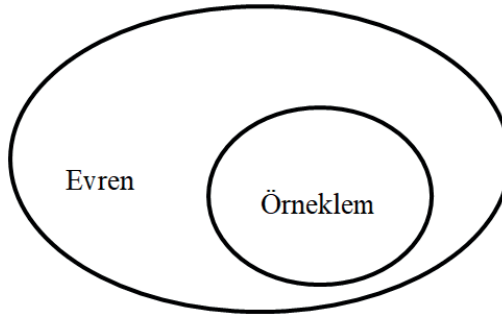
Sonuçlandırma ve Nihai Ölçek

Geçerlik ve güvenilirlik kriterlerini karşılayan ölçek, uyarlama süreci tamamlanarak hedef kültürde kullanılabilir hale getirilir. Böylece ölçek, kaynak kültürdeki orijinal işlevlerini koruyarak yeni bağlamda geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olma niteliği kazanır.

2. ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİ

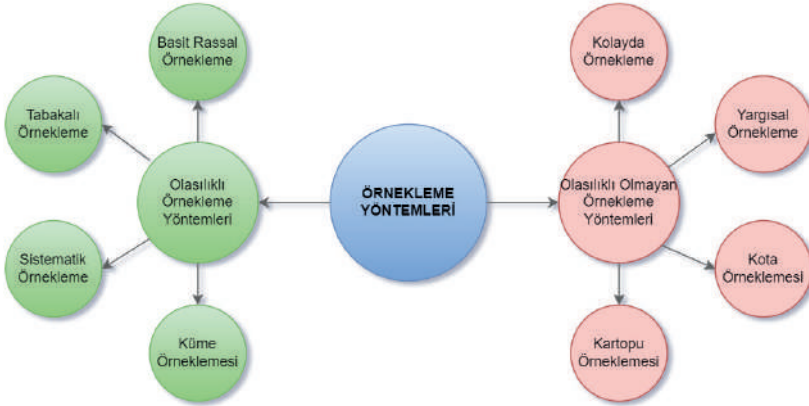
Birçok çalışmada araştırma yöntemi tüm evren üzerine uygulanamamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri tüm evrene ulaşmanın ekonomik boyutudur. Bunun yanı sıra evrene ulaşmanın fazla

zaman alması, daha fazla çalışana ihtiyaç duyulması, bazen de imkânsız olması ve bazı deneysel çalışmalarda kullanılan deneklerin tek seferlik olması örneklem kullanımını zorunlu hale getirmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı evreni temsil edebilecek her alt kümeyle örneklem denir. Örnekleme ise evrenin özelliklerini belirlemek, tahmin etmek için onu temsil edecek uygun örnekleri seçmeye yönelik süreci ve bu süreçte gerçekleştirilen tüm işlemleri kapsar. Örneklem üzerinden elde edilen çıkarımların evrene genellenebilmesi için örneklem seçimine dikkat edilmeli ve bilimsel ilkelere uygun örneklem seçimi yapılmalıdır.

Şekil 1.1. Evren ve Örneklem İlişkisi

Örnekleme, istatistiksel çıkarımlar yapmak ve tüm anakütlenin özelliklerini tahmin etmek için tek tek üyeleri veya anakütlenin bir alt kümesini seçme tekniğidir. Bir araştırmada en önemli aşamalardan birisi örneklem seçim yönteminin belirlenmesidir. Örneklem seçim yöntemi, en başta örnek çapının büyüklüğünde belirleyici olmakla birlikte, istenilen araştırmanın amacını doğrudan etkilemektedir. Başta çalışmanın amacı olmak üzere, evrenin büyüklüğü, yapısı, hesaplanmak istenen istatistik değerleri, tahmin edilmek istenen parametreler ise örneklem yöntemi seçimine yön vermektedir. Örneğin bir bölgede emeklilerin banka tercihleri üzerine bir araştırma planladığınızı düşünelim. Bu durumda “Evrenin özellikleri nelerdir?”, “Evrende kaç kişi bulunmaktadır?”, “Hangi bölgede, kaç kişi bulunmaktadır?”, “Tabakalara ya da kümelere ayırmak gerekli midir?” gibi sorulara yanıt verdikten sonra tabakalı örnekleme yöntemini seçtiğimizi düşünelim. Daha sonra “neden kümeleme örneklemini kullanmadık, herhangi bir yöntemi seçsem maliyet, zaman, homojenlik, heterojenlik nasıl değişir?” gibi sorulara da cevap bulmak gerekmektedir. Bu nedenle uygun örnekleme yönteminin belirlenmesi istatistikte önemlidir. Örnekleme yöntemleri Şekil 2’de özetlenmiştir (Arslan ve Demir, 2022).

Şekil 2. Örneklem Yöntemleri

Hangi bilim dalında olursa olsun bütün araştırmaların bir yığın kümesi vardır. Bu yığın hem gerçek hem de teorik olarak oluşturulabilir. Yani araştırmacı araştırma yapacağı yığını soyut olarak zihninde tanımlayabildiği gibi, istatistiksel hesaplamalarla da tanımlayabilir. Araştırmada tanımlanacak yığın büyüklüğü araştırmacının konusuna, amacına ve genellemelerin neleri kapsayacağına bağlıdır. Ayrıca bir araştırma için hedeflenen yığın başka bir araştırma için uygun olmayabilir. Anakütlenin tanımlanması, oluşturulması ya da sınırlandırılması araştırmacıya bağlı olmakla birlikte, anakütle oluşturulurken araştırma konusu da dikkate alınmalıdır.

Zaman ve maliyet gibi nedenlerden dolayı yığını temsil edecek kabiliyeti yüksek belli bir grup üzerinden veri toplanması işlemine örneklem denmektedir. Örneğin kanser hastaları üzerine yapılacak bir araştırmada tüm kanser hastaları yığın (anakütle, evren, uzay), bu hastaları temsil ettiği düşünülen belli sayıda kanser hastası örneklem, bu örnekleme belli istatistiki ilkeler doğrultusunda oluşturmak ise örneklem olarak isimlendirilmektedir. Örneklemi zorunlu kılan nedenler kısaca şu şekildedir;

- Zaman ve maliyet kısıtlaması olduğu zaman örneklem kullanılır. Örneğin tüm lise öğrencilerinin belli bir konuya ilişkin tutumlarının ölçülmesinde tüm öğrencilere ulaşmak yüksek miktarda zaman ve maliyet gerektirmektedir. Bu nedenle böyle bir araştırmada örneklem kullanmak daha az zaman ve maliyet gerektirecektir.
- Bilgi toplanması sırasında yapılan denem vs. gibi işlemlerde ilgili birim zarar görüyor ya da tekrar kullanılamıyor olabilir. Örneğin bir mermi fabrikasında kalite kontrolü sırasında kullanılan mermiler tekrar

kullanılamayacaktır. Yine böyle bir durumda araştırma konusuna uygun istatistiksel yöntemlerle örnekleme yoluna başvurulmaktadır.

- Özellikle bazı araştırmalarda birimler sonsuz sayıda ya da ulaşılamayacak nitelikte olabilmektedir. Örneğin okyanusta yaşayan bir canlı türü üzerinde yapılan araştırmalar, bir ormanda yaşayan belli bir canlı türünün incelenmesi gibi çalışmalarda tüm birimlere ulaşmak imkânsızdır. Bu tür çalışmalarda da örnekleme yöntemi kullanmak zorunlu hale gelmektedir (Arslan ve Demir, 2022).

2.1. Olasılıklı Örnekleme Yöntemleri

Olasılığa dayalı (temsili) örneklem, evrendeki herkesin eşit seçilme şansına sahip olduğu örneklemdir. Seçimde eşit olasılık sağlamanın en kesin yolu, tesadüfî seçim yolunu kullanmaktır. Olasılıklı örnekleme yöntemleri şu şekilde sıralanabilir:

➤ **Basit Rassal Örnekleme:** Anakütleden örnekleme birimlerinin her olası kombinasyonunun aynı seçilme şansına sahip olduğu bir örnekleme türüdür. Teorik açıdan, örneklemenin en basit şeklidir ve diğer birçok örnekleme yönteminin temelidir. Basit rassal örnekleme en çok, bir araştırmadaki ilk araştırma için ve örneklem boyutunun nispeten küçük olduğu küçük bir alandan örnekleme içeren çalışmalar için geçerlidir.

➤ **Tabakalı Örnekleme:** Kitlede, ilgilenilen değişkeni etkileyebilecek bir etken varsa (cinsiyet, yaş grubu, sosyo-ekonomik düzey gibi), kitleyi bir bütün olarak almak yerine, bu etkenin düzeylerine göre kitleyi alt gruplara (tabakalara) bölmek ve her alt gruptan (tabakadan) rastgele örneklem çekmek Tabakalı Örnekleme yöntemi olarak adlandırılır.

Örnekleme yapılırken gruplar düzenlenebilir ve daha sonra her gruptan ayrı ayrı örnek alınabilir.

➤ **Sistematik Örnekleme:** Bir anakütlenin örnek üyelerinin düzenli aralıklarla seçmek için kullanılan yöntemdir. Örnek için bir başlangıç noktasının ve düzenli aralıklarla tekrar edilebilecek örneklem büyüklüğünün seçilmesini gerektirir. Bu tür örnekleme yönteminin önceden tanımlanmış bir aralığı vardır ve bu nedenle bu örnekleme tekniği en az zaman alan yöntemdir.

➤ **Küme Örnekleme:** Tüm anakütleyi temsil eden bölümler veya kümeler kullanan bir yöntemdir. Kümeler yaş, cinsiyet, konum gibi demografik parametrelere dayalı olarak tanımlanır ve bir örneğe dâhil edilir.

Olasılıklı örnekleme yöntemlerinin özeti Tablo 1’de verilmiştir (Arslan ve Demir, 2022).

Tablo 1. Olasılıklı Örnekleme Yöntemleri

Örneklem Türü	Özellikler	Yöntemin Uygulanışı	Fayda	Dezavantaj/Önemli Konular
Basit Rassel Örneklem	Her ögenin seçilme şansı eşittir. Ögelerin kapsamlı listeleri esastır. Ögeler rastgele seçilir.	Kapsamlı bir öge listesi oluşturulur. Her ögeye bir sayı atanır. Sayılar piyango yöntemiyle veya bilgisayar tarafından oluşturulan rasgele tablo kullanılarak rasgele seçilir.	Sistematiik hatalar ve örnekleme yanlılıkları olasılığını ortadan kaldırır. Temsili örnek üretilir.	Çok büyük anakütle için uygulanması zordur.
Tabakalı Örneklem	Bir anakütle heterojen olduğunda kullanılır.	Önce anakütle tabaka adı verilen homojen alt gruplara ayrılır, ardından her tabakadan rastgele elemanlar seçilir.	Heterojen bir anakütle için temsili bir örnek sağlar.	Zaman ve emek açısından daha fazla kaynak gerektirir, araştırmaya bağlı olarak tabaka oluşturmak için kullanılan değişken uygun değilse, tüm çalışma boşa gidebilir.
Sistematiik Örneklem	Elemanlar düzenli aralıklarla seçilir (belki zaman, sıra veya mekân). Homojen bir anakütle kendi içinde gruplandırıldığında kapsamlı bir liste gerekli olmaya-bilir.	Listelerin mevcut olduğu durumda, listeler tek bir liste oluşturacak şekilde derlenir, her elemana uygun bir aralığı seçmesi için bir numara verilir, n/N bu bölme ile elde edilen sayı (diyelim ki k) aralığın boyutudur, önce bir eleman rastgele seçilir ve daha sonra ilk seçimden her k ’inci eleman örneğe dâhil edilir.	Örneğin tüm anakütleyle genişletilmesini sağlar eleman listesinin üretilmediği durumlarda olası bir örnek almayı da mümkün kılar.	Mevcut gruplandırma bir şekilde taraflıysa, örneklemin çok büyük bir anakütleyi temsili zor olmayabilir.

Küme Örneklemesi	Hedef anakütle homojen olduğunda ancak öğeler yerine geniş bir coğrafi bölgeye yayıldığında kullanılır kümeler rastgele seçilir küme bir coğrafi bölgede bir arada bulunan bir grup öğe olarak tanımlanır.	İlk olarak, anakütle kümelere bölünür, her kümeye bir sayı atanır, ardından karar verilen sayıda küme rastgele seçilir.	Büyük bir anakütle için olasılık örneklemesini mümkün kılmak	Seçilen kümeler hedef anakütlenin karakteristik çeşitliliğini yakalayamazsa sistematik hata olasılığı vardır, örneğin anakütleyi temsil ettiği iddia edilemez.
-------------------------	--	---	--	--

2.2. Olasılıklı Olmayan Örneklem Yöntemleri

Olasılıklı olmayan örneklem, birim seçiminin keyfi olarak yapıldığı örneklemidir. Olasılıklı olmayan örneklem yöntemleri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- **Kolayda Örnekleme:** Araştırma konusu ile ilgili olan ve doğru yerde, doğru zamanda bulunan birimler arasından keyfi olarak birimlerin seçildiği yöntemdir. Kolayda örneklem gönüllülük esasına göre katılan birimlerden oluşur. En kısa zamanda ve en az maliyetle bilgi üretilmesine ihtiyaç duyulduğu durumlarda kolayda örneklem yöntemi kullanılabilir.
- **Yargısal Örnekleme:** Örneklem araştırmanın kişisel arzu, düşünce ve deneyimlerine göre oluşturulduğu yöntemdir. Örneklem, araştırmanın takdirine bağlı olarak oluşturulur. Araştırmacılar, hedef kitlenin anlayışı ile birlikte tamamen çalışmanın amacını dikkate alır.
- **Kota Örneklemesi:** Örneklemdeki üyelerin seçiminin önceden belirlenmiş bir standarda göre yapıldığı yöntemdir. Bu durumda, belirli niteliklere dayalı bir örneklem oluşturulduğundan, oluşturulan örneklem, anakütlerde bulunan aynı niteliklere sahip olacaktır. Örnek toplamının hızlı bir yöntemidir.
- **Kartopu Örneklemesi:** Deneklerin izlenmesinin zor olduğu durumlarda araştırmacıların başvurduğu bir örneklem yöntemidir. Bu yöntemde örneklem süreci tanımlanan evrende yer alan bir bireyin genellikle rassal olarak seçilmesiyle başlar. Belirlenen bu birey örneklem giren birinci birimdir. Bu bireyden aynı evren tanımında yer alan tanıdığı bir bireyin olup olmadığı öğrenilir. Varsa bu bireye ulaşılır. Böylece örneklemde yer alacak ikinci birime ulaşılmış olur.

Benzer şekilde bu süreç, referanslarla keyfi olarak belirlenen hacimde örnekleme ulaşıncaya kadar devam edilir.

Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinin özeti Tablo 2’de verildiği gibidir (Arslan ve Demir, 2022).

Tablo 2. Olasılıklı Olmayan Örnekleme Yöntemleri

Örneklem Türü	Özellikler	Yöntemin Uygulanışı	Fayda	Dezavantaj/Önemli Konular
Kolayda Örnekleme	Pilot çalışma için kullanışlıdır. Kolayca ulaşılabilen sonuçları kullanır.	Bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer ve örnekleme girecek kişi sayısı istenen örneklem büyüklüğüne ulaşıncaya kadar devam eder.	Örneklem minimum maliyetle kısa sürede yapılır.	Seçim yanlılığı riski yüksektir. Yanıltıcı bilgiler verebilir. Seçilen örnekler anakütleyi temsil etmeyebilir.
Yargısal Örnekleme	Örnekleme birimlerinin elle seçilmesini içerir. Yargısal örneklemede örnekleme oluşturan birimler araştırmacının, araştırma problemine cevap bulacağına inandığı kişilerden oluşmaktadır. Belirli kişileri, belirli olayları seçerken kullanılır.	Araştırmacı kendi görüşüne göre, bazı nesnelerin anakütleyi diğerlerinden daha fazla temsil ettiğine inanır ve bu örneklerle çalışılır.	Uygulaması kolaydır. Minimum sürede düşük masrafla araştırma tamamlanır.	Son derece öznelidir. Genellemeye uygun değildir. Kayırmacılık söz konusu olduğunda anakütlenin temsil edilmesi mümkün olmaz.
Kota Örneklemesi	Evrenin özelliklerini belirlediğine inanılan belli değişkenler dikkate alınarak örneklemin oluşturulması hedeflenir.	Anakütle farklı gruplara ayrılır ve araştırmacı her gruba kota atar. Her gruptan bireylerin seçimi, araştırmacının yargısına dayanır.	Örnek seçimi hızlı, kolay ve ucuzdur. Örneklemdeki numunelerin özellikleri kontrol edilebilir.	Seçim yanlılığı riski yüksektir. Örneklem anakütleyi temsil niteliğinde olmadığı için istatistiksel özellikler uygulanamaz.

Kartopu Örneklemesi	Bu örneklem tekniği zincirleme sevk ile çalışır.	Kartopu örneklem yapmak için herhangi bir şekilde evrendeki birimlerden birisiyle bağlantı kurulur. Sonra bağlantı kurulan kişinin yardımıyla bir başkasıyla, daha sonra yine aynı yolla bir başkasıyla temas kurulur. Böylelikle örneklem kartopu etkisi şeklinde, zincirleme olarak örnek büyütülür.	Küçük uzman anakütle için uygundur. Nadiren bulunan yanıtlayıcıları içeren çalışmalarda faydalıdır.	Daha fazla zaman alır. Anakütlenin temsil edilmesi olası değildir.
----------------------------	--	--	---	--

Olasılıklı örneklem yöntemleri ile olasılıklı olmayan örneklem yöntemleri arasındaki önemli farklar ise Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Olasılıklı ve Olasılıklı Olmayan Yöntemler Arasındaki Farklar

	Olasılık Örneklem Yöntemleri	Olasılıklı Olmayan Örneklem Yöntemleri
Tanım	Olasılıklı örneklem, olasılık teorisine dayalı bir yöntem kullanılarak daha büyük bir anakütleden örneklerin seçildiği bir örneklem tekniğidir.	Olasılıklı olmayan örneklem, araştırmacının öznel yargısına dayalı olarak örnekleri seçtiği bir örneklem tekniğidir.
Alternatif Olarak Bilinen	Rastgele örneklem yöntemi	Rastgele olmayan örneklem yöntemi
Anakütle seçimi	Anakütle rastgele seçilir	Anakütle keyfi olarak seçilir
Karakteristik Yapısı	Araştırma kesindir	Araştırma keşif amaçlıdır
Örnek	Örneklem karar vermenin bir yöntemi olduğundan, anakütle demografisi kesin olarak temsil edilir	Örneklem yöntemi keyfi olduğundan, anakütle demografisi temsili neredeyse her zaman çarpıktır
Geçen süre	Araştırma tasarımı, pazar araştırması çalışması başlamadan önce seçim parametrelerini tanımladığı için yürütülmesi daha uzun sürer	Bu tür örneklem yöntemi, ne örnek ne de örneğin seçim kriterleri tanımsız olduğundan hızlıdır
Sonuçlar	Bu tür örneklem tamamen tarafsızdır ve bu nedenle sonuçlar da tarafsız ve kesindir	Bu tür örneklem tamamen tarafıdır ve bu nedenle sonuçlar da tarafıdır, bu da araştırmayı spekülatif hale getirir

Hipotez	Olasılık örneklemede, çalışmaya başlamadan önce altında yatan bir hipotez vardır ve bu yöntemin amacı hipotezi kanıtlamaktır	Olasılıklı olmayan örneklemede, araştırma çalışması yapıldıktan sonra hipotez türetilir
----------------	--	---

2.3. Örneklem Hesaplamada Kullanılan Formüller

Araştırmalarda evrenin büyüklüğüne göre örneklem sayısının belirlenmesinde en çok kullanılan yöntemlerden biri Cochran örneklem büyüklüğü formülüdür (Cochran, 1977). Bu formül özellikle oranlara dayalı araştırmalarda (örneğin bir görüşe katılma oranı, bir davranışı gösterme oranı) yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Cochran formülü şu şekildedir:

$$n_0 = \frac{pqz^2}{e^2}$$

n_0 = Önerilen örneklem büyüklüğü

Z = Güven düzeyine karşılık gelen Z değeri (örneğin %95 güven için 1.96)

p = İncelenen özelliğe sahip olma olasılığı (çoğu zaman en kötü durum için 0.50 alınır)

$$q = 1 - p$$

e = Kabul edilen hata payı (örneğin %5 için 0.05)

Eğer evren büyüklüğü sonlu ise, bu durumda düzeltilmiş örneklem büyüklüğü aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}}$$

N = Evren büyüklüğü

Bu formül sayesinde araştırmacılar, çalışmanın güvenilirliğini ve genellenebilirliğini sağlayacak uygun örneklem sayısını belirleyebilir.

Araştırmalarda evrenden alınacak örneklem büyüklüğünün belirlenmesi için kullanılan yöntemlerden biri de sonlu evren örneklem formülüdür.

Bu formül, evrendeki birey sayısı bilindiğinde (N sonlu olduğunda) tercih edilmektedir.

$$n = \frac{Npq t^2}{Nd^2 + t^2 pq}$$

Anakütle bilinmiyorsa

$$n = \frac{pqz^2}{d^2}$$

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örneklem alınacak birey sayısı

p= İncelenen olayın görülüş sıklığı (olasılığı)

q= İncelenen olayın görülmeyiş sıklığı (1-p)

t= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer.

d= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen sapma

Bu formül sayesinde, örneklem büyüklüğü evrendeki birey sayısı da hesaba katılarak daha gerçekçi biçimde hesaplanabilmektedir. Özellikle evrenin sınırlı olduğu çalışmalarda Cochran formülüne göre daha uygun sonuçlar vermektedir (Arslan ve Demir, 2022).

Ölçek uygulamalarında genelde evren büyüklüğü kesin olarak tahmin edilememektedir. Bu durumda genel olarak $p=0,5$; $q=0,5$; $z=1,96$ ve $e=0,05$ olarak alınır. Bu değerlere göre ise örneklem sayısı

$$n_0 = \frac{pqz^2}{e^2} = \frac{0,5.0,05. 1,96^2}{0,05^2} = 384$$

olarak hesaplanır.

Evren sayısının belli olduğu ve sınırlı olduğu durumlarda ise sonlu evren örneklem formülü daha kullanışlı olacaktır. Bu durumda aşağıdaki değerler kullanılarak hesaplanan örneklem büyüklükleri tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Evren Büyüklüğüne Göre Gerekli Örneklem Büyüklüğü

N	p	q	t	d	n	N	p	q	t	d	n
50	0,5	0,5	1,96	0,05	44	1100	0,5	0,5	1,96	0,05	285
100	0,5	0,5	1,96	0,05	79	1200	0,5	0,5	1,96	0,05	291
150	0,5	0,5	1,96	0,05	108	1300	0,5	0,5	1,96	0,05	297
200	0,5	0,5	1,96	0,05	132	1400	0,5	0,5	1,96	0,05	301
250	0,5	0,5	1,96	0,05	151	1500	0,5	0,5	1,96	0,05	306
300	0,5	0,5	1,96	0,05	168	1600	0,5	0,5	1,96	0,05	310
350	0,5	0,5	1,96	0,05	183	1700	0,5	0,5	1,96	0,05	313
400	0,5	0,5	1,96	0,05	196	1800	0,5	0,5	1,96	0,05	317
450	0,5	0,5	1,96	0,05	207	1900	0,5	0,5	1,96	0,05	320
500	0,5	0,5	1,96	0,05	217	2000	0,5	0,5	1,96	0,05	322
550	0,5	0,5	1,96	0,05	226	2500	0,5	0,5	1,96	0,05	333
600	0,5	0,5	1,96	0,05	234	3000	0,5	0,5	1,96	0,05	341
650	0,5	0,5	1,96	0,05	241	3500	0,5	0,5	1,96	0,05	346
700	0,5	0,5	1,96	0,05	248	4000	0,5	0,5	1,96	0,05	350
750	0,5	0,5	1,96	0,05	254	4500	0,5	0,5	1,96	0,05	354
800	0,5	0,5	1,96	0,05	260	5000	0,5	0,5	1,96	0,05	357
850	0,5	0,5	1,96	0,05	265	6000	0,5	0,5	1,96	0,05	361
900	0,5	0,5	1,96	0,05	269	7000	0,5	0,5	1,96	0,05	364
950	0,5	0,5	1,96	0,05	274	8000	0,5	0,5	1,96	0,05	367
1000	0,5	0,5	1,96	0,05	278	9000	0,5	0,5	1,96	0,05	368
						10000	0,5	0,5	1,96	0,05	370
						20000	0,5	0,5	1,96	0,05	377
						50000	0,5	0,5	1,96	0,05	381
						100000	0,5	0,5	1,96	0,05	383

Tablo 4'te görüldüğü üzere evren sayısı belli bir büyüklüğüne eriştikten sonra örneklem sayısı 383'te sabitlenmektedir. Bu nedenle anket çalışmalarında araştırmacıların genelde %10 veri kaybı ile birlikte $383 + 38 = 421$ örneklem almaları uygun olacaktır.

Anket yöntemiyle veri toplanan çalışmalarda geri dönen anketlerin doğruluk ve hassasiyetlerini arttırmak amacıyla veri düzenleme işlemi yapılmaktadır. Düzenleme işlemi anketlerin cevaplarındaki eksiklik, okunabilme, cevaplar-arası uyum ve cevaplardaki belirsizlikler açısından gözden geçirilmesini kapsamaktadır. Yapılacak düzenlemeler aşağıda verilmiştir (Altunışık vd., 2005).

1) Eğer anketi dolduran kişiye ulaşılabiliyorsa, anket doldurulmak üzere deneğe geri gönderilir. Ancak bu çok nadir olarak uygulanabilecek bir yoldur; çünkü çoğu zaman cevaplayıcılara tekrar ulaşmak çok zordur veya hiç mümkün olmayabilir veya getireceği maliyet çok yüksek olabilmektedir.

2) Eksik olan cevapların yerine uygun cevapların konulmasıdır. Bu yaklaşım ancak,

- Eksik cevap verenlerin sayısının oransal olarak düşük olması,
- Eksik cevaplı anketlerdeki eksik kısımların az olması,
- Eksik olan cevapların araştırma için önem arz eden değişkenlerden olmaması halinde kullanılabilir.

3) Eksik cevaplı anketlerin iptal edilmesidir ki, iptal işlemi için bazı şartların sağlanması gerekir. Bunlar;

- Örnek boyutunun büyük olması,
 - Eksik cevaplı anketlerin oransal olarak %10'dan az olması,
 - Cevap verenlerle vermeyenler arasında özellikler açısından bir farkın olmaması,
 - Cevap vermeyenlerin anketin büyük bir kısmına cevap vermemiş olması,
 - Temel değişkenlere cevap verilmemiş olması
- olarak sayılabilir.

3. ÖLÇEK GELİŞTİRME-UYARLAMA SÜRECİNDE ÖRNEKLEME

Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında örneklem belirleme sürecinin gerekli olduğu aşamalara aşağıda yer verilmiştir.

3.1. Pilot Uygulama (Ön Deneme Aşaması)

Geliştirilen veya başka bir kültüre uyarlanan taslak ölçek, öncelikle küçük bir örneklem üzerinde uygulanır. Bu örneklem, hedef kitleyi temsil etse de sınırlı sayıda katılımcıdan oluşur. Pilot uygulamada amaç, maddelerin anlaşılabilirliğini, yönergelerin açıklığını ve uygulama süresini test etmektir. Bu aşama, ölçeğin daha geniş bir örneklemde uygulanmadan önce revize edilmesine katkı sağlar. Pilot uygulama aşamasında örneklem büyüklüğü minimum 30 olmalıdır. Bu örneklem, istatistiksel analizlerden çok, ölçeğin anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini test etmeye yöneliktir. Bu sayı, literatürde küçük örneklem için kabul edilen asgari sınır olarak görülmektedir. İstatistikte, özellikle Merkezi Limit Teoremi'ne göre, örneklem büyüklüğü

30'un üzerine çıktığında dağılımlar yaklaşık olarak normal dağılıma yaklaşmaktadır. Bu nedenle, en az 30 katılımcıdan elde edilen veriler, ölçek maddelerinin anlaşılabilirliğini değerlendirmek için yeterli kabul edilmektedir (Karagöz, 2019). Ancak bu sayı yalnızca minimum düzeyde bir gerekliliktir; daha yüksek katılımcı sayısı, pilot çalışmanın güvenilirliğini artıracaktır.

3.2. Geçerlik Analizleri

Yapı Geçerliği

Pilot uygulama sonrası düzenlenen ölçek, geçerlik analizlerinin yapılabilmesi için daha büyük bir örneklem grubuna uygulanır. Burada amaç, ölçeğin faktör yapısını tanımlamak ve yapı geçerliği analizlerini yapmaktır. Ölçeğin yapı geçerliğinin incelenmesinde kullanılan Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yöntemleri için uygun örneklem büyüklüğü önemlidir.

Açımlayıcı faktör analizi için gerekli örneklem büyüklüğü ile ilgili farklı öneri ve yaklaşımlar olmakla birlikte genellikle ölçekteki madde sayısının en az beş, tercihen 10 katı büyüklükteki bir örneklemle çalışılması ve en az 300 kişiden veri toplanması önerilmektedir (Boateng, vd, 2018; Field, 2018; Tabachnick ve Fidell, 2007). Madde başına düşen örneklem sayısının 15 veya 20 şeklinde olması ise analiz sonuçlarının güvenilirliğini arttırmaktadır. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar daha yüksek örneklem büyüklüklerinin sonuçların geçerliği açısından daha güvenilir olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Comrey ve Lee (1992) 100 kişilik örneklemi “zayıf”, 200 kişiyi “orta”, 300 kişiyi “iyi”, 500 kişiyi “çok iyi” ve 1000 kişiyi “mükemmel” olarak değerlendirmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonuçları yorumlanmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğunun incelenmesi gerekmektedir. Burada dikkate alınan göstergelerden birisi de Kaiser-Meier-Olkin (KMO) katsayısıdır. KMO katsayısı örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olup olmadığını gösteren önemli bir kriterdir. KMO değerinin 0.50'nin altında olması veri sayısının faktör analizi için yetersiz olduğunu; 0.60–0.69 arasında olması orta, 0.70–0.79 arasında olması iyi, 0.80–0.89 arasında olması çok iyi ve 0.90 üzeri olması mükemmel olduğunu göstermektedir (Kaiser, 1974).

Yapı geçerliği analizleri için gerekli olan bir diğer istatistiksel yöntem ise doğrulamalı faktör analizidir. Ölçek geliştirme çalışmalarında, açımlayıcı faktör analizi ile keşfedilen ölçüm modelinin yapı geçerliğinin kanıtlanması için doğrulamalı faktör analizi yapılmalıdır. Çünkü doğrulamalı faktör analizi bir bakıma açımlayıcı faktör analizi ile ortaya konan yapının başka bir örneklemde elde edilen verilerle uyumlu olup olmadığını, başka bir

deyişle ortaya konan yapının farklı bir örnekleme geçerli olup olmadığını test etmektedir. Bu bağlamda, doğrulayıcı faktör analizi için belirlenen örneklemin açımlayıcı faktör analizi için kullanılan örneklemden bağımsız olması gerekmektedir. Çünkü açımlayıcı faktör analizi ile keşfedilen bir yapı aynı örneklemden elde edilen veriler kullanılarak yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile zaten büyük ihtimalle doğrulanacaktır. Oysaki doğrulayıcı faktör analizinin amacı, ortaya konulan belirli bir yapının farklı bir örneklem üzerinde geçerli olup olmadığını test edilmesidir. Bu bakımdan her iki faktör analizi yöntemi için kullanılacak örneklemelerin farklı örneklem olması önem arz etmektedir.

Doğrulayıcı faktör analizi için gerekli örneklem büyüklüğü hakkında literatürde tam olarak bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte sıklıkla kullanılan bir ölçüt olan Kline'a (2011) göre örneklem büyüklüğü ölçekteki madde sayısının en az 10 katı olmakla birlikte 200'den az olmamalıdır. Buna göre, madde sayısı 20 ve altında olan ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizi için gerekli örneklem büyüklüğü 200 iken madde sayısı 20'nin üzerinde olan ölçekler için bu sayı madde sayısının 10 katı olmaktadır. Örneğin 15 maddelik bir ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi için gerekli örneklem büyüklüğü 200 olurken 25 maddelik bir ölçek için bu rakam 250 olmalıdır.

Ölçüt Geçerliği

Ölçek çalışmalarında örneklem belirlemeyi gerektiren bir diğer aşama ise ölçüt bağlantılı geçerlik analizleridir. Ölçüt geçerliği, ölçüm sonuçlarının referans olarak belirlenen bir ölçeğe ait ölçüleri ne derecede yansıttığını incelemede kullanılan geçerlik türüdür. Başka bir ifadeyle ölçüt geçerliği, bir ölçek aracılığıyla elde edilen sonuçlar ile başka bir ölçek aracılığıyla elde edilmiş sonuçların karşılaştırılması esasına dayanır. Ölçüt geçerliğinin testinde kullanılacak ve ölçüt olarak belirlenecek ölçeğin, ölçülmesi amaçlanan özelliği veya bu özellikle ilişkili olduğu bilinen yakın bir özelliği ölçme bakımından kabul görmüş, güvenilir ve geçerli standart bir ölçek olması gerekmektedir. Geliştirilen ölçek ile ölçüt olarak belirlenen ölçeğin eş zamanlı sonuçlarının karşılaştırılması genellikle korelasyon analizi ile yapılır. Bu işlem için gerekli örneklem büyüklüğünün en az 30 olması beklenmektedir. Fakat denek kaybı olabileceği için yedek kişi alınmasında da fayda vardır. Ölçeğin ölçüt geçerliğini sağlaması için istenilen ilişki düzeyi ölçülmek istenen özelliğe göre değişmekle birlikte hesaplanan 0,30 ve üzerindeki korelasyonlar testin geçerli olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2010:169).

3.3. Güvenirlik Analizleri

Geliştirilme sürecindeki bir ölçeğin yapı geçerliği analizlerinden sonra elde edilen nihai halinin güvenirlik analizlerinin yapılması gerekmektedir. Ölçeğin iç tutarlılığa ve kararlılığa bağlı güvenirlik düzeyini belirlemek için yine geniş örneklem verilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

İç Tutarlılık Analizi

İç tutarlılık, ölçekte yer alan her bir maddenin ölçek yapısının tamamıyla aynı yönde hareket edip etmediğinin bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır. Bir ölçme aracıyla yer alan her bir madde ölçülmesi hedeflenen özelliğin farklı bir boyutunu, farklı bir karakteristiğini ölçmelidir. Aksi takdirde aynı karakteristiği ölçen birden fazla maddenin ölçekte yer alması gereksizdir. Ölçme aracıyla yer alan her bir madde ana özelliğin farklı bir karakteristiğini ölçerken bir taraftan da ölçeğin bütünüyle yüksek ilişki içerisinde olmalıdır. Farklı bir ifadeyle güvenilir ölçme sonuçları elde edilebilmesi için ölçekte yer alan her bir madde ölçeğin tamamıyla ortak yönde hareket etmelidir. Bu yüzden ölçme aracının güvenilir olabilmesi için yüksek iç tutarlılığa sahip olması gerekmektedir ve iç tutarlılık, güvenirliliğin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Bir ölçeğin iç tutarlılığının istatistiksel olarak incelenmesinde Cronbach Alpha, Guttman, Spearman-Brown, yarılama güvenirliliği gibi farklı güvenirlik katsayıları kullanılmaktadır. Bunlardan literatürde en yaygın kullanılanı hiç şüphesiz Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısıdır. Cronbach Alpha katsayısının hesaplanması için literatürde üzerinde görüş birliği bulunan bir minimum örneklem büyüklüğü bulunmamaktadır. Bu işlem çoğunlukla doğrulayıcı faktör analizi için kullanılan örneklemde elde edilen verilerle yapılmaktadır. Bu sebeple iç tutarlılığa bağlı güvenirlik analizi için 200'den az olmamak kaydıyla ölçekteki madde sayısının en az 10 katı kadar kişiye ulaşmak isabetli olacaktır.

Test-Tekrar-Test Uygulaması

Güvenilir bir ölçeğin sahip olması gereken özelliklerden birisi de kararlılıktır. Bir ölçme aracı farklı zamanlarda yapılan ölçümlerde aynı veya benzer sonuçlar veriyorsa bu ölçme aracının kararlı olduğu söylenebilir. Zaman içinde hemen değişmeyen ve devamlılık gösteren tutum gibi özelliklerin ölçümünde kullanılan tutum ölçeklerinde kararlılık, güvenirliliğin bir koşulu olarak aranan önemli bir özelliktir. Kararlılığın istatistiksel olarak kestirimi, test-tekrar-test yöntemiyle yapılmaktadır. Bu yöntemde ölçek formu aynı gruba iki-üç hafta arayla uygulanmakta, iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı ölçeğin kararlılık katsayısı olarak kabul edilmektedir. Kararlılık

katsayısının 1'e yakın ve yüksek değer alması ölçeğin ölçme sonuçlarının zaman içinde değişmediğini, dolayısıyla ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Pearson korelasyon katsayısının kullanımının sağlıklı olabilmesi için ölçeğin iki defa uygulandığı örneklemin büyüklüğü en az 30 olmalıdır. Fakat denek kaybı yaşanabileceği için bu sayının biraz üzerine çıkılmasında yarar vardır. Eğer güvenilirliği incelenen ölçek sıralama ölçeği olarak düzenlenmişse o zaman test-tekrar-test yönteminde korelasyon katsayısı olarak Spearman sıra korelasyon katsayısı kullanılabilir. Test-tekrar-test uygulamasında verilerin nasıl eşleştirileceği önceden planlanmalıdır. İlk uygulamada cevaplayıcılardan ölçek formuna kimliklerini belli etmeyecek ve sadece kendileri bilecek şekilde bir takma/rumuz isim veya unutmayacakları bir kod yazmaları istenmeli, ikinci uygulamada da bu rumuz veya kod kullanılarak cevaplama yapılmalıdır. İki uygulama sonunda aynı kişilere ait veriler eşleştirilerek veri girişi yapılmalıdır.

3.4. Ölçek Uyarlama Sürecinde Örneklem

Ölçek uyarlama sürecinin büyük bir çoğunluğunda ölçek geliştirme sürecindeki aşamalar izlenmekle birlikte özellikle örneklem işlemiyle alakalı, önemli görülen bazı hususlar aşağıda verilmiştir.

Dilsel Eşdeğerlik

Kaynak dilden hedef dile bağımsız çevirmenler veya araştırmacılar tarafından çevrilen ölçeğin iki farklı dildeki formları arasındaki eşdeğerlik bu aşamada incelenmektedir. Dil eşdeğerliği kavramı literatürde dil geçerliği olarak da adlandırılmaktadır. Bu aşamada orijinal ölçekle çeviri ölçeğin arasında dilsel yönden eşdeğerlik olup olmadığı uygulama yapılarak ve istatistiksel analizler kullanılarak incelenmektedir. Bu amaçla orijinal ölçekle taslak ölçek her iki ölçeğin dilini de iyi düzeyde bilen en az 30 kişilik bir gruba uygulanır. En az 30 kişiden oluşan bu çalışma grubu, ölçeğin orijinal dilinin öğreniminin verildiği bir filoloji bölümünde okuyan üniversite öğrencileri veya o dili iyi bilen ve ölçeğin hedef kitlesinde yer alan herhangi bireylerden oluşabilir. Uygulama aşamasında önce kaynak dildeki (orijinal) ölçek, sonra hedef dile çevrilmiş ölçek uygulanır. Literatürde iki uygulama arasındaki sürenin ne kadar olacağına yönelik kesin bir görüş bulunmamaktadır. Bazı çalışmalarda bu uygulamalar eş zamanlı olarak yapılmakta, bazı çalışmalarda ise iki uygulama arasında iki-üç haftalık bir süre bırakılmaktadır. Cevaplayıcıların orijinal ölçekteki maddelere verdikleri cevapları hatırlamayacakları kadar uzun, ölçülen özellikler değişmeyecek kadar kısa olan ideal süre olarak iki-üç hafta ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan, literatürdeki bazı çalışmalarda çalışma grubu iki eş parçaya bölünerek bir gruba önce kaynak dildeki ölçek

sonra hedef dildeki ölçek, bir gruba da önce hedef dildeki, sonra kaynak dildeki ölçek uygulanmaktadır. Böylece öncelik-sonralık etkisinin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

Uygulama yapıldıktan sonra çalışma grubunda yer alan her bir bireyin hem orijinal ölçekten hem Türkçe ölçekten aldıkları toplam puanlar hesaplanır. Eğer ölçek çok faktörlü bir yapıya sahipse, yani ölçeğin alt boyutları bulunuyorsa bu alt boyutlara ait toplam puanlar da hesaplanmalıdır. Türkçe ölçeğin orijinal ölçekle dilsel yönden eşdeğer olduğunu ifade edebilmek için iki ölçeğin hesaplanan toplam puanları arasında pozitif ve yüksek düzeyde bir korelasyon ilişkisi olması veya iki toplam puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaması gerekmektedir. Bu şart, ölçeğin alt boyutları için de tek tek geçerlidir.

Pilot Uygulama

Pilot uygulama aşaması dil eşdeğerliği uygulamasından sonra ölçeğin daha geniş örneklemelere uygulanmasından önce ölçekte eğer gerekliyse son revize işlemlerinin yapılmasına katkı sağlar. Çeviri ve uzman görüşleriyle hedef dile uyarlanan ölçek, yaklaşık 30 kişiden oluşan küçük bir örneklem üzerinde uygulanır. Ölçek uyarlama çalışmalarında da pilot uygulamadaki amaç, ölçek geliştirme çalışmalarında olduğu gibi, ölçeğin hedef kültürdeki dilsel ve anlamsal anlaşılabilirliğini, yönergelerin açıklığını test etmektir.

Geçerlik Analizleri

Hedef dile uyarlanan ölçek, bu aşamada hedef kültürü temsil eden daha geniş örneklemeler üzerinde uygulanır. Ölçeğin yapı geçerliği analizleri için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) bu aşamada yapılır. Aslında ölçek uyarlama çalışmalarında bu iki faktör analizi yönteminin hangisi ya da hangilerinin kullanılması gerektiğine dair literatürde farklı görüşler de yer almaktadır (Gökdemir ve Yılmaz, 2023). Literatürdeki genel görüşe göre, ölçek uyarlama çalışmalarında yapı geçerliği için DFA yapılması yeterli görülmektedir (Seçer, 2018). Bununla birlikte, sadece AFA yapılması durumunda en iyi uyuma sahip ölçek modelinin tespit edilmesinin mümkün olmayacağını ve dolayısıyla açıklayıcı faktör analizi (AFA)'nın de yapılması gerektiğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır (Orçan, 2018). Bir başka görüş olan Gürbüz ve Şahin'e (2018) göre ise, ölçeğin orijinal ölçme yapısına yönelik yapılacak DFA sırasında, kabul edilebilir sayıda modifikasyon yapılmasına rağmen ölçeğin yapı geçerliği sağlanamıyorsa keşifsel nitelikteki AFA'nın yapılması ve faktör yapısının buna göre tanımlanması gerekmektedir. Bu görüşlerin hangisi belirlenirse belirlensin, söz konusu faktör analizleri için örneklem büyüklüğü belirleme

işlemi ölçek geliştirme sürecinde olduğu gibidir. AFA için ölçekteki madde sayısının en az beş, tercihen on katı büyüklükteki bir örneklemle çalışılması ve en az 300 kişiden veri toplanması, bununla birlikte KMO istatistiğinin de değerlendirilmesi önerilmektedir. DEA için örneklem büyüklüğünün ise ölçekteki madde sayısının en az 10 katı olmakla birlikte 200'den az olmaması gerekmektedir.

Güvenirlilik Analizleri

Ölçek uyarlama sürecinin son aşamasında, bir önceki aşamada yapı geçerliği kanıtlanan hedef dildeki ölçeğin güvenirlik analizleri iç tutarlılık analizi ve eğer gerekiyorsa test-tekrar-test yöntemi bağlamında yapılmaktadır. Ölçeğin ve varsa alt boyutlarının iç tutarlılığının kestirimi için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmalıdır. Cronbach Alpha katsayısının hesaplanabilmesi için doğrulayıcı faktör analizi için kullanılan örneklemde elde edilen veriler yeterli olacaktır. Buna göre, bu analiz için 200'den az olmamak kaydıyla ölçekteki madde sayısının en az 10 katı kadar bir örneklem büyüklüğüne ulaşmanın yeterli olacağı ifade edilebilir.

Eğer uyarlaması yapılan ölçek, hemen değişmeyen ve devamlılık gösteren bir özelliği ölçüyorsa, güvenirliğin bir koşulu olarak ölçeğin kararlılığının da test-tekrar-test yöntemi ile incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla ölçeğin belli zaman aralığında iki defa uygulanacağı örneklemin büyüklüğü en az 30 olmalıdır. Test-tekrar-test uygulaması yapılırken verilerin doğru eşleştirilebilmesi için ölçek geliştirme sürecinde anlatılan noktalara ölçek uyarlama sürecinde de dikkat edilmelidir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya.
- Arslan, R. ve Demir, G. (2022). G-power ve minitab uygulamalı örnekleme yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bartlett, M. S. (1954). A note on the multiplying factors for various chi square approximations. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological)*, 16(2), 296–298.
- Boateng GO, Neilands TB, Frongillo EA, Melgar-Quinonez HR, Young SL. Best practices for developing and validating scales for health, social, and behavioral research: A primer. *Front Public Health*. 2018;6(149):149
- Bryant, F. B., & Yarnold, P. R. (1995). Principal-components analysis and exploratory and confirmatory factor analysis. In L. G. Grimm & P. R. Yarnold (Eds.), *Reading and understanding multivariate statistics* (pp. 99–136). Washington, DC: American Psychological Association.
- Büyükköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Field A. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 5th ed. London: SAGE Publications; 2018.
- Gökdemir, F. ve Yılmaz, T. (2023). Likert Tipi Ölçekleri Kullanma, Modifiye Etme, Uyarlama ve Geliştirme Süreçleri. *Journal of Norsology*, 26(2): 148-160.
- Gürbüz S. ve Şahin F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31–36.
- Karagöz Y. *SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı analizler*. Türkiye: Nobel Akademik Yayıncılık Ankara; 2016.
- Kartal, M. ve Bardakçı, S. (2018). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kartal, M. ve Bardakçı, S. (2019). *Tutum Ölçekleri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kishore K, Jaswal V, Kulkarni V, De D. Practical guidelines to develop and evaluate a questionnaire. *Indian Dermatol Online J*. 2021;12(2):266-275.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Third Edition, New York: The Guilford Press.

- Orçan F. (2018). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: İlk hangisi kullanılmalı? *Eğit Psikol Olcme Deger Derg.* 9(4):414-421.
- Seçer İ. (2018). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci SPSS ve LISREL Uygulamaları*. 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill-building approach* (7th ed.). Wiley.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston: Pearson Education.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yurdabakan İ. ve Çüm S. (2017). Davranış bilimlerinde ölçek geliştirme (Açımlayıcı faktör analizine dayalı). *J Fam Med Prim Care.* 11(2):108-126.

2024 Yerel Seçimlerinde Partilerin Afet Politikalarının Seçim Beyannamesine Yansımaları

Tuba Kalçık Üstündağ¹

Özet

6 Şubat 2023’de Kahramanmaraş’ta meydana gelen depremler asrın felaketi olarak tanımlanmıştır. Depremin toplumsal ve ekonomik etkisi devam ederken Türkiye 31 Mart 2024’de yerel seçimlere gitmişti. 6 Şubat Depremlerinin yarattığı etki nedeniyle partiler seçim beyannamelerinde afet politikalarına vurgu yapmıştır. 2024 Yerel Seçimlerinde en çok oyu alan CHP ve AK Parti’nin seçim beyannamesinde yer alan afet politikaları söylem analizine tabi tutularak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada, 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde CHP ve AK Parti’nin seçim beyannamelerindeki afet politikalarına mercek tutularak, benzerlikler ve farklılıkların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, 2024 Yerel Seçimlerinde partilerin afet politikalarında farklılıklar tespit edilmiştir. Afet politikalarına yönelik vaatler analiz edildiğinde ise, partilerin ideolojik kimliği hem afet öncesi hem de afet sonrası döneme dair ortaya koydukları vaatlere yanmıştır. Seçim beyannamesinde AK Parti, CHP’ye göre afet politikalarına daha geniş yer ayırmıştır.

Giriş

Ülkemiz bulunduğu coğrafi konum nedeniyle tarihten bugüne bir çok kez afetlere maruz kalmıştır. Doğal, insan kökenli veya teknolojik kaynaklı bir olayın, insanların normal faaliyetlerini ve hayatın doğal akışını kesintiye uğratmak veya durdurmak suretiyle etkilemesi şeklinde tanımlanan (Ergüner, 1996:263), afetler hem insan kaybına hem de ekonomik ve sosyolojik tahribata yol açmaktadır. Toplumlara yakından etkileyen en yıkıcı afetlerin başında ise deprem gelmektedir. Deprem kuşağında olduğu için Türkiye’de en fazla yaşanan ve sonuçları açısından da en yıkıcı olan afet depremdir.

1 Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, tuba.kalcik@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1611-6879

Deprem kaçınılmaz olsa da bunu en az hasarla atlattmak adına alınacak ve uygulanacak bir dizi önlemler de afet politikalarını oluşturmaktadır. Sonuçları açısından da ‘Yüzyılın Felaketi’ olarak da adlandırılan 6 Şubat 2023’de Kahramanmaraş merkezli deprem toplamda 11 ilimizi doğrudan etkilemiştir. Bu deprem, büyük bir yıkımı da beraberinde getirmiştir. Yaklaşık 14 milyon vatandaşı etkileyen 6 Şubat Depremleri aynı zamanda afet politikalarına yönelik toplumsal hassasiyetin ve farkındalığın artmasına da yol açmıştır. Afet önleme ve zarar azaltma süreçlerinin belirlenmesinde, afet politikalarının uygulanmasında kullanılan afet yönetimi, genelde afet öncesi olarak tanımladığımız önleme, risk azaltma ve hazırlık aşamalarını, afet anında kişisel davranış ve korunma konularını, afet sonrası dönemlerde ise müdahale ve yeniden inşa aşamalarını içerir. (Tercan, 2018:104) Afetlerin etki alanında kamu hizmeti veren birimlerin başında yerel yönetimler gelmektedir. (Korkın ve Öztop, 2022:62) Bundan ötürü de yerel yönetimlerin yani belediyelerin afet yönetimi konusundaki planlamaları, projeleri çok önemlidir. Doğal afet dönemlerinde anahtar bir role sahip olan yerel yönetimler, depremin gerçekleştiği bölgeyi ekonomik, sosyal ve fiziki açıdan en iyi tanıyan, ihtiyaçları en iyi bilen, bölgeye en yakın ve ulaşması en hızlı ve kolay olan aktörlerdir. (Duruel, 2023:2404) Tam da bu noktada, yarattığı yıkım açısından Türkiye deprem tarihinde de iz bırakan 6 Şubat 2023’deki depremlerin ardından yapılan ilk yerel seçimlerde, siyasal partilerin seçim beyannamelerinde ortaya koyduğu afet yönetim politikaları daha da önemli bir hale gelmiştir. Siyasi partilerin, resmi politikalarını seçmenlere açıkladığı seçim beyannameleri, partilerin politik öncelikleri ve tercihlerini ortaya koymak adına değerli kaynakların başında gelmektedir. (Aytaç, 2017:11) Kendilerini tanıtmak, politikalarını ve vaatlerini seçmenlere anlatmak adına yürütülen siyasal kampanyaların önemli bir unsuru olan seçim beyannameleri bir anlamda seçmenler yapılan mutabakat niteliği de taşımaktadır. Seçmen tercihini etkileyerek ve onun rızasını alarak yönetici konumuna gelmeyi hedefleyen siyasal partilerin, seçim beyannamelerinde eğitim, sağlık, ekonomi, sosyal politikalar gibi bir çok alana dair politika, proje ve vaatleri yer almaktadır. Bu çalışmada, siyasal partilerin seçmenleri etkilemek adına yapılan siyasal kampanyalar çerçevesinde seçim beyannameleri ele alınmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ise, 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde partilerin seçim beyannamelerinde yer alan afet politikalarına odaklanılmıştır. Türkiye genelinde 31 Mart 2024 Yerel Seçiminde sırayla en çok oy alan CHP, AK PARTİ’nin seçim beyannamelerindeki afet politikaları söylem analizine tabi tutularak karşılıklı olarak incelenmiştir. Bu çalışma, afet gibi olağanüstü dönemlerin, siyasal kampanyaların aracı olan seçim beyannamelerine partiler tarafından nasıl yansıtıldığını ortaya koymak adına yapılacak diğer araştırmalara da katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

1. Siyasal Kampanyalar Çerçevesinde Seçim Beyannameleri:

Demokrasilerde, seçmenin rızasını alarak meşruiyet kazanabilen yöneticiler, bu amaçla bir çok siyasal iletişim faaliyetinde bulunurlar. McNair (2018:4) siyasal iletişimi, siyaset hakkında hedefe yönelik gerçekleştirilen iletişim olarak tanımlamıştır. Woltan'a göre (1990:21'den aktaran, 2002,24), siyasal iletişimin siyasal alanda üç temel fonksiyonu vardır. Bunlardan ilki siyasal iletişim sayesinde ortaya çıkan siyasal sorunlar bir temele oturtulur ve tanımlanır. İkincil olarak, siyasal iletişim genel geçer bir sorunun siyasal tartışma ve uzlaşma ortamına girmesine meşruiyet sağlar. Son olarak da, üzerine çokça konuşulan ve ortak noktada buluşulan meselelerin gündemden düşmesini sağlamasıdır.

Başta siyasal aktörler tarafından siyasal amaçlara yönelik kullanılan siyasal iletişim, seçmenle her türlü iletişim faaliyetini kapsamaktadır. Günümüzde, siyasal iletişim faaliyetlerinin profesyonelleşmesiyle birlikte siyasal aktörler, seçmenlere ulaşabilmek, onlara kendilerini anlatabilmek ve en önemlisi de siyasal rızalarını alabilmek adına siyasal kampanyalar yürütmektedir. Bir adayın potansiyel seçmene uygunluğu sağlamak, rakiplerine fark yaratmak ve minimum araçla gerekli oy sayısını elde etmek için kullanılan tekniklerin tümü olarak da tanımlanan siyasal kampanyalar (Bongrand, 1992:17), günümüz siyaset arenasında parti veya adayların seçimleri kazanmak adına başvurduğu en etkili yollardan biridir. Siyasal kampanya süreçlerinde parti veya adaylar önerilerini/vaatlerini seçmene sunarak hedef seçmen kitlenin siyasal rızasını almaya çalışır. Adaylar veya partiler kampanya sürecini çeşitli araçlar üzerinden yürütür. Kampanyanın önemli araçlarından biri olan seçim beyannamelerinde partiler önceliklerini, önerilerini ve vaatlerini bütünsel çerçevede seçmene açıklama imkanı bulurlar. Seçmenin oy verme davranışını etkilemek hedefiyle hazırlanan seçim beyannameleri, partilerin ülke yönetimine ilişkin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik plan ve programlarının kamuoyu ile paylaşıldığı yazılı metinlerdir. (Ertürk ve Şeşen, 2017:64) Tok'un da (2012:284), belirttiği gibi seçim beyannameleri siyasal partilerin seçildiği takdirde izleyecekleri politikaları, hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için kullanacakları araçları kapsamanın yanı sıra seçmenin oy tercihinde etkili bir faktör olan partinin seçilme durumunda uygulayacağı programının da temelini oluşturmaktadır. Seçim beyannameleri, parti ve adayın tanıtımında rol oynamanın yanı sıra; iktidar olma konusu göz önünde bulundurularak geleceğe dair vaatler sunulurken seçim dönemindeki genel atmosfer, toplumsal olaylar dikkate alınmaktadır. (Arkan ve Tanacı, 2020:2) 2024 Yerel Seçimlerine giderken ülkenin genel atmosferi partilerin seçim beyannamelerine de yansımıştır. Yerelde yürütülecek çalışmalarına ve projelerine ilişkin de bir politik belge özelliği taşıyan seçim beyannamelerinde

partiler, (Sarıkaya, 2024:41), seçmenin hassasiyet gösterdiği afet yönetim politikalarına yönelik çeşitli öneri ve vaatlerde bulunmuştur. Tüm bu nedenlerden dolayı da çalışmanın temel kaynağını 2024 Yerel Seçimlerindeki partilerin seçim beyannamesi oluşturmaktadır.

2. Yöntem:

Bu çalışmada 6 Şubat 2023 Depremleri'nden hemen sonra yapılan 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde partilerin aldıkları oy sırasına göre CHP, AK PARTİ'nin seçim beyannamelerindeki afet yönetimi politikaları araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. 2024 Yerel seçimlerine giderken partilerin afet yönetim bilincini ve farkındalığını saptamak amacıyla seçim beyannamesinde yer alan afet politikaları ele alınmıştır. Partilerin seçim bildirgeleri, partilerin resmi internet sitesi üzerinden alınarak çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmada, söylem analiz yönteminin kullanılarak partiler analiz edilmiştir. Söyleyenin siyasal, ekonomik, tarihi veya kültürel arka planını, mantalitesini veya bakış açısını gösteren söylem (Güngör, 2020:3) aynı zamanda ideolojik bir özellik de taşımaktadır. Bu yönüyle sosyolojik alanda da önem kazanan söylem, konuşma dışında yazılı metinlere de tekabül etmektedir. Söylem analizi ise hem yazılı hem de sözlü olarak bireyler arasında kullanılan dilin analiz edilmesine karşılık gelmektedir. (Gül ve Nizam, 2020:189) Nordquist'e (2020) göre, dil çalışmalarında sadece dilbilgisini veya kelimelerin parçalarını incelerken, söylem analizi söyleyen/dinleyeni içeren iletişimi ele almaktadır. Gür'ün tanımlamasıyla (2013:185) söylem analizi, "bir şeyi söyleme şekli" olan söylemi, içinde üretildiği sosyal ve psikolojik bağlamı ve söylemi etkileyen tüm şartlar göz önüne alınarak algılama, yorumlama, değerlendirme ve tekrar üretme süreçleri ile incelemektir. Bu çalışmada, seçim beyannameleri üzerinden siyasal partilerin afet politikalarına mercek tutarak benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Afet sözcüğü ana sözcük olarak kabul edilerek, söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın araştırma soruları şu şekildedir:

1. Seçim beyannamelerinde afet politikaları siyasal partilerin ideolojik kimliğine göre farklılık göstermiş midir?
2. Partilerin afet politikalarında öne çıkan temalar arasında benzerlik/farklılık var mıdır?
3. Afet yönetimi konusuna partiler benzer şekilde mi seçim beyannamelerinde yer ayırmıştır?
4. Afet öncesi hazırlıklara yönelik partilerin vaatleri arasında benzerlikler/farklılıklar var mıdır?

5. Afet sonrası döneme dair partilerin vaatleri arasında benzerlikler/farklılıklar var mıdır?

Bu çalışmada ilk olarak siyasal partilerin ideolojik kimliği ele alınarak afet politikaları ile paralellikleri mercek altına alınmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada, partilerin seçim beyannamesindeki afet politikalarını nasıl ortaya koydukları incelenerek, vaatleri arasında benzerlikler ve farklılıklar afet öncesi ve afet sonrası dönemlere göre değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Bulguları ve Yorumlanması:

Çalışmanın bu bölümünde 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde sırayla en çok oy alan CHP, AK PARTİ'nin seçim beyannamelerindeki afet politikaları karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

3. CHP'nin Seçim Beyannamesinde Yer Alan Affet Politikaları

9 Eylül 1923'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan CHP'nin Türkiye siyasal tarihinde hem siyasal hem de toplumsal açıdan önemli bir yeri vardır. Günümüzdeki siyasal partiler arasında da tarihsel açıdan en köklü parti özelliği taşıyan CHP, Türk Devrimini gerçekleştiren, çok partili rejimi hayata geçiren, kuruluş yıllarından itibaren Atatürkçülük ve cumhuriyetin temel ilkeleri olan cumhuriyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, milliyetçilik, devrimcilik partinin omurgasını oluşturmaktadır. 1965'den itibaren de CHP kendisini sosyal demokrat olarak tanımlamaktadır. (Erdoğan, 2017:301) 12 Eylül Askeri Darbesi'nde kapanan parti, Deniz Baykal'ın başkanlığında siyasi hayatına devam etmişti. Baykal'dan sonra partinin başına Kemal Kılıçdaroğlu geçmiştir. Kılıçdaroğlu, 13 yıllık genel başkanlığının ardından koltuğunu 2023'de koltuğunu Özgür Özel'e bırakmıştır. Yeniden açıldığı 1992'den itibaren 1996'ya kadar siyasi hayatına koalisyon hükümetinde devam eden CHP, 1999 Genel Seçimlerinde meclis dışı kalmıştır. 2002 yılındaki genel seçimlerde ise AK Parti birinci parti çıkarken kendisi ikinci parti olmuştur. 2002'den 2024'e kadar girdiği bütün seçimlerde AK Parti karşısında ikinci parti konumunu koruyan CHP, 2024 Yerel Seçimlerde 46 yıllık sonra ilk defa %37,8 oy oranı ile birinci parti olmuştur.

CHP'nin 2024 Yerel Seçim için 'İşimiz Gücümüz Türkiye' sloganıyla hazırladığı 46 sayfadan ve üç ana bölümden oluşan seçim beyannamesindeki afet politikaları incelendiğinde 'afet'in yer aldığı bölümler şu şekildedir: CHP Genel Başkanı Özgür Özel'in kaleme aldığı 'Önsözü'nde, 'Şehircilik ve Yerel Yönetim Yaklaşımı' başlığının altında yer alan genel politikalar bölümünde, 'Halkçı Belediyecilik Anlayışı' başlığının genel politikalar bölümünde, 'Direnci ve Güvenli, Huzurlu ve Konforlu, Adil ve Yaşanabilir Şehirler İçin

Halkçı Belediyecilik’ başlığının altında yer alan ‘Dirençli ve Güvenli Kent Belediyeciliği’ alt bölümünde yer almaktadır.

CHP seçim beyannamesinde afet terimine ‘depremler’ ve ‘genel afetler’ ekseninde yer vermiştir. CHP Genel Başkanı Özel’in ‘Önsözü’ olarak yer alan bölümde, 6 Şubat Depremleri’ni referans göstererek, afet terimini iktidar partisini eleştirmek için kullanır. Özel’in kaleme aldığı bu metinde iktidarın ‘kentsel dönüşüm’ ve ‘imarlaştırma’ politikasını ‘rantsal dönüşüm’ olarak nitelendirerek, iktidar karşıtlığı bir pozisyon almıştır. (CHP, 2024:6) ‘Afet’ sözcüğünün ilk geçtiği bölümde iktidar eleştirisi dışında bir politik önermede bulunmayan Özel, bu terimi ikinci kullandığı bölümde ise, seçmenlere şehirlerimizi depremlere ve afetlere karşı dayanıklı, dirençli ve güvenli bir hale getireceğinin vaadini sunmaktadır. Afet sözcüğünün kullanıldığı yine bu bölümde, afet durumunda tüm binalara ulaşılacağına vaadini vermiştir. ‘Şehircilik ve Yerel Yönetim Yaklaşımı’ başlığı altında afet sözcüğü şehirlerin afetlere ve onun getirdiği krizlere karşı daha dayanıklı hale getirilmesi ve yerel yönetimler bağlamında afet risk yönetimi becerisinin artırılması yönünde politik önermede bulunmuştur. CHP, seçim beyannamesinin bu bölümünde, ‘güçlendirilmiş ve demokratikleşmiş belediye uygulamaları’ (CHP, 2024:15) vurgusundan sonra afet yönetimine değinerek yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması ve seçmenin katılımıyla demokratik bir afet yönetimi anlayışını benimsediklerini vurgulamıştır. Seçim beyannamesinde yine aynı bölümde afet terimi sorun tespiti için kullanılmıştır. Mevcut belediyecilik anlayışının eleştirildiği bu bölümde CHP, afet terimini geçmiş dönemde uygulanan kentleşme politikalarının, bina sorunun, altyapının depremler, salgınlar, seller gibi afetlere karşı şehirlerin dayanıksız hale geldiğini belirterek, bu sorun için yeni ve yaratıcı çözümler gerektiğini belirtmiştir. Seçmene bu bölümde, ‘halkçı’ olarak nitelendirdikleri belediyecilik anlayışı ile sorunları çözüme kavuşturacağı vaadinde bulunan CHP, afet politikalarını siyasi bir mücadele alanına konumlandırarak, seçmene, partinin ideolojik duruşu olan halkçılık ve sosyal demokrasinin temel unsurlarından biri olan halkın güvenliğini ve refahını birincil sıraya koyan adalet bir anlayışla seslenmektedir. ‘Halkçı Belediyecilik Anlayışı’ başlığının altında CHP, afet terimini, Pandemi, sel, orman yangınları ve depremleri kapsayacak şekilde kullanmıştır. Başta 6 Şubat Depremleri olmak üzere Pandemi, ülkenin çeşitli bölgelerindeki doğal afetleri kapsayacak afet sonrası döneme dikkat çeken CHP, seçim beyannamesinde halkçı belediyecilik önermesinin üçüncü ilkesi olarak dayanışma belediyecilik anlayışına dikkat çekerek geçmiş dönem icraatları olarak ‘yaratıcı ve insan onurunu gözetin’ projeler başlattığını seçmene anlatmıştır.(CHP, 2024:23) Bu bölümde partinin temel yerel yönetim perspektifinin zeminini oluşturan halkçı belediyecilik anlayışla seçmene

halk odaklı, şeffaf, eşitlikçi, dayanışmacı ve sürdürülebilir bir belediyeçilik vaadinde bulunmuştur. İdeolojik duruşuna uygun şekilde ortaya koyduğu halkçı belediyeçilikle CHP, sosyal demokrasinin ilkeleri çerçevesinde eşitlik, dayanışma, adalet, katılımcılık ve toplum odaklı değerleri de yerel yönetim anlayışının merkezine koymuştur. CHP, bu bölümde ise afet gibi olağanüstü dönemlerinde yerel belediyelerinin afet sonrası süreçte halkın yanında yer aldığı ve dayanışma anlayışla toplumun ihtiyaçlarını karşılayan, yenilikçi ve insani projeler ortaya koyduğunu seçmene anlatarak, gelecek dönem için de oy istemektedir. ‘Direnci ve Güvenli, Huzurlu ve Konforlu, Adil ve Yaşanabilir Şehirler İçin Halkçı Belediyeçilik’ başlığının altında yer alan ‘Direnci ve Güvenli Kent Belediyeçiliği’ alt bölümünde, afet terimini 19 defa kullanarak, afet öncesi ve sonrasına dair politikalarına en çok yer verdiği bölüm de olmuştur. Bu bölümde, şehirlerin doğal veya insan faktöründen dolayı ortaya çıkan her türlü afete karşı direnci ve toplumsal güvenliği arttırmayı hedefleyen geniş bir strateji anlatılmıştır. Afet öncesi dönem için seçmenlere afetlere karşı hazırlıklı ve dayanıklı şehirler vaadinde bulunan CHP, kısa, orta ve uzun vaade de mevcut yapıları güvenli hale getireceğini belirterek, afet risklerini minimuma indirmek için bütüncül bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymuştur. (CHP, 2024:27) Afetlere karşı proaktif önlemlere yönelik öneriler sunan parti, başta mevcut yapılar olmak üzere imar planlarını ve enerji gibi yatırım planlarını afet riskine karşı dayanıklılık ilkesi çerçevesinde yapacaklarını vaat etmiştir. Afet öncesi risk yönetimi için beyanname kentsel dönüşümüne özel bir yer ayıran CHP, kentsel dönüşümü yönetebilmek adına ‘konut ofisleri’ kuracağını vaat ederek bu ofisler aracılığıyla yapı hasar tespiti, alternatif finansman ve müteahhitlik süreçlerini de koordine edeceğini belirtmiştir. Belediye yetkisi alanında bulunan yapıların yapım yılı, kat sayısı gibi veri içeren dijital konut envanterlerine hazırlayacaklarını da beyan etmiştir. CHP, bu politikasıyla afet öncesi dönemdeki riskleri belirlemek için veri temelli bir yaklaşımı benimsediğini de ortaya koymuştur. Kentsel dönüşüm sırasında kira yardım fonları ve kiralık sosyal konut uygulamaları da yapacaklarını belirten CHP özellikle dezavantajlı grupların barına hakkına yönelik öncelikle bir politika izleyeceklerini de vurgulamıştır. Afet öncesi politikalarının risk planlaması yapılarak yönetilmesi gerektiğinin önemini vurgulayan CHP, bunun için de dijitalleşme çalışmalarını hızlandıracaklarını seçmenlere beyan etmiştir. Afete müdahale sürecinde de ‘kritik öneme sahip’ olduğunu belirttiği bu çalışmaları titizle yürüteceklerini belirtmiştir. CHP’nin afet öncesi sürece dair dikkat çeken bir diğer vaadi ise, iklim krizi kaynaklı sıcak hava dalgaları, kuraklık gibi yeni afet türlerine yönelik de belediyelerin kapasitesini hazır tutacakları olmuştur.

Afetlere karşı güvenli, adil ve sosyal odaklı bir kentsel dönüşüm modelini benimsediklerini belirten CHP, afetlere karşı kentlerin direncini arttırmak için mevcut yapıları güçlendirme, yenileme sürecinde insanların haklarını koruyan ve yaşadıkları mahalleden koparmayacak şekilde yerinde kentsel dönüşüm anlayışıyla hareket edeceklerini beyan etmiştir. CHP, ortaya koyduğu bu modelle halkçı, eşitlikçi, adil ve toplumsal dayanışmaya referans alan bir sosyal demokrasi anlayışla hareket ettiğini seçmenlere göstermek istemiştir. CHP, afet öncesi döneme dair politikasını sosyal demokrasi ilkelerini merkez alarak oluşturmuş ve vatandaşların haklarını koruyan, sosyal adaleti sağlayan ve toplum dayanışmayı arttıran bir anlayış sunmuştur. 6 Şubat 2023 depremlerinde ortaya çıkan toplumsal taleplere yönelik hazırlanan bu öneriler, afet öncesi hazırlığı ve riski minimuma indirmeyi amaçlarken aynı zamanda sosyal demokrasinin ruhuna uygun olarak eşitlikçilik ve dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını önceleyen bir perspektifte ele alınmıştır.

Bu bölümdeki afet sonrası döneme dair politikaları ise, afet sonrası hızlı, etkili ve koordineli bir müdahale için toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi, altyapı ve lojistik güçlendirme, kültürel mirasın korunması, bölgesel işbirliği gibi başlıkları taşımaktadır. Afet sonrası sürece dair seçmene sunduğu vaatlerin başında, afet sonrası kurtarma ve yardım operasyonlarının kesintisiz devam edebilmesi için kritik öneme sahip alt ve üst geçitler, viyadükler gibi altyapının güçlendirilmesi yer almaktadır. Buradaki amaç ise afet anında ulaşım ağlarının güvenilirliğini maksimum düzeye çıkararak, hızlı müdahaleyi sağlamaktır. Bir diğer önemli vaadi ise, deniz limanları, havalimanları ve marinaların afet sonrası kurtarma ve tahliye için hazır hale getirmek için ilgili kurumlarla işbirliği yapacağı olmuştur. Toplanma alanlarının korunması ve genişletilmesine yönelik de vaatte bulunan CHP, vatandaşların güvenli bir şekilde tahliye edilmesi ve toplanması için mevcut yerlerin korunması ve yeni alanların oluşturmasını ve buna yönelik tahliye yolları ve lojistiği önceden planlayacaklarını belirtmiştir. Partinin afet sonrası sürece dair bir diğer vaadi ise, gıda ve su depoları ile temel ihtiyaçlarının karşılanması olmuştur. Afet sonrası temel ihtiyaç olan suyu karşılamak hedefiyle önceden hazırlanmış depolar oluşturacağını ve temel gıdalara ulaşım için bilgilendirmeler yapılacağını belirterek, afet sonrası kaosu önlemeyi ve temel ihtiyaçlara hızlı biçimde vatandaşın ulaşacağını vaat etmiştir. CHP'nin proaktif ve yenilikçi kriz yönetimini yansıtan afet sonrası sürece dair öne çıkan bir diğer vaadi ise, deniz yoluyla acil yardım lojistiği olmuştur. Deniz kıyısı olan şehirlerde, yüzer pontonlar üzerinde acil durum malzemelerin hazır tutulması ve deniz yoluyla ihtiyaç duyulan yerlere tanınması vaat eden parti, afet sonrası lojistik süreçleri hızlandırmak ve yardım dağıtımını etkili şekilde yapabilmek için

yenilikçi bir anlayışla seçmenlerin karşısına çıkmıştır. Afet sonrası yeniden yapılandırmada tarihi yapıların korunmasını da öncelediklerini belirten parti, tarihi yapıların kültürel ve tarihi kimliklerine uygun şekilde güçlendirilmesini hedefleyerek aynı zamanda kültürel mirasa korunmasını amaçladıklarını da seçmenlere beyan etmiştir. Afet sonrası sürece dair, komşu belediyelerle bölgesel işbirliği yapılarak ortak afet ve kriz değerlendirme analizleri ve eylem planları oluşturacağını vaat eden CHP, burada kaynakların etkin kullanmayı ve bölgesel dayanışmayı hedeflemiştir. Bu vaadiyle partinin, bölgesel işbirliği çerçevesinde yerel yönetimlerin kolektif sorumluluk alarak hareket etmesini hedeflediğini göstermesi açısından önemlidir. Dayanışmacı bir anlayışla, CHP kendi bünyesinde yönettiği belediyeler arasında afet sonrası müdahale için ortak bir yapı oluşturarak, belediyelerin koordineli ve uyumlu biçimde afetlere müdahale etmesini sağlayacağını belirtmiştir. Son olarak da, seçmenlere afet sonrası süreçlere yönelik Meclis'e sunduğu Türkiye Afet Yönetimi Kanun Teklifi'nin ilkelerini uygulayacağını beyan etmiştir. Meclis'e sunduğu bu teklifle afet sonrası acil müdahalelerde koordinasyon, iletişim altyapısının hazır tutulması, barınma, sağlık, eğitim, ekonomi ve istihdam gibi alanlarda planlamalar yapılmasını kapsar. Bu teklifinde dikkat çeken bir diğer unsur ise, belediyelerin afet sonrası daha etkin olabilmesi için yerel yönetimlere yeni yetkilerin verilmesi önerisi olmuştur. CHP Meclis'e sunduğu bu teklifle, sosyal devlet anlayışıyla birlikte yerel yönetimlerin özerkliğini güçlendirmeyi hedeflediğini ortaya koymuştur. CHP'nin afet sonrası seçmene sunduğu politikalar sosyal demokrasi ideolojisine uygun olarak şekillendirilmiştir.

CHP, seçim beyannamesinde ortaya koyduğu vaatlerle sosyal adalet, eşitlik, dayanışma, bilimsel ve teknolojik yönetim, çevre duyarlılığını etkin biçimde yansıtarak sosyal demokrasi ve halkçılık ilkesine uygun olarak politikalarını dizayn ettiğini görüyoruz. Özellikle kentsel dönüşüm sürecinde vatandaşın korunmasına yönelik yaklaşımı, sosyal demokrasinin eşitlikçi ve hak odaklı ilkesini yansıtmaktadır. Dezavantajlı grupların korunması ve hak mağduriyeti yaşamaması noktasında ortaya koyduğu vaatlerle de ideolojik duruşunu seçmene göstermeye çalışmıştır. Sosyal demokrasinin önemli bir unsuru olan, devlet-yerel yönetimlerin toplumsal sorunlara planlı, şeffaf ve bilimsel çözümler üretme noktasında da devlet-yerel yönetim işbirlikleri önermesi bu ideolojiyle Aynı şekilde, komşu belediyelerle bölgesel planlama, ortak afet müdahale yapısı ve kriz değerlendirme analizleri gibi vaatleriyle de sosyal demokrasinin de ruhuyla toplumsal dayanışmayı ve kolektif çözüm bulma çabasını göstermesi açısından önemlidir. Çevresel sürdürülebilirlik, kültürel mirasın korunması noktasından da vaatlerini öne çıkaran parti, sosyal demokrasinin çevresel ve tarihi-kültürel yapılara duyarlılık noktasını

yansıması açısından önemlidir. Partinin, sosyal demokrasinin de ilkesi olan toplumsal güvenliği ve refahı arttırmak için alt yapı, lojistik planlama gibi önermeleri de öne çıkarması ideolojik duruşuyla uyumludur. Toplumun tüm gruplarının eşitliğini, refahını ve katılımını odağa alan halkçılık yaklaşımıyla da uyumlu şekilde, barınma, güvenlik gibi halkın temel haklarını koruma, kamu kaynaklarını halkın yararına kullanma ve toplumsal dayanışmayı maksimize etme üzerine vaatlerini oluşturmuştur.

4. AK Parti'nin Seçim Beyannamesinde Yer Alan Afet Politikaları

2001 yılında kurulan AK Parti, girdiği ilk seçim olan 3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidar partisi konumuna gelmiştir. Siyasi hayatına yeni başlayan bir parti olarak kimliğini seçmenlere tanıtırken öncelikle Milli Görüş hareketinin içinden çıkmasına rağmen bu hareketle arasına mesafe koyarak kendisini muhafazakar ve demokratik değerlere sahip bir kitle partisi olarak ayrı bir yere konumlandırmıştır. (Doğanay, 2007:68) Partinin lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın danışmanı da olan Yalçın Akdoğan, partinin biz ve diğerleri ayrımı yapan ayrıştırmacı siyaset tarzının ülkeyi kutuplaştırmaya götürdüğünü ifade ederek, kutsal dini değerlerin ve etnik kimliğin istismar edilerek siyasette kullanılmasını reddettiğini açıkça ortaya koymuştur. (2004:19) Doğanay'ın ifadesiyle (2007:72) AK Parti, muhafazakar-demokrat kimliğe sahip bir parti olarak, din, gelenek ve ahlakı bir arada değerlendirerek, muhafazakarlığı geleneğin ve toplumsal değerlerin taşıyıcısı olarak konumlandırmıştır. Demokrasiyi topluma hizmet için siyasi bir rekabet ve hoşgörü rejimi olarak gören AK Parti, lideri Erdoğan'ın ifadesiyle (2004), muhafazakar demokrat kimliğini siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerinden alarak, siyaseti bir uzlaş alanı olarak görerek, dini dışlayıcı bir siyaset anlayışından uzak tutarak dini önemsemek, toplumun en önemli kurumlarının başında gelen aileyi önceleyerek, yerli ve milli değerler sistemimizi evrensel düzeydeki muhafazakar siyaset çizgisiyle yeniden üretmek gibi temalarla açıklayarak, Türkiye'nin kültürel, dini ve toplumsal alanlarını korumak adına muhafazakar bir kimliği temsil ederken aynı zamanda modern kurum ve değerleri de savunarak demokrat bir kimliği taşımayı amaçlamaktadır. (Özdoğan, 2023:204) Muhafazakar-demokrat kimliği ile 2024 Yerel Seçimleri'ne kadar girdiği her seçimden birinci parti olarak çıkan AK Parti, 23 yıllık iktidarıyla Türk siyasi tarihinde bir ilke imza atmıştır. 2024 Yerel Seçimleri'nde %35, 49 oranında oy alan AK Parti'nin 'Türkiye Yüzyılı Şehirleri İçin Gerçek Belediyecilik' sloganıyla hazırladığı seçim beyannamesi 157 sayfa ve 8 ana bölümden oluşmaktadır. Partinin beynamede yer alan afet politikaları incelendiğinde 'afet' terimin yer aldığı bölümler şu şekildedir: 'AK Parti Yerel Yönetim Vizyonu' ana başlığının

altında yer alan genel politikalar, ‘Yenilikçi Yerel Yönetimler’ ve ‘Reformcu ve Değişim Odaklı Yaklaşım’ alt bölümünde, ‘Direnci Şehirler’ ana başlığının altında yer alan genel politikalar, ‘Yerinde Yaşam’, ‘Kentsel Risk Kalkanı’, ‘Türkiye Yüzyılında Şehir ve Çevre’ ana başlığının altında yer alan ‘Yatay Şehirler’, ‘Çevreye Duyarlı Şehirler’, ‘İklim Uyumlu Şehirler’ alt bölümünde, ‘Hizmet ve Eser Belediyeciliği’ ana başlığının altında yer alan genel politikalar, ‘Altyapı ve Üstyapı’, ‘Sosyal Konut ve Kentsel Dönüşüm’, ‘Coğrafi Bilgi Sistemleri’, ‘Afet ve Kriz Yönetimi’ alt bölümünde yer almaktadır.

AK Parti seçim beyannamesinin birinci bölümü olan ‘AK Parti Yerel Yönetim Vizyonu’ başlığı altında belediyecilik anlayışını, tarihsel temelleri, ilkeler perspektifini, vizyonunu ve hedeflerini seçmenlere anlatmaktadır. Yenilikçi, reformcu ve değişimi merkeze alan bu vizyonda, partinin 1994’den beri ortaya koyduğu eser ve hizmet siyaseti ile ortaya konarak bir ekol haline gelen AK Parti Belediyeciliğini Türkiye Yüzyılı’na uyarlamaktadır. Afet sözcüğüne bu bölümde merkezi bir terim olarak yer verilmemiş olsa da vizyonun genel perspektifi içinde afetlere karşı direnci ve dayanıklı kentler inşa etme vaadiyle ele alınmaktadır. AK Parti vizyonunun temel ilkelerinden biri olarak doğal afetlere karşı sağlam ve direnci kentler kurma hedefini seçmenlere beyan etmektedir. Bir diğer önemli nokta ise, afetlere dayanıklı, direnci ve sağlam yerleşim yerleri kuracağını vaat ederek, bu vaadini kentsel dönüşüm, imar planlama ve altyapı çalışmalarıyla da desteklemektedir. Yine bu bölümde kentlerin iklim değişikliğine uygun hale getirilmesi, afet risklerini minimuma indirmek için zemin etüdü yapılmış, fay hatlarından uzak ve yatay mimariyle inşa edilen yapılar vurgulanarak yapıların afetlere karşı direnci olacak şekilde tasarlanacağı vaadinde bulunmuştur. AK Parti bu bölümde halka hizmet sloganıyla hazırladığı vaatleri, afetlere karşı hazırlıklı ve dayanıklı kentler inşa etmeyi ve halkın güvenliği ile refahını merkeze alan bir anlayışla ortaya koymaktadır. Parti afet sözcüğünü ideolojik bağlamda ‘insan merkezli’ bir perspektifle ele alarak, milletin hizmetkârı olma anlayışını da pekiştirmektedir. Seçim beyannamesinde yer alan afetlere karşı direnci ve dayanıklı yerleşim alanları oluşturma vaadi, milletin can ve mal güvenliğini koruma anlayışının da bir parçası olarak ortaya konmaktadır. Muhafazakar kimliğine uygun biçimde ‘toplumsal dayanışma’ ve ‘kader birliği’ düsturuyla uyumlu şekilde afetlere karşı direnci şehirler inşa etme vaadiyle seçmenlerin karşısına çıkmıştır. Partinin afet yönetiminde ortaya koyduğu vizyon toplumsal değerlerin korunması ve güçlendirilmesi açısından önemli bir araç olarak konumlandırılarak ideolojik bir anlam kazanmıştır. ‘Direnci Şehirler’ ana başlığı altında 6 Şubat 2023 Depremlerinden sonra toplumsal hassasiyetin de arttığı bir süreçte AK Parti, afet öncesi döneme dair hazırlık, dayanıklılık ve risk yönetimi odaklı bir vizyonla afet terimini ele almıştır.

Afet sözcüğünün en çok geçtiği bölümlerden biri olan ‘Dirençli Şehirler’de bu terim deprem, tehdit unsuru gibi kullanılmaktan ziyade proaktif bir anlayışın aracı olarak ele alınmıştır. Yerel seçimden bir süre önce yaşanan deprem felaketinin de etkisiyle, afet terimi, bir yandan deprem odaklı bir ağırlık taşıırken diğer yandan da dirençli kavramı eşliğinde kullanılarak umut verici çözümçü bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu bölümde parti, sel, taşkın gibi doğal afetlere karşı şehirlerin ve toplumun afetlere yönelik hazırlıklı, dayanıklı ve afet sonrası için hızlı toparlanabilir hale getirilmesi için risk azaltma, kentsel dönüşüm, erken uyarı sistemleri ve koordinasyon mekanizmaları gibi politikaları seçmenlere sunmuştur. Afet yönetim politikasının sadece güvenli binalar yapmak olmadığını belirttiği bu bölümde, şehirlerim ekonomik, toplumsal, yönetsel ve çevresel açıdan da daha dirençli hale gelmesi için projeler ürettiğini uyguladığını vurgulanarak, mevcut şehirlerimizi teknolojik yenilikler eşliğinde akıllı şehirler haline getirilme vaadi sunulmuştur. Afet ve acil durum yönetim planlarının, iklim eylem planlarının ve erken uyarı sistemlerini de düzenli olarak güncellediklerini belirterek dirençli şehirler oluşturma birinci önceliği olduğunu seçmenlere beyan etmiştir. Afet yönetiminde köklü bir reforma gittiğini seçmenlere anlatan AK Parti, afetlere ilişkin görev ve sorumlulukları Afet ve Acil Durum Yönetimi (AFAD) çatısı altında topladıklarını belirtmiştir. Beynamede, AFAD ulusal afet koordinasyonunda merkezi bir rolde konumlandırılırken, yerel yönetimlerle entegrasyonu, erken uyarı sistemleri, kriz yönetimi ve toparlanma süreçleri öne çıkarılarak afetlere karşı dirençli şehirler vizyonunun bir parçası olarak ele alınmıştır. Afet sonrası için en önemli çalışmalardan biri olan arama-kurtarma ekibinin de AFAD çatısı altında sayısının arttırdığını söylemiştir. Yine bu bölümde AK Parti, afet öncesi, afet sırasında ve afet sonrasındaki dönemler için ayrı ayrı planlar hazırladığını ve uygulamaya koyduğunu beyan etmiştir. Yine bu bölümde icraatlerinden de seçmenlere bahseden AK Parti, 2020 yılından sonra tüm afetlerde başarıyla hayata geçirdiğini Türkiye Acil Müdahale Planı’na vurgu yaparak, bu planı daha da iyileştireceklerini belirtmiştir. AK Parti ‘yaptıklarım yapacaklarımın teminatıdır’ anlayışıyla bu bölümde, afet sonrası dönemde afetten zarar gören vatandaşların ihtiyaçları çerçevesinde yaptığı bina ve yapıları bir yılda teslim ettiğini belirterek icraatlerini öne çıkararak seçmenlerin vaatlerindeki güvenilirliğini de vurgulamıştır. Yine bu bölümde, afetlere karşı kentlerin direncini ve dayanıklılığını maksimize etmek için beri temelli bir yönetim anlayışından bahseden parti, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile YERELBİLGİ sistemleriyle afet ve kriz yönetiminde nasıl kullandıklarını ve bu sistemlerin afetlere karşı dirençli şehirler oluşturma vizyonuna nasıl katkı sağladığını anlatmıştır. Afet sonrası sürece dair acil toplanma alanlarına da yer veren parti, güvenli toplanma

alanlarını koşullara uygun şekilde tasarladıklarını ve bunun devam edeceğini belirtmektedir. Yerel yönetimleri de afet politikasının yürütülmesinde önemli bir araç olarak gören AK Parti, yine bu bölümde yerel yönetimlere afet risk azaltma çalışmalarına ve köylerin de afetlere karşı dirençli hale gelmesi için teşvik etmeye devam edeceklerini belirtmiştir. Yine bu bölümde afet riskine karşı şehirleri ekonomik açıdan da dirençli hale getireceklerini vaat etmiştir. Yine burada, afet sonrası süreçteki iyileşmeye yönelik de bütüncül bir yaklaşım içinde hareket edeceklerini seçmenlere beyan etmiştir. Bu bölüm altında yer alan ‘Kentsel Risk Kalkanı’da ise afet terimine geniş yer verilmiştir. Afetlere karşı şehirlerin dayanıklılığını arttırmayı amaçlayan ‘Kentsel Risk Kalkanı’ modeli seçmenlere anlatılmıştır. Bu alt bölümde, afet sözcüğü ‘afet riski’, ‘afetlere karşı direnç’, ve ‘afet yönetimi’ gibi temalar eşliğinde kullanılarak, şehirlerin afetlere karşı hazırlıklı olmasını ve zararın en aza indirmeyi amaçlayan proaktif bir anlayışı öne çıkarmaktadır. 6 Şubat Depremlerinin etkisiyle afet sözcük deprem odaklı bir vurgu taşımının yanı sıra çözüm odaklı bir tonda da ele alınmıştır. Kentsel Risk Kalkanı modeli çerçevesinde tüm ülkeyi kapsayacak şekilde afet, risk ve krizlere karşı şehirleri dirençli hale getireceğini vaat etmiştir. AK Parti ‘Dirençli Şehirler’ ana bölümünde afet terimini ‘Türkiye Yüzyılı’ vizyonu ile bağlantılı şekilde de afete karşı dirençli şehirler hedefini ortaya koyarken toplumun güven ve refahını önceleyen, millet-devlet birliğini vurgulayan, hizmet odaklı bir politika ile güçlü devlet imajını pekiştiren bir anlayışı seçmenlere sunmuştur. Parti, ortaya koyduğu vaatlerde bir yandan milletin yanında imajını pekiştirirken diğer yandan da geçmişteki icraatlerini de öne çıkararak muhalefetin vaatlerine karşı kendilerinin hayata geçirdiği projeleri anlatarak seçmen nezdinde güvenilirlik sağlamayı amaçlamıştır. AK Parti’nin bu bölümde ortaya koyduğu güçlü devlet vizyonu afet anında devletin liderliğini muhafazakar boyutuyla güvenilir otorite anlayışını yansıtmakla birlikte düzen ve istikrar vurgusunu da pekiştirmektedir. AK Parti, bu bölümde ortaya koyduğu vaatler ve hedefler eşliğinde özellikle hem muhafazakar ideolojinin temel değerlerinden olan toplumsal dayanışma ruhunu yansıtırken hem de YERELBİLGİ, AFAD gibi modern çözümleri de öne çıkararak muhafazakar seçmene hem geleneksel değerlerine bağlılığını koruduğunu hem de modern güçlü Türkiye idealini ortaya koyduğunu anlatmıştır.

‘Türkiye Yüzyılında Şehir ve Çevre’ ana başlığım altında ise afet terimini ‘Türkiye Yüzyılı’ vizyonu bağlamında iklim değişikliği ve doğal afetlere karşı hazırlıklı, riskleri bilen ve bunu yönetebilme kabiliyeti olan şehirler ekseninde kullanmıştır. ‘Yatay Şehirler’ alt başlığında afet terimine yer veren parti, burada ise afet öncesi dönemdeki hazırlıklar bağlamında yatay şehirleşme ile afete karşı dirençli yapıları geliştirmenin önemini anlatarak,

seçmenlere bunu vaat etmiştir. ‘Çevreye Duyarlı Şehirler’ alt başlığında ise afet terimi, afet yönetimi çerçevesinde kullanılarak doğal afetlere karşı risk bilen ve yöneten şehirler yapılacağı seçmenlere beyan edilmiştir. ‘İklim Uyumlu Şehirler’ alt bölümünde de afet terimine yer veren parti, iklim değişikliğine uyum kapsamında şehirlerin afetlere karşı risk yönetimi ve afet öncesi döneme hazırlık süreçlerini güçlendirme amacıyla kullanılmıştır. Afet terimik bir anlamda iklim değişikliğinin yol açabileceği doğal afetlere karşı şehirlerin hazırlıklı, dayanıklı ve uyum sağlayabilen yapılar haline gelmesinin gerekliliği çerçevesinde kullanılmıştır.

‘Hizmet ve Eser Belediyeciliği’ ana başlığının altında ise afet terimi belediyelerin afet ve kriz yönetimi alanında geçmiş dönemdeki başarılarını ve gelecek dönem için vaatlerini vurgulamak adına kullanılmıştır. Afet terimine, 6 Şubat Depremleri gibi yıkıcı depremlere de atıfta bulunan parti, belediyelerin afet öncesi döneme dair hazırlık, afet anındaki müdahale ve afet sonrası dönem içindeki iyileştirme süreçlerinde yer aldığı rolleri bağlamında yer vermiştir. Hizmet ve eser belediyeciliğin önemli bir unsuru olarak afetler sadece reaktif bir sorun olarak ele alınmaz aynı zamanda sürdürülebilir şehirciliğin gelişimin de önkoşulu olarak işlenir. AK Parti, geçmiş dönemdeki hızlı müdahaleleri ile gelecekteki vaatlerini ortaya koyarak belediyelerin afetlere yönelik bütüncül bir yaklaşım benimsediğini seçmenlere göstermek istemiştir. (AK Parti, 2024:38-40) ‘Altyapı ve Üstyapı’ alt başlığında ise, afet terimine altyapı yatırımlarının afet risklerini yönetme ve dirençli kentsel yapılar oluşturma bağlamında yer verilerek uluslararası finansman destekleri ve afetlerle ilgili mevzuatlarla uyumluluğu gibi unsurlarla ilişkilendirilmiştir. Terim, afet riskiyle mücadele, iklim duyarlı altyapı ve dirençli şehirlerin önemli bir parçası olarak ele alınmıştır. Parti, altyapı ve üstyapı yatırımlarını afet risk yönetimiyle bütünleştirerek, bir yandan geçmiş dönemdeki başarıları diğer yandan da gelecekteki proaktif önlemleri öne çıkarmaktadır. Terim bu alt bölümde, deprem, sel gibi doğal afetleri kapsadığı gibi iklim değişikliğinden kaynaklı riskleri de içermektedir. Bu bağlamda da dirençli şehirler ve yeşil şehirler oluşturma hedefini yapabilmek için afet yönetimi belediyelerin altyapı projelerinde zorunlu bir uyum unsuru olarak konumlandırılmıştır. ‘Sosyal Konut ve Kentsel Dönüşüm’ alt başlığında ise afet terimine, deprem riskine odaklanarak, kentlerin afetlere karşı dayanıklı hale gelmesi amacıyla yer verilmiştir. Beyannamede, geçmiş dönemdeki yıkıcı depremlere atıfta bulunarak, hayata geçirdikleri konut projelerine değinilmiş ve afetten zarar gören vatandaşlar için kalıcı, güvenli ve modern alanlar oluşturmak adına sosyal konut projeleri yaptıkları vurgulanmıştır. Bu alt başlıkta, kentsel dönüşüm projelerine de yer veren parti, ‘yikan değil, yapan’ bir anlayışla temel hedeflerinin afetlere karşı güvenli şehirler oluşturmak olduğunu seçmenlere

anlatarak afet riskine karşı yapıların yeniden inşa edilmesini önceleyen bir politika benimsediğini seçmenlere anlatmıştır. ‘Coğrafi Bilgi Sistemleri’ alt başlığında ise yerel yönetimlerin imar ve planlama faaliyetleri açısından hayati öneme sahip olduğu vurgulanan Coğrafi Bilgi Sistemlerine yer veren parti, Çevre Şehircilik Bakanlığı tarafından kurulan Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğüne koordine edilen Ulusal Coğrafi Veri Portalı ile afet yönetimi için gerekli tüm verilerin incelenerek, afetlere karşı gerekli önemlerin alınacağı vurgulanmıştır. AK Parti’nin iktidarında hayata geçirilen bu portal, afetlere karşı dirençli şehirler oluşturmak adına kritik bir araç olarak değerlendirilmiş ve afet riski analizi için coğrafi verilerin toplanmasını, analiz edilmesini ve paylaşılmasını sağlayan önemli bir platform olarak konumlandırılmıştır. ‘Afet ve Kriz Yönetimi’ alt bölümünde ise başlıktan da anlaşılacağı gibi afet teriminin en yoğun ve ayrıntılı biçimde ele alındığı bölüm olmuştur. AK Parti, son yıllardaki koronavirüs salgınına ve 6 Şubat Depremlerine atıfta bulunarak, yerel yönetimlerin afet ve kriz yönetimindeki rolünü öne çıkarmıştır. Geçmiş dönemdeki başarılı icraatlarını referans gösteren parti, gelecek döneme dair stratejilerini de seçmenlere anlatmıştır. Afet terimi, doğal afetler, salgınlar ve genel kriz durumları ekseninde sıkça kullanılmış olup, önleme, müdahale ve iyileştirme aşamalarını da kapsayan bir anlayışla işlenmiştir. Yerel yönetimlerin, afet ve kriz anlarında merkezi yönetim ve STK’ların koordinasyonunda kritik bir role sahip olduğu anlatılmış ve salgın, deprem gibi geçmiş dönemler örnek verilerek afet ve kriz yönetiminin önemime dikkat çekilmiştir. Afet terimine, olumsuzlukların en hafif şekilde atlatılabilmesi için tedbirlerin alınması gerektiği vurgusuyla yer verilmiştir. Bu bölümde, 22 yıllık iktidarı boyunca afet ve kriz anında hayata geçirdiği faaliyetleri de listeleterek, afet ve kriz yönetimindeki çok yönlü, koordineli ve hızlı müdahale odaklı bir yaklaşımı benimsediğini seçmenlere anlatmak istemiştir. Ortaya koyduğu bu politika ile yerel yönetimlerin kurumsal kapasiteyi güçlendirmeyi, merkezi yönetim ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğini arttırmayı ve afetzedelerin ihtiyaçlarını en hızlı biçimde yerine getirmeyi amaçlamaktadır. İcraatlarını sıralayarak, afet sonrası için hızlı ve koordineli müdahaleyi, arama-kurtarma ve enkaz kaldırmayı, afetzedelerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını, geçici barınmayı, altyapı desteğini ve sağlık, sosyal hizmet yardımlarını öne çıkaran bir politika izlemiştir. Bunun yanı sıra yine afet sonrası dönem için kriz yönetiminde teknolojiye ve veriye dayalı yönetim anlayışını benimsediklerini seçmene beyan ederek, bu süreçte kamuoyunu bilgilendirmenin ve şeffaflığın önemine değinmiş ve geçmiş dönemde bunu yaptıklarını belirtmiştir. Bu bölümde dikkat çeken bir diğer nokta ise, afet politikalarının ‘güçlü lider, güçlü iktidar ve güçlü yerel yönetimler’ vizyonu ile ortaya konması olmuştur. 22 yıllık iktidarın lideri

Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde güçlü yerel yönetim anlayışıyla afet ve kriz yönetiminin başarıyla hayata geçirildiği vurgulanmıştır.

Afet terimine geniş yer ayırdığı bu bölümde AK Parti, belediyelerin afet politikalarını partinin muhafazakar-demokrat ideolojisiyle uyum içinde seçmene beyan etmiştir. Hizmet odaklı siyaset, toplumsal dayanışma, merkezîyetçi ancak yerel inisiyatifi destekleyen bir yönetim anlayışını seçmenlere sunmanın yanı sıra manevi değerlere vurgu ve sorunlara hızlı ve etkili çözümler hedefleyen pragmatik-teknolojik bir yaklaşımı benimsediğini ortaya koymuştur. AK Parti, seçmenlere afet sonrası dönem için muhafazakar literatürde sıkça kullanılan, kültürel ve tarihi değerleri canlandırma anlamı taşıyan ihya kavramını da kullanarak, şehirlerin ‘yeniden ihya ve inşa’ edileceği sözünü vermiş ve bu süreçte ‘maddi ve manevi yaraların da sarılacağı’ vurgulamıştır. Çocuklara yönelik kültürel etkinlikler ve psikolojik destek birimlerini de hayata geçirdiklerini anlatarak, toplumun manevi ihtiyaçlarına da odaklandığını öne çıkarmıştır. Parti, afet sonrası dönem için sadece fiziksel boyutta değil manevi boyutta afetzedelerin iyileşmesine yönelik adımlar attığını anlatarak, milli ve manevi değerlere ideolojisi ile uyumlu şekilde vurgu yapmıştır.

SONUÇ

CHP ve AK Parti’nin 2024 seçim beyannamelelerinde yer alan afet politikaları söylem analizine tabi tutulup karşılaştırıldığında partilerin ideolojik eksenlerinden dolayı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Her iki partide 6 Şubat 2023 Depremlerin etkisiyle deprem odaklı politikalar geliştirmiş ve iklim değişikliğine uyumu vurgulamış olsa da, CHP sosyal demokrat kimliğini afet politikasına yansıtmış olup, seçmenlere halkçılık ve sosyal demokrasinin temel değerlerinden olan halkın güvenliğini ve refahını birincil sıraya koyan sosyal adalet vurgusuyla seslenmektedir. CHP, afet politikalarını siyasi bir mücadele alanına konumlandırarak, seçmene, partinin ideolojik duruşu olan halkçılık ve sosyal demokrasinin temel unsurlarından biri olan halkın güvenliğini ve refahını birincil sıraya koyan bir adalet anlayışla seslenmektedir. Yine ideolojik duruşuna paralel şekilde, sosyal demokrasinin ilkelerini yansıtacak şekilde eşitlik, dayanışma, adalet, katılımcılık ve toplum odaklı değerleri önceleyen halkçı belediyeçilik anlayışıyla seçmenlerin karşısına çıkmıştır. AK Parti muhafazakar-demokrat kimliğiyle uyumlu vaatler ortaya koymuştur. Halka hizmeti odağına alan, toplumsal dayanışma ve kader birliği gibi temaları öne çıkararak, yereli göz ardı etmeyen bir merkezîyetçi yönetim anlayışıyla seçmenlere seslenmiştir. Vaatlerini sunarken manevi değerlere de vurgu yapan parti, geçmiş dönemdeki başarılarını da

öne çıkararak, halk nezdinde güven oluşturmayı ve güçlü devlet-güçlü liderlik önderliğindeki afet yönetim anlayışını de öne çıkarmıştır.

Partilerin afet politikalarında öne çıkan temalar arasında 6 Şubat 2023 Depremlerinin etkisiyle ikisi de deprem odaklı afet politikalarına yer verirken, iklim değişikliğine uyumu, depreme karşı dayanaklı şehirleri ve dezavantajlı kesimleri öne çıkaran bir afet politikası ile seçmenin karşısına çıkmıştır. Burada ki benzer temaların öne çıkmasının sebebi ise Türkiye'nin deprem riski yüksek bir ülke olmasından ve bunun da politikalara yansımından kaynaklanmasındır. Öne çıkan temalar arasındaki en büyük farklardan biri ise, AK Parti güçlü devlet anlayışıyla daha merkeziyetçi bir yaklaşımı benimseyerek TOKİ , AFAD gibi devlet kurumlarının liderliğini ve merkezi planlamayı öne çıkarmasıdır. Parti, altyapı dayanıklılığına da vurgu yaparak teknolojik entegrasyon ve 'Türkiye Yüzyılı' vizyonu ile uyum içinde bir afet politikası izliyor.

CHP ise, yerel yönetimlerde daha özerk bir anlayışı benimsediği için afet politikalarını belediyelerin inisiyatifine bırakan vaatleri öne çıkarıyor. CHP, kapsayıcı, sürdürülebilir ve dirençli yerel yönetim vizyonu ile seçmen karşısına çıkarken aynı zamanda iktidar partisinin afet yönetimine de eleştirel bir bakış sunuyor. AK Parti, teknolojik altyapıya vurgu yapan ve devlet destekli yenilikçi çözüm önerilerini öne çıkarırken, CHP afet yönetimindeki teknolojik kullanımı daha az öne çıkarıyor. AK Parti afet yönetim politikalarına CHP'ye oranla çok daha geniş yer ayırmıştır. CHP afet politikalarını anlatan ayrı bir bölüme yer vermezken, AK Parti seçim beyannamesinde ayrı bir bölüm ayırmıştır. CHP, afet politikalarını anlatırken teknik detaylardan yoksun ve finansal düzeyde uygulanabilirliğe somut öneriler sunamazken, iktidar partisi olarak AK Parti'nin hayata geçirdiği somut projelerini anlatarak vaatlerde bulunması ise seçmen nezdindeki güvenilirlik açısından dikkat çekici bir nokta olmuştur.

Her iki parti de afet öncesi hazırlıkları incelemiştir ve depreme karşı hazırlıklı ve dayanıklı yapıların öneminin altını çizmiştir. Ancak AK Parti, afet öncesi hazırlıkları yerel yönetimlerin merkezi yönetime entegre edilerek, devlet odaklı dijital teknolojileri önceleyen bir yaklaşım sergilerken CHP teknolojik yeniliklere daha az vurgu yaparken yerel yönetimlerinin özerkliği çerçevesinde vatandaşların aktif katılımını ve yerel altyapının güçlendirilmesini öne çıkaran bir anlayışı desteklemiştir. Her iki parti dirençli ve sürdürülebilir şehirleri öne çıkarırken, AK Parti afet öncesi ve sonrası için bütüncül bir yaklaşım sergilemiş olup merkezi yönetim liderliğinde ve teknolojik altyapı destekli bir çerçeve sunuyor. Parti, geçmiş deneyimlerin ışığında çözüm odaklı bir perspektif sunarak afet sonrası hızlı yeniden inşayı, iyileşmeyi,

dijital koordinasyonu ve risk azaltmayı öne çıkaran bir anlayışla seçmenlerin karşısına çıkmıştır. Müdahale kapasitesini maksimize etme, kurumlar arası koordinasyon gibi temaları öne çıkararak, kalıcı konutlar, ekonomik altyapı, akıllı şehir uygulamaları vurgulanmıştır. AK Parti afet sonrası dönem için vizyonunu daha çok merkezi koordinasyona dayalı, teknolojik entegrasyon ve hızlı yapısal müdahaleye dayalı bir eser belediyciliği yaklaşımıyla seçmen karşısına çıkarken, CHP halkçı belediycilik vurgusuyla vatandaş katılımını, sosyal duyarlılığı ve yerel demokrasiyi öne çıkaran bir vizyon sunmuştur. CHP, mevcut sistemin eksikliklerini eleştirerek yerel yönetim odaklı, risk azaltma ve güvenli yerleşim yerleri ekseninde bir politika izlemiştir. Vatandaş odaklı karar alma, toplanma alanlarının korunması ve insani/doğaya saygı gibi sosyal boyutların ağır bastığı bir anlayışı benimsemiştir. Yerel yönetim inisiyatifinin de öne çıktığı afet sonrası döneme dair politikalarda sosyal adalet ve katılım vurgusu da yapmıştır.

Kaynakça

- AK Parti (2024), Yerel Seçim Beyannamesi, İstanbul: AK Parti Yay.
- Arklan, Ü., Tanacı, F. (2020). Seçim Kampanyalarına Beyannameler Bağlamında Bir Bakış: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi, *Vizyoner Dergisi*, 11(26), 1-29. doi:10.21076/vizyoner.658686
- Aytaç, S. Erdem. (2017). Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçim Beyannamelerindeki Politika Öncelikleri, 2002–2015, *Journal of Political Sciences* 26.2, 7-26.
- Bongrand, M. (1992). Politikada Pazarlama. İstanbul: İletişim Yay.
- CHP (2024), Yerel Seçim Bildirgesi, İstanbul: CHP Yay.
- Doğanay, Ü. (2007). Akp’nin Demokrasi Söylemi Ve Muhafazakarlık: Muhafazakardemokrasiye Eleştirel Bir Bakış, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61/1, 65-88
- Duruel, M. (2023). Afet Yönetiminde Yerel Yönetimlerin Etkinliği: 6 Şubat Depremi Hatay Örneği. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(99), 2404-2418.
- Erdoğan, R. T. (2004). “Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Açılış Konuşması”. Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu.. İstanbul: AK Parti Yay.
- Erdoğan, C. (2017). Cumhuriyet Halk Partisi’nin Tek Parti Dönemi Sonrası İdeolojik Evrimi: Özgürlükçü Muhalefet, Ortanın Solu Ve Demokratik Sol (1950-1980). *The Journal of Academic Social Science*, 53(53), 299-318.
- Ergünay, O. (1996). Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır? TÜBİTAK Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara: TÜBİTAK Yay.
- Ertürk, K. Ö., Şeşen, E. (2017). Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Seçim Beyannameleri: 2000’li Yıllar Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 60-80.
- Gül, S. S., Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 181-198.
- Güngör, B. (2020). Söylem Yaklaşımı Üzerine Bir Kavram Çalışması Ve Eleştirel Söylem Analizi. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-11.
- Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5/1, 185-202
- Koçak, P. G., Balcı, Ş. (2024). 7 Haziran Ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde Partilerin Seçim Beyannamelerinde Kadına Yönelik Söylemler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4(57), 549-569.
- Korkın, E., Öztö, S. (2022). Büyükşehir Belediyeleri Stratejik Planlarında Afet Yönetimi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 61-75.

- McNair, B. (2018). An Introduction to Political Communication. Oxon: Routledge.
- Nordquist, R. (2020). Understanding the Use of Language Through Discourse Analysis, ThoughtCo, Aug. 26, (thoughtco.com/discourse-analysis-or-da-1690462)
- Oktay, M. (2002). Politikada Halkla İlişkiler. İstanbul: Der'in Yayınları
- Öziüdoğru, B. (2023). Türkiye Yüzyılı Ve Muhafazakâr Devrimcilik: Ak Parti Siyasetinde Yeni Bir Söylem. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 19(65), 192-217.
- Sakarya, İ. (2025). 2024 Yerel Seçim Vaatlerinin Gölgesinde Kentsel Mekânı Tartışmak. *Planlama*, 35(1), 35-49. doi:10.14744/planlama.2024.13334
- Tercan, B. (2018). Türkiye’de Afet Politikaları Ve Kentsel Dönüşüm. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 63-74.
- Tok, T. N. (2012). Türkiye’deki Siyasal Partilerin Eğitim Söylemleri Ve Siyasaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 273-312.

Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe “Öteki”

Fatıma Aydın¹

Emine Yılmaz Atık²

Özet

Bu çalışmanın amacı geçmişten günümüze Türk kültüründe öteki kavramına nasıl bakıldığını ortaya koymaktır. Türk toplumunun geçmişte ötekini nasıl tanımladığını anlamak için edebî eserlerde nasıl ele alındığı irdelenmiştir. İslamiyet öncesi Türk edebiyatında öteki, saldırgan, yabancı bir düşmanı ifade etmektedir. İslamiyet sonrası Türk edebiyatında bu düşmanın sıfatlarına kâfir kelimesi de eklenmiştir. Kurtuluş savaşını konu alan eserlerde ötekini ifade eden kelimelerin başında Batılı gelmektedir. Zamanla Türk edebiyatında öteki, ırk, etnik köken, din ve ideoloji ile bizden olmayanı tanımlamıştır. Fakat 1990 ve sonrasında yazılan eserlerde ötekine bakış açısı yumuşamıştır. Öteki, savaşılmaması gereken düşmandan bilinmeyen ve merak edilene dönüşmüştür. Günümüzde kültürümüzde ötekine bakış açısını anlamak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Analizleri MAXQDA programıyla yapılan araştırmanın sonuçları ise öteki kavramına bakış açısının zamanla değiştiğini, kavramın geçmişe göre daha kapsayıcı ve anlayışlı bir bakış açısını yansıttığını göstermektedir. Katılımcılar, biz olmanın öneminden bahsederken sağladığı konfor alanından, dezavantajlı grupların olmamasından, maddi ve manevi eksiklerin giderilmesinden, geleneklerin devam ettirilmesinden, aidiyet duygusundan ve ulusal bilinçten bahsetmişlerdir. Öteki kavramı geçmişte ben olmayan, biz grubuna dahil olmayan tehlikeli, saldırgan, korkulan düşmanı ifade ederken katılımcıların zamanla edindiği yaş, tecrübe ve eğitimle ötekine bakışı değişmiştir. Ötekinin varlığı bireyin kimliğini oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Öteki, korkulan düşmandan hayata renk ve anlam katan, bize benzemeyene dönüşmüştür.

1 Öğr.Gör.Dr.- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, faydin@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6245-4492.

2 Öğr.Gör.Dr.-Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, emineyilmaz@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0335-9858

1.GİRİŞ

Kimliğin inşası, sosyal bilimlerin ortak inceledikleri konulardan biridir. Kimlik, birçok farklı ögeden oluştuğu için kimliğin incelenmesi farklı bilim dallarının bir arada çalışmasına olanak sağlamaktadır. Psikolojiden sosyolojiye, edebiyattan yönetim bilimlerine kimlik ve tanımlanışı araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Kimlik, bireyin kendini tanımlarken sıraladığı değerlerden oluşmaktadır. Toplumun veya bireyin oluşturduğu değerler, kimliği şekillendirir. Maalouf, kimlik konusunda yatay ve dikey mirastan söz eder. Dikey olanı bireye atalarından, geleneklerinden, ait olduğu dinî cemaatten gelirken; yatay olanı yaşadığı çağdan, çağdaşlarından gelen değerler biçimindedir. Yatay ve dikey mirasların özümsemesiyle bireyin kimlik inşası başlar. Birey, kendi kimliğini grupla özdeşleşerek hazırlar. Bir topluluğa ait olmak, bireyin kendi kimliği hakkında bilgi edinmesini sağlar. O halde her bireyin kimliği, onun grubunda yarattığı saygınlığa ve bu grubun diğer gruplar karşısındaki konumuna bağlıdır. Ait olunan grup ile “ötekiler” arasında görülen kuvvetli farklılaşma, kendi olumlu kimliğini dayatmaya yol açar. Bir gruba ait olmak kişide güvenlik ve gurur duygusu yaratır. Ait olduğu grubun diğer gruplar karşısında üstünlüğünün açıklanması, bireylerin kişisel rekabetten “*kolektif düşmanlığa*” geçmelerine yol açar (Maaluf, 2005). Ben kimliği, bir toplum içinde var olmaktadır. Sonuçta bireyin kimliği tamamen toplumdan bağımsız ve tamamen kendine has değerlerden oluşamaz. Birey bir toplumun değer yargıları içine doğar. Böylece ben kimlikleri bir araya gelerek biz kimliğini oluşturur. Biz kimliği de ulusal kimliği ortaya çıkarır. Bir ulusun kimliğini anlayabilmek için bu kimlik içerisine hangi değerler dahildir bunu anlamak gerekir.

Kimliğin sınırları ise kendinden olmayanı nasıl tarif ettiğine bağlıdır. Bireyin kendi kimliğinin hatlarını belirlemesi, kendinden olmayanın yani ötekinin tanımlanması iledir. Çünkü insanın kendine dair yaptığı tanımlar, diğerleriyle olan ilişkilerine bağlıdır. Julia Kristeva’ya göre öteki “*bizim kimliğimizin gizlenmiş yüzüdür*” (Kınacı, 2013:79). Bu durumda kişinin “ben” tanımlaması onun “öteki”yi nasıl tanımladığı ile ilgilidir. Kimlik, ötekine karşı oluşturulan olumlu ve olumsuz tüm tepkileri içerir (Hogg & Graham, 2007).

Öteki, bizden olmadığı için bilmediğimiz, korktuğumuz, düşmanlık beslediğimiz veya dışladığımızdır. Çünkü Yeğenoğlu’na göre o, “*öznenin sahip olduğu özelliklerden yoksundur ama aynı zamanda da radikal farkından dolayı öznenin istikrarlı dünyasına bir tehdit de oluşturmaktadır*” (Yeğenoğlu 2003). Fakat öteki tanımı sabit ve değişmez bir tanım mıdır? Birey, yaşamı

boyunca edindiği tecrübeler ile kendi kimliğini ve buna bağlı olarak ötekini tanımlayan cümlelerini değiştirir. Fakat bireyler ve uluslar, zaman içinde değişirler. Bu durumda Türk toplumundaki “öteki” kavramı değişmiş olabilir. Bu çalışmada iki farklı bilim dalının bakış açısıyla, farklı yöntemler kullanılarak Türk toplumunda “öteki” kavramının nasıl bir değişim geçirdiğini incelemek amaçlanmıştır. Çalışma için iki farklı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türk toplumunun geçmişte ötekini nasıl tanımladığını anlamak için edebî eserlerde nasıl ele alındığını incelenerek bu eserlerden örnekler verilmiştir. Günümüzde nasıl ele alındığını anlamak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı iki farklı bakış açısı ve iki farklı yöntemi bir araya getirerek toplumumuzda “öteki” tanımlamasının geçirdiği değişime ışık tutmaktır.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1.Türk Edebiyatında “Öteki”

Edebiyat, estetik bir zevkin ötesinde yaşadığı çağın duygu ve düşüncelerini sonraki nesillere taşıyan bir araçtır. Edebî eserler; geçmişi anlamak, bugüne yön verebilmek ve geleceğe bugünden miras bırakabilmek isteyenler için önemli bir yoldur. Edebiyat, toplumun düşüncesini ve yaşantısını kaydeden bir günlük görevi üstlenir. Edebiyat yalnız o gün toplumun ötekine bakış açısını kaydetmekle kalmaz, bu bakış açısını olumlu veya olumsuz anlamda etkiler. Edebî eserler, okur ile bir etkileşime geçer. Onun kendine, topluma ve ötekine bakış açısını irdeler, örneklendirir. Bu nedenle, edebî eserlerimiz Türk toplumunun geçmişte ve bugün öteki hakkındaki düşünceleri konusunda birçok bilgi barındırır.

Bir kültürün en eski edebî eserleri; yazılı dönemden de eskiye dayanan mitler, efsaneler, destanlar ve masallardır. Bu eserler bir toplumun kolektif bilinç dışının birer yansımasıdır. Bu açıdan Türk kültüründe ötekinin izlerini ilk olarak bu eserlerde aramak gerekir. Bu metinler çoğunlukla simgesel metinlerdir. Öteki olarak sunulan kimi zaman bir dev, kimi zaman Tepegöz, kimi zaman da bir ejderha olarak tasvir edilebilir. Örneğin; Dede Korkut Hikâyelerinden biri olan “*Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderha’yı Öldürme Boyu*”nda öteki bir ejderha olarak ifade edilmektedir. Ejderha, saldırgan ve ateş püskürten devasa bir yılan olarak tasvir edilmiştir. Burada kahramanın ben bilinci ile öteki arasındaki çatışma görülmektedir (Özher Koç, 2022). Sözlü edebiyat döneminde öteki; kötü, saldırgan ve vahşidir.

Türk edebiyatının ve tarihinin temel eserlerinden olan Orhun Yazıtları, Türk kültüründe öteki tanımı hakkında önemli bilgiler içerir. Bu yazıtlarda özellikle kalabalık Çin nüfusu içerisinde Türk kimliğinin kaybolması korkusu

hakimdir. Bu durumda Orhun kitabelerinde ben tanımı Türk milleti olarak milli unsurlara dayatılır. Öteki ise Çinlilerdir. Çin, Türk kimliğini yok edebilecek emperyalist bir düşmandır. Yazıtlara göre ötekinin fark edilmesi uyanık kalmayı sağlar, toplumu bir arada tutar ve milli bilinci canlandırır. Eğer ötekinin “*tatlı diline*” ve “*yumuşak ipeğine*” kanılırsa Türk halkı yok olacaktır. Yazıtlarda bahsedilen öteki kavramı bireysel değil toplumsaldır. Öteki mefhumu düşmanı ifade etmektedir (Atay, 2022). Orhun kitabelerinde öteki, Çinli, manipülatör, emperyalist bir düşmandır. Ötekinin tanımlanmasında korku ve öfke duyguları baskındır.

İslamiyet’e geçiş ile birlikte Türk kültür ve edebiyatında büyük değişimler yaşanmıştır. Arap alfabesiyle eserler verilmiş, Arap ve Fars edebiyatından birçok eser çevrilmeye başlanmıştır. Tercüme ve şerh çalışmalarının ile sanatçılar hem yeni içeriklerle hem de yeni biçimlerle karşılaşmışlardır. Geçiş dönemi eserlerine baktığımızda dönemin Türk kültüründe ötekinin nasıl tanımlandığına dair izler bulabiliriz. Bu dönemin önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig* on birinci yüzyılda Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınmıştır. Ahmet Bican Erçilasun, *Kutadgu Bilig*’in anlamını “*mutlu olma bilgisi*” vermektedir. Eserin adının terim anlamı ise “*siyaset bilgisidir*”. Alegorik bir mesnevi şeklinde kaleme alınmış eser; birey, toplum, iktidar, saray teşkilatı ve devlet gibi birçok konuda değerli bilgiler içerir (Erçilasun, 2015). *Kutadgu Bilig*, ideal insanı tasvir ederken onun karşısında bulunan ötekiyi düşman olarak verir. Eserde düşman daha çok din üzerinden tanımlanır. Düşman, dine ve Allah’a düşmandır, kafir veya münafıktır. Fakat düşman/öteki aslında ikiliği (düaliteyi) sağlamak için gereklidir. Onun kötülüğü, korkaklığı ve hainliği benin/bizin iyiliğini vurgulamak içindir. Düşman; hakanın namı, şanı dünyaya yayılması ve hakanın cesur, kahraman, atılgan olduğunu ispatlaması için boyun eğdirilmesi gerektirir. Esere göre bu öteki; bilgisizdir, cahildir. Bu nedenle âlimleri sevmez, bilgiye ve bilgiliye düşmandır. Bilgisiz kişi açıkça düşman olmasa da dostluğu bile düşmanlıktır. Fakat dikkat etmek gerekir. Çünkü öteki, hep tetiktedir. Fakat öteki korkaktır. Öteki hep kötülüğe sevk eder, bu nedenle ondan uzak durmak gerekir. Ne kadar anlaşma yapılsa da sözünde durmaz. Bu düşman bazen yakınınız da olabilir, bir dost veya akraba da ötekini temsil edebilir. O cimridir, dedikoducudur, fitnecidir, dünya malına düşkündür, iyiliğe kötülükle cevap verendir (Arat, 1959). Düşman veya öteki kim olursa olsun *Kutadgu Bilig*’e göre ondan korkmamak her daim tetikte ve mücadeleye hazır olmak gerekir (Balcı, 2020).

İslamiyet’in kabulü ile tasavvuf Türk kültüründe kendine büyük bir yer bulmuştur. İnsanın kalbini ve nefsini eğitmeyi amaçlayan tasavvuf kültüründe amaç bireyin beşerden insan-ı kâmil mertebesine erişmesidir. Bu nedenle

tasavvufi eğitimler insan merkezlidir. Yaratılmış hiçbir varlığın sebepsiz olmadığını vurgulayan tasavvuf, tüm yaratılmışlara hoşgörü ile yaklaşmayı savunmaktadır. Bu düşünce tarzı ile mutasavvıflar, Müslüman olmayanlara karşı yumuşak bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Buna karşın mutasavvıf şairler, özellikle riyakâr dincileri eleştirmişlerdir. Mutasavvıf şair kendini sufi, Allah aşkına adanmış bir Abdal derviş olarak tanımlarken “öteki”ni şeriat ile toplumu tehdit eden, korku saçan kadı, riyakâr zahit tipi olarak verir. Yunus Emre, eline tesbih alıp toplum içinde dindar görünenleri şöyle eleştirir:

“Sûfiyem halk içinde tesbîh elimden gitmez

Dilüm ma’rifet söyler gönlüm hiç kabûl itmez” Yunus Emre (G.117/1, Tatçı 2005)

(Sufiyim [dindarım] halk arasında elimde daima tesbih vardır. Dilim marifetten bahseder, (ama) gönlüm bunu hiç kabul etmez.)

Türk edebiyatının şaheserlerinden biri olan Evliya Çelebi’nin Seyahatname adlı eserinde ötekinin izlerine rastlanmaktadır. Seyahatname folklordan tıp tarihine birçok konuda bilgi barındıran on ciltlik devasa bir eserdir. Fakat bu eser tarafsızlık iddiasında bulunan akademik bir eser değildir. Evliya Çelebi; eserinde inançlara, mizaha, dönemin dedikodularına ve hatta önyargılarına yer vermektedir. Seyahatname’de yabancılardan bahsedilirken “kefere”, “kızılbaş” “yezidi” veya “çirkin suratlı” zenciler gibi ifadelerle yer verilmiştir. Evliya Çelebi karşılaştığı bazı toplumları anlatırken olumsuz kelimeler kullanarak onları ötekileştirmektedir. Gayrimüslimleri kefare/kâfir, Alevî-şia toplulukları Kızılbaş, Çingeneleri hırsız, Kürtleri kaba, Yahudileri dar görüşlüdür. Türk kelimesi eserde birçok yerde Osmanlı anlamında kullanılsa da etrâk (Türkler) konusunda da sözünü çekmez. Türkleri inatçı olarak betimler (Çapar, 2019).

Farklı etnik kökenlerin ötekileştirilmesi Divan şairleri arasında da yaygındır. Bu durumda öteki benim milletimden olmayandır. Nef’î, Gürcü Mehmed Paşa aleyhinde yazdığı hicviyesinde Paşa’yı Hristiyanlığa mensup biri gibi göstermiş ve onu Müslümanlar tarafından adeta kâfirlik işareti olarak görülen domuz çobanlığıyla itham etmiştir. Şair, hicvinin şiddetiyle Paşa’yı hem Gürcü hem Türk hem Ermeni hem de Çingene olarak ötekileştirir:

“Vezir-i mülk-i İslam olmağa lâayk mıdır andan

Tonuz çobanı Gürci Ermenisi Türkî Çingânî” Nefî (Akkuş, 1998).

Milletlerin ötekileştirilmesi özellikle *Gazavatname*’lerde çok belirgindir. Çünkü bu eserlerde bahsedilen milletler, devletin savaştığı düşmanlardır. Bu eserlerde savaşılan milletler şeytana, yılan, çakal gibi vahşi hayvanlara

benzetilerek özellikle din açısından ötekileştirilerek küffar/kafir olarak nitelendirilir (bkn. Koncu, 2021). Şairlere göre bir öteki olarak kâfir, bozguncudur. Biz ve öteki kurgusunda; biz nasıl ahenkli, dirlik halinde yaşayan insanlar topluluğu ise, ötekinin en önemli özelliği düzenin işleyişini bozma, istikrarsızlık getirme tehlikesidir (Özçalık, 2008). Savaşığı veya birlikte yaşadığı milletlere yapılan ötekileştirme Türk diline de yansımıştır. Çingene, Rum, Ermeni gibi millet isimleri hakaret olarak kullanılmıştır. Özellikle bu milletler arasında Çingeneler öteki olarak tanımlanmaktadır. Çingeneliği ötekileştiren bir diğer örnek de eskiden İstanbul’da ata binme yasağının sadece Çingenelere uygulanması üzerinedir: “*Tanzimat’tan evvelki eski İstanbul hayatının türlü kayd ve yasaklarından biri de Çingenelerin, Büyükkşehirde ata binmesinin ve atla dolaşmasının menedilmiş olmasıdır.*” (Koçu,1960).

Klasik Türk edebiyatının merkezi aşktır. Bu aşk ister ilahî ister beşerî olsun her zaman şiirin temel konusudur. Şair kendini âşık olarak tanımlar. Bu aşkın üç temel aktörü âşık, sevgili ve rakiptir. Âşık, şairin şiirde oluşturduğu kimliktir. Sevgili mükemmel güzelliğe sahip fakat kalpsizdir. Kendisine yalvarılmasını isteyen hemen darılabilen cömert, iyi ve nazlıdır. O hem âşığın sevgilisini hem sultanı hem de ilahî anlamda Allah’ı temsil eder. Rakip ise şairin rakibi ve düşmanı olan ötekidir. Âşığın bakış açısıyla sevgilinin etrafında olan ve onu elde etmeye çalışan herkes rakiptir. Bu nedenle rakip olumsuz sıfatlarla anılır. Rakip, öteki olarak, şairinin tüm öfkesinin hedefindedir. Rakip, ağyâr, hasım (düşman), yabancı (bîgâne), yaban, zâhid, eğri, yavuz (zulmedici), iftiracı, ara bozucu (nemmâm), ispiyoncu (gammâz), düşman (adû), dev (dîv), ifrit, belâ, karga (zâğ), baykuş (bûm), tilki, akrep, köpek (it, seg, kelb), domuz (hinzâr), zâlim, münâfık, kâfir, şeytân, iblîs gibi sıfatlarla anılır.

“*Beni andan ırak kılmak dileyen*

Sığındum ana ki şeytân-ı racîmdür” Kadı Burhânettin (Demirbağ, 2011)

Osmanlı’nın son döneminde Batılılaşma fikri hızla yaygınlaşmıştır. Bu dönemde yazar ve şairler kimliklerini din ve millet mefhumlarıyla güçlendirmiş, bu mefhumlar açısından ötekini tanımlamışlardır. Osmanlı olmak ile Müslüman olmak tek bir kimlik olarak ele alınmış, Batı medeniyetleri gayrimüslim öteki olarak tarif edilmiştir. Bu dönemde Batılı ötekilere Avrupa’nın yanında Amerika da katılır. Bu dönem eserlerinin temel problemlerinin biri Doğu-Batı çatışmasıdır. II. Meşrutiyet döneminin önemli yazarlarından Halide Edip’in eserlerinde de Doğu-Batı çatışmasına sıklıkla yer verilir. Halide Edip Adivar’ın *Seviye Talip* isimli romanında söz konusu mesele ilk olarak kitabın başkahramanlarından Fahir ve eşi Macide

arasında yansıtılır: “*Bak sana söyleyeyim Fabir! Ben Türk kızyım. Senin gibi İngiltere’de bulunmadım. Frenk karıları gibi öyle açık saçık yabancı erkeklerin yanına çıkamam. (...) O isterse çıksın. Kim bilir nasıl şıllık şey! Yeni hürriyet kadınlarından olacak... Ben Türk kızyım, Müslüman kızyım; öyle şeylere gelemem...*” (Adıvar, 2020).

Öteki tariflerinin bir başka ilginç unsuru cinsellikle ilgilidir. Cinsellik özellikle sapkın ilişkiler öteki olarak tanımlanan gruplara has gibidir. Foucault, “*cinsellik iktidar ilişkilerinde en izi sürülemeyecek olan unsur değil, kendisine en büyük araçsallık bağışlanmış olanıdır*” der (Foucault, 2006). Bu açıdan cinsellik kişinin kendi kimlik inşası için gerekli olduğu gibi ötekini tanımlamakta da etkin bir faktördür. Klasik Türk şiirinde güzelliği ile Müslümanları dinden çıkaracağından korkulan kafir güzellere bahsedilmiştir:

“*Büt-perest itmek murâd eyler Muhammed ümmetin*

Bir sanem gelmiş yine Ravzâ Firengistân’dan” Ravzî (Aydemir, 2007)

Beyitte Firengistan kadınlarının güzel olduğu algısı da hissedilmektedir. Türk edebiyatının ilk köy romanı kabul edilen Karabibik’te Nabizade Nazım, ötekiyi farklı kılan unsur kadın cinselliği olarak verir. Bunu gayrimüslim Eftalya’nın tasvirinde şöyle gözler önüne serer: “*Eftalya oldukça dar anlayışlı, terbiyesizce, kolay aldanabilecek, gördüğü her erkeğe hemen meylediverecek derecede; şehvete düşkün bir kadındı.*” (Nazım, 2004). Sait Faik Abasıyanık tarafından kaleme alınan Falcı Mazmazel Todori hikayesinin başkahramanı Matmazel Todori erkeklerle düşkünlüğü ile tanınır (Abasıyanık, 1965). Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın roman kahramanlarında yine bu ötekileştirmeyi görülmektedir. Çarpık ilişkiler kuran kahramanlar genellikle öteki milletlere ve dinlere aittir. Örneğin; *Kokotlar Mektebi* adlı eserinde tefecilik yapan Ermeni Aram Tefeciyan’ın çocukluğunda eşcinsel ilişkiler yaşadığı belirtilir (Gürpınar, 1968). Eşcinsel ilişkiler açısından yazar *Efsuncu Baba* romanında yine yabancı ve Gayrimüslim Agop ve Kirkor örneğini verir (Gürpınar, 1995).

Tanzimat edebiyatında ötekiyi belirleyen ana kavram Batılılaşmadır. Gayrimüslim Batılıların yanında kendi kültürüne yüz çevirip Batıya özenen alafranga züppeler bu dönemde komik ötekilerdir. Fakat Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yazılan romanlarda komik Batılı züppeler, devlet hainlerine dönüşür. Savaşla birlikte biz ve öteki ayrımı keskin hatlarla belirlenmiştir. İşgalci kuvvetlerin askerleri Kurtuluş savaşı yıllarını anlatan romanlarda ötekiyi temsil eder. Acımasız, vahşi, Türk halkını köleleştirmek isteyen bir düşman olarak işgal kuvvetleri askerleri kötüdür. Yakup Kadri, Sodom ve

Gomore adlı romanında işgal kuvvetleri askerlerini ve onlarla ilişki kuran Türkleri ötekiler olarak sınıflandırmaktadır (Bulut, 2022).

Toplumcu gerçekçiliğin etkisiyle kaleme alınan köy ve eşkıya romanlarında öteki olarak tanımlanan, halkı sömüren ağalardır. Yaşar Kemal’in İnce Memed romanında ağa, köylüyü sömürmektedir. Ona karşı gelebilmenin tek yolu, eşkıya olmaktır. Emegın, paranın, insan sağlığının ve cinselliğın sömürüldüğü ağalık düzenine karşı çıkan ve eşkıya olan İnce Memed sosyal kahramana dönüşür (Altıkulaç Demirdağ, 2016). Bu dönemde sahte dinciler (şeyhler, hocalar, üfürükçüler vb.), ağalar ve bu düzene destek veren rüşvetçi devlet memurları ötekinin örnekleridir.

Fakat, 1970li yıllara gelindiğinde Türk edebiyatında İslam’ın ve Müslüman kesimin temsilinde bir değişim yaşanır. Türk toplumunun muhafazakâr kesimini temsil eden eserler verilmeye başlanınca üfürükçi, sahte, sapık ve para düşkünü Müslüman tipi, bilinçli, mücadeleci ve bilgili genç tipine dönüşür. Şule Yüksel Şenler’in kaleme aldığı ve daha sonra dizi senaryosu haline de gelen *Huzur Sokağı* adlı eserinde öteki; her zaman kahramanı İslam’ın gereklerini yapmaktan alıkoymaya çalışır (Şenler, 2006). Bu dönemde kaleme alınan eserlerde öteki; Batılılaşmış, Hristiyan veya ateist olmuş, içki ve şehvete düşmüş, kibirli bir tiptir (Satar, 2015). 80’li yıllarda siyasî gerginliğin artması ile sol görüşlü yazarların romanlarında sağ görüşlü kişiler milliyetçi, faşist olmakla; sağ görüşlü yazarların romanlarında sol görüşlü kişiler dinsiz, komünist olmakla ötekileştirilir. 90’lı yıllardan günümüze roman konuları ve bakış açıları zenginleşmiştir. Romanların konusuna ve yazarın bakış açısına göre Doğulular, Batılılaşmış olanlar, ekonomik sınıflar (zenginler, fakirler), cinsel, etnik, dinsel farklılıklar ötekileştirilmiştir. Post-modern edebiyatta öteki; kahramanla arasında mesafe bulunan, ona benzemeyendir. Kahraman ötekiyle savaştan çok onu merak eder. Edebî metin benin ve bizin tanımlandığı yer olduğu gibi ötekinin de keşfedildiği bir ortama dönüşür. Orhan Pamuk bunu şöyle ifade etmektedir: “*Bu, Hüsnü ve Şirin’in aşk için çıktıkları yolculuğa benzer. Bizi tamamlayacak ötekini ararız. Daha derindeki, daha arkadaki, daha merkezdeki şeye yolculuk. Uzaklarda bir yerlerde, bir gerçek vardır; biri söylemiştir bunu bize, bir yerden duymuşuzdur; onu aramak için yola çıkarız. Edebiyat dediğimiz şey bu yolculuğun hikâyesidir*” (Pamuk, 1999: 121).

Sonuç olarak, Türk edebiyatında öteki tanımı zaman içinde değişmiştir. İlk edebî metinlere baktığımızda ötekinin tanımlanmasında ortak birkaç nokta dikkat çekmektedir. İlk olarak öteki bireyin ve toplumun kimlik tanımlamasına uymayandır. Bu nedenle 1990 ve öncesi birçok metinde “öteki” korkulan veya öfke duyulan bir düşman, yenilmesi gereken bir

rakiptir. Ötekinin tanımlanmasında ırk, din, etnik köken, mezhep ve siyasî düşünce farklılıkları dikkat çeker. Olumsuz özellikler ötekine atfedilmiştir. O riyakârdır, rekabetçidir, güvenilmezdir, hırsızdır, kavgacı ve yağmacıdır. Bunların dışında sapkın cinsellik de ötekinin özelliklerindendir. Fakat 1990'lı yıllardan itibaren ötekinin sınırları muğlaklaşmaktadır. Yazarın bakış açısına ve romanın konusuna göre öteki tipi çizilmektedir. Öteki artık korkulan bir düşman değil merak edilen bilinmeyendir. Edebiyat, bizden olmayanı tanımak ve anlamak için bir araca dönüşmektedir.

2.2.Günümüzde “Öteki” Kavramına Bakış

Günümüzde öteki kavramı sosyal bilimlerde alanında tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın açıklanmasında sosyal kategorileştirme/sosyal kimlik teorisinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kurama göre aynı kategori içerisinde bulunan bireyler grupları oluşturmaktadır. Benzer duygu, düşünce, inancıya sahip olan grup üyeleri diğer gruplarda bulunan bireyleri farklı ya da iyi-kötü olarak nitelendirmektedirler (Tajfel ve Turner, 2004). Sosyal kategorileştirme teorisine göre toplum bu şekilde kategorize edildiğinde hayat daha kolay ve mantıklı olmaktadır (Knapp vd., 2011). Çünkü, kategoriler sayesinde bireyler ait oldukları gruba dair kimliklerini daha kolay ifade edebilmektedirler (Tajfel ve Turner, 2004).

Sosyal kimlik, bireylerin psikolojisi ile ait olduğu grubun işlevi arasında bağ kurmaya yarayan bir kavramdır (Brewer, 2001). Sosyal kimlik teorisi ise bireyin benlik kavramının sosyal ilişkiler ve sosyal gruplardan ortaya çıktığını savunmaktadır (Brewer, 2001). Teoriye göre bireylerin, sosyal kimlik aracılığı ile olumlu bir grup içi üyelik kazanarak; benlik saygılarını geliştirdikleri ve sürdürdükleri ileri sürülmektedir (George, 2004).

Toplumda görülen sosyal kategorileştirmeye bakıldığında biz ve onlar (öteki) şeklinde bir gruplaşma olduğu görülmektedir. Toplumda biz ve öteki şeklinde oluşan ayırım yalnızca bir arada ve birbirlerine karşı olduğu zaman anlamlı olmaktadır. Aynı özellikleri taşıyan aynı duyguları paylaşan, benzer bakış açısına sahip olanlar bizi oluşturur ve onlar bizden olmayanlar olarak nitelendirilirler. Kavramlar arasındaki bu zıtlık, bireylerin kendilerini konumlandırabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu ayırım sayesinde bireyin kimliğini anlamlandırması kolaylaşmaktadır (Bauman, 2014).

Bu çalışmada, geçmişten günümüze öteki kavramına olan düşüncelerin değişip değişmediğini anlamak için sosyal kimlik teorisine göre temellendirilmiştir. Akademisyenlerin biz ve öteki kavramları hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Böylece geçmişten günümüze öteki kavramının nasıl bir değişim geçirdiği ortaya konularak yazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

3.Yöntem

Araştırma sorusu, doğru araştırma yönteminin en önemli belirleyicisi olmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2015). Bu kapsamda mevcut araştırma temel nitel araştırmaya (Caelli vd., 2003; Merriam, 2018) uygun olarak tasarımılanan bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. Araştırmacının uygulama sahasını Osmaniye ili oluşturmaktadır. Üniversiteler eğitim düzeyi yüksek olan bir araştırma alanı olduğundan (Altınoluk, 2017: 38) araştırma sahası olarak Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi belirlenmiştir. Görece yeni kurulan bir üniversitenin kadrosunda bulunan akademisyenlerin farkındalığının daha fazla olabileceği düşüncesi, araştırma sahasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Araştırma sorusunun doğası gereği araştırmacının veri kaynağını Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nde görev yapan akademik personel oluşturmaktadır. Akademisyenlerin belirlenmesi sürecinde Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinin web sayfasında yer alan akademik birimler listesinden yararlanılmıştır. Bu aşamada öncelikle görüşlerdeki farklılıkları ortaya koyması açısından farklı bölümlerde uzmanlıklarını tamamlayan ve görev yapan akademisyenler değerlendirilmiştir. Sosyal bilimler alanından 4 (Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü) Fen bilimleri alanından 1 (Harita Mühendisliği Bölümü) akademisyenle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türk Kültüründe ötekine olan bakışı belirleyebilecek şekilde amaçlı olarak belirlenen (Creswell ve Creswell, 2021) görüşme süreci beş akademisyenle yapılan yüz yüze mülakatlarla tamamlanmıştır. Nitel incelemelerde en sık kullanılan veri elde etme araçlarından biri olan (Yıldırım ve Şimşek, 2005) ve bu araştırmada da kullanılan görüşmelerde, araştırma sorusunun yanıtlanmasına uygun olacak şekilde standartlaştırılmış soru formu (Yıldırım ve Şimşek, 2005) kullanılmıştır. Gerekli olan etik kurul izinleri Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu’nun 28/11/2024 tarih ve 2024/11/2 sayılı toplantısında alınmıştır.

Görüşmeler 2025 yılı Nisan ayı içinde yapılmış ve her bir görüşmenin ardından araştırmacılar tarafından deşifre edilerek MAXQDA veri analiz programına yüklenmiştir. Yapılan analizlerde tümdengelimsel bir bakış açısıyla hareket edilmiş (Cooper ve Endacott, 2007), katılımcıların biz ve öteki kavramına ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz aşamasında ayrıca, katılımcıların geçmişten bu yana öteki kavramına ilişkin görüşlerinde herhangi bir değişikliğin olup olmadığı, değişiklik olduysa bu değişikliğin sebepleri ve öteki olarak görülen kişilerin katılımcıların hayatına sundukları katkılar da kodlanmıştır. Araştırma bulgularının sunumunda katılımcıların söylediklerine yer verilmesiyle birlikte MAXQDA’nın görsel araçlarından yararlanılmıştır.

4.Bulgular

Araştırma bulgularının sunumu sırasıyla; demografik bilgiler, katılımcıların toplumda biz olmanın önemine ve öteki kavramının anlamına ilişkin açıklamaları, öteki kavramına ilişkin görüşlerinde değişiklik olmasının sebepleri, öteki olarak görülen kişilerin hayata sunduğu katkılar çerçevesinde yapılmaktadır. Bulguların sunumunda akademisyenlerin isimleri gizli tutulmaktadır. Bulgularda katılımcıların söylediklerinden yola çıkılarak paylaşılan betimsel açıklamalarda tüm kodlu alanlara yer verilebilmesi mümkün olmasa da araştırmanın bütününe yansıtacak alıntılara yer verilmektedir.

4.1.Demografik Bilgiler

Araştırmada görüşme yapılan kişilere ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Kişilere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Akademisyenlerin Çalışma Alanı	Akademisyenlerin Kodu	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Büyüdükleri Şehir
Fen Bilimleri	F1	41	Kadın	Doktor Öğretim Üyesi	Muğla
Sosyal Bilimler	S2	55	Erkek	Profesör Doktor	Adana
Sosyal Bilimler	S3	40	Erkek	Doktor Öğretim Üyesi	Adıyaman
Sosyal Bilimler	S4	50	Erkek	Profesör Doktor	Adana
Sosyal Bilimler	S5	40	Kadın	Öğretim Görevlisi Doktor	Osmaniye

4.2.Katılımcıların Biz Olmanın Önemine İlişkin Açıklamaları

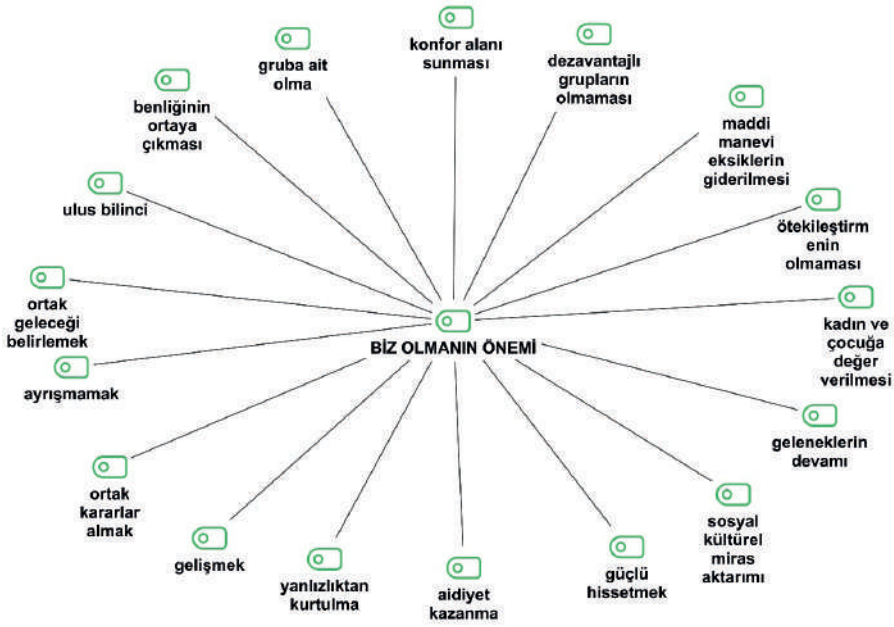
Yapılan görüşmelerde akademisyenlere biz kavramının anlamına ilişkin görüşleri sorulmuş ve kodlama yapılmıştır. Katılımcıların söyledikleri kapsamında biz kavramına ilişkin yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Ortak geleceği belirleme açısından önemlidir diye düşünüyorum. Çünkü biz olmazsa yani ortak bir kültürel yapı çerçevesinde birleşik bir yapı bir bütünlük

olmazsa gelecekte planlanamaz. Yani toplumsal olarak planlanamaz diye düşünüyorum”. (S2, Konum 13)

“Biz olduğumuzda aslında kendimizi bir gruba dahil etmiş oluyoruz. Dolayısıyla bir gruba dahil olduğumuzda kendinizi daha güçlü hissediyorsunuz”. (S4, Konum 15)

“Biz olmak toplumda dezavantajlı grupların ortadan kaldırılması, yoksunlukları olan ve eksiklikleri olan her anlamda maddi manevi eksiklikleri olan insanların bir arada beraber omuzlanabilmesi, cinsiyet bağlamında ötekileştirmeden, kadının saygınlığının korunması, çocuğa değer verilmesi, gelenek göreneklerin kültürel miras yoluyla sağlıklı bir şekilde aktarılması...”, (S5, Konum 14)

Şekil 1. Katılımcıların Biz Olmanın Önemine İlişkin Açıklamaları

4.3. Katılımcıların Öteki Kavramının Anlamına İlişkin Açıklamaları

Yapılan görüşmelerde akademisyenlere öteki kavramının anlamına ilişkin görüşleri sorulmuş ve kodlama yapılmıştır. Kavramın tanıma ilişkin fikirler olumsuzluğu çağrıştırmakla birlikte “Bizden olmayan öteki midir?” sorusuna yanıt olarak katılımcıların çoğu “Hayır” yanıtını vermişlerdir. Bu yanıtlar ötekine olan bakış açısının olumsuz olmadığını ve her varlığın kendi içselliğinde değerli olduğunu göstermektedir. Katılımcıların öteki kavramına

ilişkin yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Öteki doğrudan benim için toplumun ne derler ona toplumun kenarına periferi belki toplumun kenarına atılmış grupları anlıyorum ben” öteki” den. Politik olarak felsefi olarak belki edebî olarak bile ona yaşam hakkı tanınmaması gibi ya da onun temel varlığının tanınmıyor olması gibi anlıyorum” (S3)

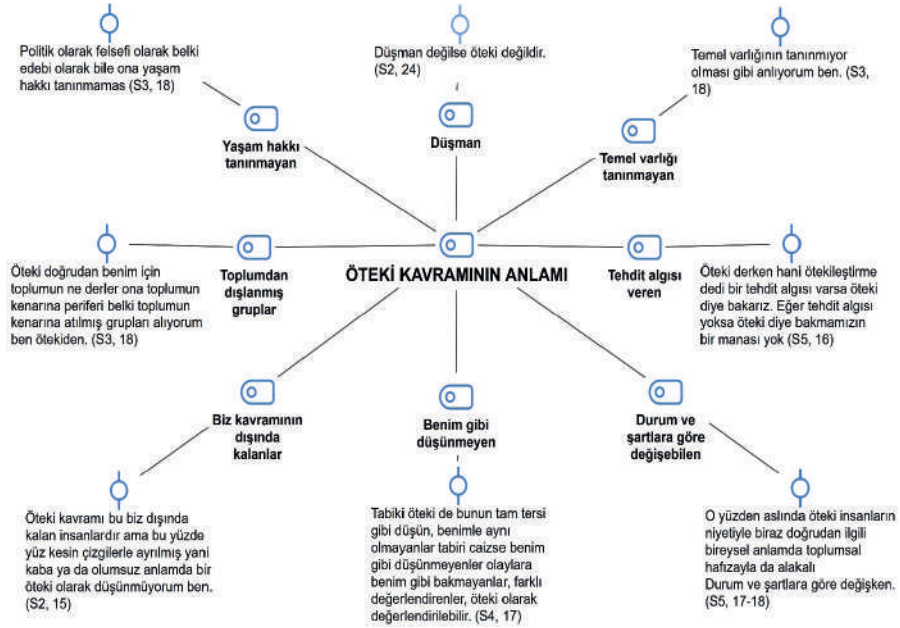
Bizden olmayan öteki midir? Bence kesinlikle değildir. (S3, Konum 20). Bütün varlıklar kendi içselliğinde değerlidir. Aslında yani bu dünyada var oldukları için değerlidirler. Bu ister bir canlı olsun ister bir cansız olsun ister bir madde olsun. Her şey bu dünyada var olduğu için zaten kendi kendince değer taşır yani. Bunun farklı bir insan olması, onun değersiz olduğu anlamına gelmez”. (S3, Konum 22)

“Benimle aynı olmayanlar tabiri caizse benim gibi düşünmeyenler olaylara benim gibi bakmayanlar, farklı değerlendirenler, öteki olarak değerlendirilebilir” (S4)

“Öteki kavramı bu biz dışında kalan insanlardır ama bu yüzde yüz kesin çizgilerle ayrılmış yani kaba ya da olumsuz anlamda bir öteki olarak düşünmüyorum ben” (S2)

“Öteki derken hani ötekileştirme dedi bir tehdit algısı varsa öteki diye bakarız. Eğer tehdit algısı yoksa öteki diye bakmamızın bir manası yok (S5)

“Bizden olmayan öteki midir? Bence değildir insandır. Toplumsa da toplumdur az önce söylediğim gibi yani bana zarar vermiyorsa insan olarak bana zarar vermiyorsa bu toplumda da öyledir. Yani aslında biz olabilmenin unsuru özgürlüğün tanımında da var yani bir insanın özgürlüğü başka bir insanın özgürlüğünü kısıtlayana kadardır. Eğer orada özgürlük kavramı kısıtlanmıyorsa bu başka ülkeler ve toplumlar için de böyledir. Dedğim gibi, yani aslında öteki yoktur ama ötekini ortaya çıkaran unsurlar tehdit durumlarıdır ya da tehdit algısının oluşmasından sonra ortaya çıkar”. (S5, Konum 21)

Şekil 2. Öteki Kavramının Anlamına İlişkin Katılımcı Açıklamaları

4.4. Katılımcıların Öteki Kavramına İlişkin Görüşlerinde Değişiklik Olmasının Sebepleri

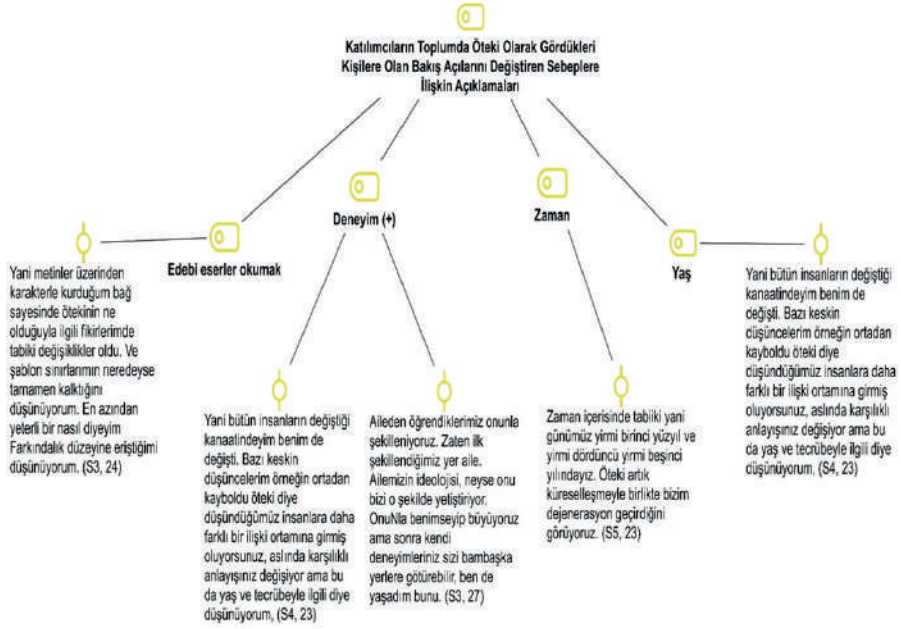
Yapılan görüşmelerde akademisyenlere toplumda öteki olan gördükleri kişilere ilişkin görüşlerinde zamanla bir değişikliğin olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların çoğu görüşlerinde değişikliğin olduğunu ifade etmişlerdir. Buradaki en önemli sebeplerin yaş, tecrübe ve eğitim olduğu görülmektedir. Katılımcıların öteki kavramına ilişkin görüşlerinde değişiklik olmasının sebepleri ile ilgili yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Bazı keskin düşüncelerim örneğin ortadan kayboldu öteki diye düşündüğümüz insanlara daha farklı bir ilişki ortamına girmiş oluyorsunuz, aslında karşılıklı anlayışınız değişiyor ama bu da yaş ve tecrübeyle ilgili diye düşünüyorum”, (S4)

“Yani iyi edebiyat eserleri okudukça metinler üzerinden karakterler kurduğum baş sayesinde ötekinin ne olduğuyla ilgili fikirlerimde tabiki değişiklikler oldu. (S3)

“Öteki artık küreselleşmeyle birlikte dejenerasyon geçirdiğini görüyoruz. (S5)

Aileden öğrendiklerimiz onunla şekilleniyoruz. Zaten ilk şekillendiğimiz yer aile. Ailemizin ideolojisi, neyse onu bizi o şekilde yetiştiriyor. Onunla benimseyip büyüyüyoruz ama sonra kendi deneyimleriniz sizi bambaşka yerlere götürebilir (S3)

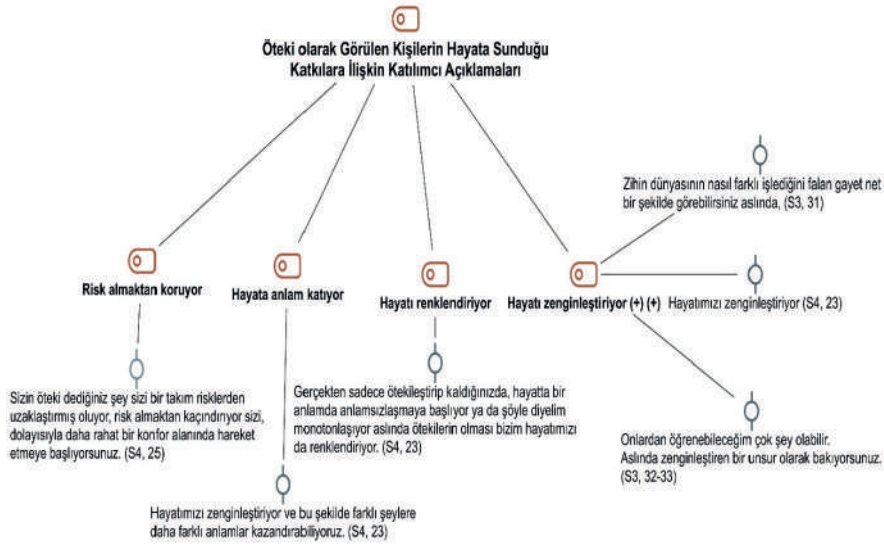
Şekil 3. Katılımcıların Toplumda Öteki Olarak Gördükleri Kişilere Karşı Bakış Açılarını Değiştiren Sebeplere İlişkin Açıklamalar

4.5.Öteki olarak Görülen Kişilerin Hayata Sunduğu Katkılar

Katılımcılara öteki şeklinde bir ayırım yapmanın hayatlarına bir katkı sunup sunmadığı sorulmuştur. Katılımcıların çoğu bu soruyu hayır olarak yanıtlamışlar ve öteki olarak görülen kişilerin hayatlarına olumlu katkılar sunduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların öteki olarak görülen kişilerin katkıları ile ilgili yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Yoksa gerçekten sadece ötekileştirip kaldığımızda, hayatta bir anlamda anlamsızlaşmaya başlıyor ya da şöyle diyelim monotonlaşıyor aslında, ötekilerin olması bizim hayatımıza da renklendiriyor. Hayatımızı zenginleştiriyor ve bu şekilde farklı şeylere daha farklı anlamlar kazandırabiliyoruz. (S4)

“Onlardan öğrenebileceğim çok şey olabilir. Aslında zenginleştiren bir unsur (S3)

Şekil 4. Öteki olarak Görülen Kişilerin Hayata Sunduğu Katkılara İlişkin Katılımcı Açıklamaları

5.Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma geçmişte ve günümüzde öteki kavramının nasıl tanımlandığını ortaya koymayı ve öteki kavramının geçmişten günümüze nasıl bir değişim geçirdiğini belirleyebilmek için edebî eserleri yazan kişilerin ve akademisyenlerin düşüncelerini yansıtmayı amaçlamaktadır.

Edebî eserlerin değerlendirilmesi ve akademisyenler üzerinden gerçekleştirilen araştırma aracılığıyla öteki konusunda önemli bazı sonuçlar elde edilmiştir. İlk olarak vurgulanması gereken konu öteki konusunun edebî eserlerde zaman içerisinde farklı ele alınmış olduğudur. İslamiyet öncesi Türk edebiyatında öteki, düşman ve saldırgan olan yabancıdır. Türklerin İslamiyet'e geçişlerinden sonra verilen eserlerde ötekinin sıfatlarına kâfir ve münafık kelimesi de eklenmiştir. Osmanlı döneminde yazılan eserlerde ötekinin bu sıfatların yanında bazı etnik kültürleri de kapsadığını görmekteyiz. Kurtuluş Savaşını anlatan eserlerde öteki, hem yabancı düşmandır hem de bu düşmana yardım eden vatan hainleridir. 1950'lerde ortaya çıkan köy romanlarında öteki olarak tarif edilen köylüyü sömüren ağalardır. 1990 öncesinde Türk edebiyatında öteki; din, ırk, etnik köken ve ideoloji olarak karşı tarafı ifade eder. Tüm sapkınlıklar ve kötülükler, ötekinin eseridir. Fakat, modern ve post-modern edebiyatla birlikte ötekiye bakış açısı da değişmiştir. Öteki, biz grubuna dahil olmayandır fakat düşman değildir. Ötekiler, bilinmeyen ve merak edilen yaşamlardır. Ötekinin varlığı,

bizin varlığının devam etmesi için gereklidir. Edebiyat, ötekileri ve onların bakış açılarını aktaran önemli bir araçtır. Bu durumda, uzun yıllar savaşan Türk milleti, öteki olarak düşman saflarını ifade etmiştir. Orta Asya’da öteki, savaştığı Çin’dir. Anadolu’da öteki önce kendilerinin gaza yaptığı daha sonra onlar tarafından işgale uğradığı Batılı ülkelerdir. Fakat zaman içinde eğitimin artması, çok kültürlülüğün kabul görmesi, uzun süren savaşların olmaması gibi etmenler yazarları ötekiyi tanıma ve tanıtmaya itmiştir. Böylece Türk edebiyatında öteki, düşman olandan farklı olana evrilmiştir.

Şekil 2’de verilen sonuçlar ve katılımcı ifadeleri incelendiğinde öteki kavramının anlamına ilişkin görüşlerin 90 öncesi edebî metinlere kıyasla daha olumlu olduğu görülmektedir. Bu dönem edebî eserlerde öteki kavramı, *“öfke duyulan bir düşman, yenilmesi gereken bir rakip, hırsız, kavgacı ve yağmacı”* iken akademisyenlerin görüşlerine göre *“toplumun kenarına atılmış grupları”* ifade etmektedir. Ayrıca bizden olmayan öteki midir? sorusunun cevabı olarak çoğu katılımcının hayır cevabını vermesi, bizim tam karşısında ötekinin yer aldığı düalist bakış açısının değiştiğini göstermesi açısından önemlidir. Asghari ve Karimi (2021) çalışmalarında bireylerin ortak bir dünyada yaşaması nedeniyle birbirlerine bağımlı olduklarını, ötekinin acısını paylaşmayı ve empati kurabilmeyi etik bir bakış açısı ile değerlendirdiklerinde artık benlik ile öteki arasındaki farkın mutlak bir fark olarak görülmediğini ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarında, katılımcıların toplumda öteki olarak gördükleri kişilere karşı bakış açılarını değiştiren sebeplerin eğitim, yaş ve buna bağlı oluşan tecrübe olduğu vurgulanmıştır. Ailenin ideolojisi, genç yaşlarda edinilen sosyal çevrenin ötekine olan bakış açısını şekillendirdiği fakat yaş, tecrübe ve eğitim düzeyinin yükselmesi ile ötekine karşı oluşan olumsuz algının değiştiği ifade edilmiştir. Bu sonuç, geçmişten günümüze ötekine karşı bakış açısının olumsuzdan daha ılımlı kapsayıcı ve olumlu bir bakışa doğru evrildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Son olarak katılımcıların öteki olarak görülen kişilerin hayata sunduğu katkılara ilişkin ifadelerine bakıldığında, öteki olarak görülen kişilerin hayata değer kattığına vurgu yapılmıştır. 1990 sonrası Türk Edebiyatında ötekinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Yapılan bu çalışmaya göre, akademisyenlerin ötekiye olan bakış açısı modern ve post-modern Türk edebiyatında sergilenen bakış açısıyla paraleldir. Oral (2023)’de çalışmasında benzer düşünceleri ifade etmiştir. Oral (2023)’e göre ben ve öteki arasında bir ayrım yapmak kişinin kimliğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Ben ve öteki arasındaki sınırların ortadan kalkması halinde kişi kendine benzer kimliklerle karşılaşacağı için bu durum bireyin kimliğine karşı yıkıcı

etkilere sebebiyet verebilecektir (Oral, 2023: 154). Efil (2016) ise ötekinin hayatı zenginleştiren bir aktör olduğuna vurgu yapmıştır. Ona göre kişinin kendini bulma yolculuğunda öteki önemli bir aktördür, taraflar arasındaki ilişki besleyici, geliştirici ve tamamlayıcı bir tazdadır. Birey kendini merkeze almadığında ben ve öteki arasındaki ilişki hayatı zenginleştirmekte ve gerçeklere dair daha anlamlı bir bakış açısı sunmaktadır (Efil, 2016: 64). Bu bulgular ışığında çalışmanın sonuçlarının literatürü desteklediği görülmektedir.

Bu araştırma, belirli kısıtlar çerçevesinde gerçekleştirilmiş olsa da akademisyenlerin öteki kavramına ilişkin görüşlerini görüşmeye dayalı verilere bağlı olarak göstermesi bakımından özgünlük taşımaktadır. Araştırmanın en büyük kısıtını akademisyenlerin yoğun programlarından dolayı mülakat gerçekleştirilmesi için planlanan takvime uymakta zorluk çekmeleri oluşturmaktadır. Bu kısıta bağlı olarak sınırlı sayıda akademisyen ile yapılan görüşmelerin genişletilerek daha kapsamlı bulgulara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (2020). *Seviye Talip*. İstanbul: Can Yayınları.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'i Divanı*. Ankara: Akçağ.
- Altıkulaç Demirdağ, R. (2016). Köy romanlarında eşkıyalık ve kahraman olma arzusu. *Electronic Turkish Studies*, 11(15), 31–48.
- Altınoluk, D. (2017). Cinsiyetlendirilmiş kurum olarak akademi: Erkek akademisyenlerin “öteki” üzerinden erkeklik inşaları. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, (8), 37–58.
- Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Asghari, M., & Karimi, B. (2021). The rise of the “other” and the fall of the “self”: From Hegel to Derrida. *The Quarterly Journal of Philosophical Investigation*, 15.
- Atay, D. (2022). Türkçenin tarihî metinlerine modern bir bakış: Tonyukuk Yazıtı’nda “öteki” algısı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1423–1443. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.1101699>
- Aydemir, Y. (2007). *Ravzâ Dîvânı*. Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Balcı, F. (2020). Türk kültüründe düşman imgesi bağlamında Kutadgu Bilig üzerine bir inceleme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(32), 1327–1336.
- Bauman, Z. (2014). *Sosyolojik düşünmek* (Y. A. Çev., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brewer, M. B. (2001). The many faces of social identity: Implications for political psychology. *Political Psychology*, 22(1), 115–125.
- Bulut, B. (2022). “Ben ve öteki” bağlamında Yakup Kadri’nin Sodom ve Gomore romanında yabancı askerler. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(1), 237–259.
- Caelli, K., Ray, L., & Mill, J. (2003). ‘Clear as mud’: Toward greater clarity in generic qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(2), 1–13.
- Cooper, S., & Endacott, R. (2007). Generic qualitative research: A design for qualitative research in emergency care? *Emergency Medicine Journal*, 24(12), 816–819.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (E. Karadağ, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çapar, M. (2019). The “others” of Evliya Çelebi: The infidels, the sinners, the insects, and the people nonsectarian in the Book of Travels (Seyahatnâme). <https://doi.org/10.35235/uicd.561960>
- Demirbağ, Ö. (2011). *Kadı Burhânettin ve şiiri*. Ankara: Gazi Yayınları.

- George, J. M. (1990). Personality, affect and behavior in group. *Journal of Applied Psychology*, 75(2), 107–116.
- Efil, Ş. (2016). Kendini “öteki”nde fark etmek: Ben-öteki ilişkisinin felsefi uzantıları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 51–66.
- Gürpınar, H. R. (1968). *Kokotlar Mektebi*. İstanbul.
- Gürpınar, H. R. (1995). *Efsuncu Baba*. İstanbul.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal psikoloji* (İ. Yıldız & A. Gelmez, Çev.). Ankara: Ütopya.
- Kınacı, C. (2013). Sovyet devri Kazak yazarlarından Sabit Mukanov’un Adas-kandar adlı romanında Kazak kültürel kimliği. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3, 77–87.
- Knapp, J. R., Dalziel, T., & Lewis, M. W. (2011). Governing top managers: Board control, social categorization, and their unintended influence on discretionary behaviors. *Corporate Governance: An International Review*, 19(4), 295–310.
- Koçu, R. E. (1960). Ata binme yasağı. *İstanbul Ansiklopedisi*, 3, 1189.
- Koncu, H. (2021). XVII. ve XVIII. yüzyıl gazavât-nâmelerinde savaşılan milletler ve “öteki”nin yorumu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1751–1768. <https://doi.org/10.34083/akaded.1020504>
- Maalouf, A. (2005). *Ölümcül kimlikler* (A. Bora, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi.
- Nazım, N. (2004). *Karabibik*. İstanbul.
- Oral, S. (2023). Byung-Chul Han düşüncesinde öteki ve kaygı. *Hafıza*, 5(2), 152–162.
- Özçalık, S. (2008). Ötekileşme ve işlevleri. *İzmir: Karaburun III. Bilim Kongresi Bildirileri*, 1-7.
- Özher Koç, S. (2002). Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Boyu: Ben ve öteki açısından bir değerlendirme. *Millî Folklor*, (135), 73–82.
- Pamuk, O. (1999). *Cevdet Bey ve Oğulları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Satar, N. A. (2015). *İslami modern Türk edebiyatı’nda kadın eli: 1970-2000 yılları arasında yazılan İslami romanlarda “öteki” ve “Müslüman” kadının kadın yazar/anlatıcı tarafından kurgulanması* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Şenler, Ş. Y. (2006). *Huzur Sokağı*. İstanbul: Timaş.

- Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political psychology: Key readings* (pp. 276–293). New York, NY: Psychology Press.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci fanteziler: Oryantalist söylemde kültürel ve cinsel fark*. İstanbul: Metis.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Erişilebilir İstihdam ve Engellilik: Hak Temelli Sosyal Politika Uygulamaları

Aykut Balcı¹

Özet

Bu bölüm, iş yaşamında engelli bireylerin istihdamı konusunda yaşanan sorunlar, sorunların çözümü için uygulanmakta olan hak temelli politikalar ve erişilebilir istihdam yöntemlerini içermektedir. Engelli bireylerin istihdama dahil edilmesinin sağlanması ve istihdam oranlarının artırılması, ekonomik bir gereklilik olmanın yanında temel bir insan hakkıdır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak engellilik, istihdam ve politika ilişkisi ele alınmış, ardından engelli istihdamı konusunda yaşanan bireysel ve yapısal sorunlara değinilmiştir. Engelli bireyler çalışma yaşamından önce eğitim hayatında da yapısal eşitsizliklere maruz kaldıkları için meslek edinmeleri, mesleki eğitim ile yeteneklerini geliştirmeleri engellenmekte ve dezavantajlı konuma düşerek işgücüne nitelikli bir şekilde katılmaları engellenmektedir. Bununla birlikte ulaşım hizmetlerinin engelli bireyler için tam anlamıyla erişilebilir olmaması, fiziksel ve mekânsal erişim sorunları engelli bireylerin işe devam edebilmelerinin önündeki temel engellerden birini oluşturmaktadır. Sosyal devlet ve sosyal politikalar ise bu sorunların çözüme kavuşturulması, hak ihlallerinin engellenmesi ve hak temelli anlayışın yerleşmesi noktasında kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla engelli bireylerin istihdamına yönelik hak temelli sosyal politikaların hayata geçirilmesi toplumun tamamı için kapsayıcı, sosyal barış ve sosyal dengenin hakim olduğu bir yaşamın inşası için temel bir gerekliliktir. Bu kapsamda çalışmada Türkiye’deki hak temelli sosyal politika uygulama örnekleri incelenmiş ve erişilebilir istihdamın inşasına yönelik öneriler sunulmuştur.

1 Öğretim Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, aykutbalci@nku.edu.tr, Orcid:0000-0002-8720-8984

1. Giriş

Engelli kavramı tarihsel süreç içinde farklı tanımlamalar ile ele alınsa da hepsinde ortak olan nokta engelliliğin özü itibarıyla çok yönlü ve çok boyutlu bir olgu olduğudur. Engellilik salt bireysel bir sağlık sorunu olmanın ötesinde psikolojik, bilişsel, sosyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal boyutları da içermektedir. Engelliliğin bu çok yönlü doğası, bireysel etkilerinin yanında toplumsal sonuçlarının da varlığı engelliliği önemli bir sosyal sorun haline getirmektedir.

13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde engelli kavramı *“diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir”* şeklinde tanımlanmıştır. Ülkemizde hala yürürlükte olan 1/7/2005 tarih ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da ise engelli *“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi”* olarak tanımlanmıştır. Her iki tanımda da engelliliğin çok boyutluluğu ve toplumsal katılım vurgulanmıştır. Engellilik fiziksel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal, sosyal kısıtlılıkları ve farklılıkları beraberinde getirmekte olup bu farklılıklar sosyal çevre ile olan etkileşimde çift yönlü bir dezavantaja dönüşmektedir. Yani engellilik sadece bireysel faktörlerden değil sosyal ve yapısal faktörlerden de kaynaklanmaktadır.

Engelliliğin sosyal ve yapısal boyutu ise engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını kısıtlayan sorunlara işaret etmektedir. Engelli bireyler yaşamlarının her döneminde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta, sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel aktiviteler, istihdam gibi temel hizmetlere erişmekte problem yaşamaktadır. Engelli bireyler, diğer bireylere oranla daha düşük eğitim düzeyine, daha kötü sağlık ve ekonomik gelir durumuna sahiptir. Bununla birlikte engelli bireylerin istihdamda yer alma oranları daha düşükken elde ettikleri kazanç da daha düşüktür (Karaaslan, 2020; Genç ve Çat, 2014). Bu nedenle engelli bireyler için çalışma yaşamına aktif olarak dahil olma konusu ve çalışma yaşamında karşılaşılan problemler önemli bir yer tutmaktadır. Hak ve fırsatlara erişim noktasında yaşanan sorunlar, eğitim imkanlarındaki eşitsizlik, işgücü piyasalarındaki yoğun rekabet ve kapitalist anlayış, işverenlerin engellilere karşı olumsuz tutumları ve bütüncül olmayan sosyal politika uygulamaları engellilerin istihdam konusunda yaşadıkları problemin temel faktörleridir.

İstihdam sistemi içinde yer almak, temel fizyolojik ihtiyaçların karşılanması ve psikososyal iyilik halinin sağlanması için kayda değer bir gerekliliktir. Bireylerin hayatına anlam katar, bireylere yeteneklerini gösterebilme, sosyal kimlik kazanma, bir topluluğa ait hissetme ve topluma faydalı olma fırsatı sunar (Gheaus & Herzog, 2016). Dolayısıyla çalışmak günümüz modern toplumlarında bireylerin sosyal kimliklerinin ve ekonomik statülerinin önemli bir göstergesidir. Bu nedenle işsiz olmak, uzun süre iş aramasına rağmen iş bulamamak bireylerin psikososyal iyilik halleri ile sosyal kimliğin oluşturulması ve topluma katılım üzerinde yıkıcı bir etkiye neden olmaktadır (Bartelink et al., 2020). Bu nedenle engelli bireylerin istihdama dahil edilmesinin sağlanması ve istihdam oranlarının artırılması, ekonomik bir gereklilik olmanın yanında temel bir insan hakkıdır. Sosyal devlet ve sosyal politikalar ise hak ihlallerinin engellenmesi ve hak temelli anlayışın yerleşmesi noktasında kritik öneme sahiptir (İşler, 2024).

Sosyal devlet, vatandaşlarının gereksinimlerini belirleyip her bir vatandaş için insan haysiyetine yakışır hayat standardını ve refah seviyesini sunmayı sorumluluk ve görev bilen devlettir. Sosyal devlet, temel hak ve hizmetleri her bir vatandaş için ayırım gözetmeksizin fırsat eşitliğine dayalı olarak sunar, toplumda sosyal adaletin ve sosyal barışın sağlanmasını hedefler. Sosyal devletin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetleri tüm vatandaşlarına eşit bir biçimde sunmak, sosyal uyumu sağlamak, dezavantajlı grupların pozitif ayrımcılık ilkesi ile toplumsal hayata katılımı sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (İşler, Balcı ve Balcı, 2025). Engelli bireyler açısından değerlendirildiğinde eğitim, sağlık, sosyal kültürel faaliyetler ve istihdama erişimde fırsat eşitliği sunmak, ayrımcılığı ve sosyal dışlanmayı önleyici mekanizmalar geliştirmek sosyal devletin sorumlulukları arasındadır. Engelli bireylerin toplumdaki varlığını ve konumunu güçlendiren sosyal politikaların varlığı ise bu sorumluluğun en temel yansımasıdır.

Engelli bireylerin toplumsal hayata ve istihdama katılımı odağında ele alınan sosyal politikalar ayrımcılık ve sosyal dışlanmayı önlemeyi, hem kamu sektöründe hem de özel sektörde engelli bireylerin işgücüne katılımlarını kolaylaştırmayı, işverenler için teşvik mekanizmalarını arttırmayı ve erişilebilirliği desteklemeyi amaç edinmelidir. Bu amaca erişebilmek için ise sosyal politikalarda yardım ve lütuf odaklı bir bakış açısı yerine hak temelli bir anlayışın hakim olması gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı engelli bireyler için çalışma yaşamının erişilebilir kılınmasında hak temelli sosyal politikaların rolünü ve politika uygulamalarını değerlendirmektir. Çalışmanın ilk bölümünde engellilik ve çalışma yaşamı arasındaki ilişki irdelenerek mevcut sorunlar ele alınacaktır. Ardından dünyada ve Türkiye'deki mevcut istihdam durumunu ortaya koyulacak, Türkiye'deki

hak temelli sosyal politika uygulama örnekleri incelenecek ve erişilebilir istihdamın inşasına yönelik öneriler sunulacaktır.

2. Engellilik ve Çalışma Yaşamı

Engelli bireylerin istihdam sistemi içinde yer alması geçmişten günümüze kadar geçen süreçte bir problem olarak varlığını sürdürmekle birlikte engelli istihdamını teşvik eden farklı model ve uygulamalar hayata geçirilerek bu problem önlenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte engelli bireylerin yaşadığı tek problem istihdam sistemine dahil olmak değildir, aktif çalışma yaşamına dahil olan engelli bireyler de pek çok sorun ile karşı karşıya kalabilmektedir.

Tarihsel süreç içinde engelli bireylere olan yaklaşım ve bakış açısının değişmesi, sosyal devlet anlayışının yerleşmesi ve hak temelli sosyal politika uygulamaları ile birlikte engelli bireylerin çalışma yaşamına dahil olması ve çalışma yöntemleri de değişim göstermiştir. Moral model, sosyopolitik model, azınlık grubu modeli, sınırlılık modeli, medikal (tıbbi) model, sosyal model, biyopsikososyal model ve insan hakları yaklaşımı modeli literatürde engellilik konusundaki temel modeller olarak ele alınmaktadır (Ünal, 2021). Bu çalışma kapsamında en kabul gören modeller olan medikal model, sosyal model ve insan hakları modeli ele alınarak engelli bireylerin istihdamına ilişkin bakış açısı paylaşılacak ve sosyal politikadaki değişim ele alınacaktır.

Medikal model engelliliğe sağlık odağından yaklaşan ve engeli patolojik hastalık üzerinden tanımlayan bir model olup bireyci ve materyalisttir (Atasü Topçuoğlu, 2014). Bu yaklaşımda engellilik bireyin hatası olarak görülür ve engelli bir birey hatalı, yetersiz, kendi eksikleri nedeniyle sınırlılıkları olan bireydir. Engeli bir bireyin kendisine sunulan tedavi yöntemini koşulsuz kabul etmesi gerektiğine inanılır, eğer tedavi kabul edilmez ise toplumsal hayatta yaşanan sorunların sorumluluğu engelli bireye aittir (Renko ve ark., 2015). Engelli bireyler başkasına bağımlı kılınmakta, ayrımcı- dışlayıcı bir anlayış ile engelliliğin sosyal politik yanları bu yaklaşımda ihmal edilmektedir. 1970'li yıllara kadar hakim olan bu modelde engelli bireyler için bakım hizmetleri ve sosyal güvenlik uygulamaları ön planda olmuş ve istihdam politikalarında birey odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Dolayısıyla engelli bireyler çok fazla yapısal engel ile karşı karşıya kalıp sınırlı bir düzeyde istihdama dahil olabilmektedir (Şen, 2017). Medikal model ile engelli bireylere karşı gerçekleştirilen ayrımcı, damgalayıcı ve dışlayıcı uygulamalar zaman içinde tepki ile karşılanmış bireyci bakış açısı değişerek sosyal modele doğru bir geçiş başlamıştır.

Sosyal model engelliliği bireysel bir problem ve eksiklik olarak gören medikal modelin tam tersine engelliliği fiziksel ve toplumsal yönleri ile birlikte ele almakta ve bir farklılık olarak değerlendirmektedir. Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği (UPIAS) tarafından 1976 yılında engelliliğin ilkeleri yayınlanmış ve bu yayın sosyal modelin başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Kordlar, 2013). Sosyal model ile birlikte birey ve toplum arasındaki ilişki vurgulanmış, engellilerin yaşadıkları sorunların nedeni bireysel özellikler yerine toplumsal tutumlar ve çevresel faktörlere atfedilmiştir. Böylece engellilik sosyal-politik olarak yeniden tanımlanmıştır (Halabisky, 2014). Sosyal model ile engelli bireylerin toplum içinde entegrasyonunun sağlanması ve sosyal dışlanma ile mücadele edilmesi ön plana çıkmıştır. Engelli bireyler salt korunması gereken bir nesne konumundan çıkmış bireysel farklılıkları ile bir özne olarak ele alınmaya başlamıştır. Böylece engelli bireylerin istihdama dahil olması, finansal özgürlüklerini kazanmalarını, bunun beraberinde de sosyalleşerek topluma katılmaları sağlanmıştır. Sosyal modelin sosyal politikaları da etkilemesi ile birlikte engelli istihdamını teşvik eden yöntem ve uygulamalar devletler tarafından hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Sosyal model ile gerçekleşen paradigma değişimi engelliliğin ve engelli bireylerin hak temelli bir yaklaşımla ele alınmasına olanak sağlamıştır. Bu hak temelli anlayış insan hakları modeli olarak adlandırılmış ve 2000 yılından sonra hakim model haline gelmiştir. Bu modele göre, insan hakları temele alınmalı ve insan onuru tüm politika ve uygulamalar ile korunmalıdır. Engelli hakları ve hak ihlallerine yönelik çözümler sosyal devlet anlayışı ile ele alınmalı, engelli bireylerin sosyal, kültürel hayata, eğitime ve istihdama katılmaları temel hak sahibi oldukları için desteklenmeli ve yasalar ile güvence altına alınmalıdır (Sarıipek, 2017; Kolat, 2010). İnsan hakları modelinin en somut çıktısı Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi olmuştur. Sözleşmeye göre engelliler korunması gereken kişiler değildir, tüm vatandaşlar için eşit ve tam katılım hayatın tüm alanında hakim olmalıdır. Nitekim bu sözleşme ile hak temelli anlayış uluslararası mevzuata ardından da ulusal mevzuata yansımış ve istihdam dahil olmak üzere engelli bireylerin eğitim, sağlık, barınma, sosyal kültürel aktiviteler, barınma, sosyal güvenlik ve sosyal destek uygulamaları gibi temel hak ve hizmetlere erişimleri artmıştır. Bu doğrultuda geçmişten günümüze gelen süreçte engelli bireylerin istihdama dahil olmaları aşama aşama sağlanmış ve pekiştirilmiştir. Geline nokta engelli bireylerin istihdama dahil olmaları kolaylaştırılmış, pek çok farklı yöntem (bu yöntemler bir sonraki başlıkta ele alınmıştır) geliştirilmiş ve engelli bireylerin istihdama dahil olma oranları artmış olsa da hala istihdama dahil olma konusunda ve çalışma yaşamında girdikten sonra da bazı problemler ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Engelli bireylerin istihdam konusunda yaşadığı sorunlar eğitim yetersizliği, erişimsellik sorunları, ayrımcılık ve sosyal dışlanma, işverenlerin olumsuz tutumları, teşvik mekanizmalarının eksikliği, iş yerinde terfi ve yükselmelerin engellenmesi olarak sıralanabilir (Harpur ve ark., 2019; Schur ve ark., 2020). Engelli bireyler çalışma yaşamından önce eğitim hayatında da yapısal eşitsizliklere maruz kaldıkları için meslek edinmeleri, mesleki eğitim ile yeteneklerini geliştirmeleri engellenmekte ve dezavantajlı konuma düşerek işgücüne nitelikli bir şekilde katılmaları engellenmektedir. Bununla birlikte ulaşım hizmetlerinin engelli bireyler için tam anlamıyla erişilebilir olmaması, fiziksel ve mekânsal erişim sorunları engelli bireylerin işe devam edebilmelerinin önündeki temel engellerden birini oluşturmaktadır.

Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşı karşıya kaldıkları en büyük sorun ise ayrımcılığa maruz kalmaktır. Engelli bireylere karşı hem işverenler, hem de çalışma arkadaşları ayrımcı, dışlayıcı tutum ve davranışlar içinde olabilmektedir. Engelliliğe dayalı ayrımcılık işe alım süreçlerinde, işe devam etmede, iş yerinde yükselme uygulamalarında sıklıkla yaşanmakta ve uygulanan sistematik ayrımcılık engelli bireylerin kendilerini değersiz hissetmelerine, iş motivasyonunu kaybetmelerine ve en sonunda da işi bırakmalarına neden olmaktadır (Bonaccio ve ark., 2020; Kanyılmaz Polat, 2020).

Sosyal devlet anlayışı ve insan hakları modeli anlayışı çerçevesinde hem engelli bireylerin istihdam edilmesinin önündeki engeller kaldırılmalı hem de istihdam sonrası süreçte farkındalık, bilinçlendirme, destek ve danışmanlık hizmetleri artırılarak yaşanan bu problemlerin önüne geçilmelidir. Dahası uygulanan sosyal politikaların ve geliştirilen istihdam yöntemlerinin çözüm odaklı ve sürdürülebilir olması son derece elzemdir. Bu bağlamda bir sonraki başlıkta engelli bireylere yönelik hak temelli istihdam politikaları ele alınacaktır.

3. Engelli Bireylere Yönelik Hak Temelli İstihdam Politikaları

Engelli bireylerin aktif işgücüne dahil olması salt bireysel temeli olan bir konu değildir. Engelli bireylerin üretim süreçlerine dahil olması hem kendilerinin işe yarar, değerli hissetmelerine ve topluma katılmalarına olanak sağlarken hem de toplumdaki bağımlı nüfus oranını azaltarak, üreterek milli gelirin ve dolayısıyla refahın artmasını sağlar. Bununla birlikte eşitlik ve sosyal adalet temelinde inşa edilen hak temelli istihdam politikaları sosyal bütünleşmeye de katkı sunmaktadır. Dolayısıyla engelli bireylere yönelik hak temelli sosyal politikaların hayata geçirilmesi toplumun tamamı için kapsayıcı, sosyal barış ve sosyal dengenin hakim olduğu bir yaşamın inşası için son derece önemlidir.

Engelli politikaları, engelli bireylerin refah seviyesini yükseltmeyi, sosyal dışlanmayı önleyerek toplumsal hayata katılımlarını sağlamayı, eğitim, sağlık, istihdam gibi temel hak ve fırsatlara erişimlerinin önündeki engelleri kaldırmayı amaçlayan kamusal politikalarlardır (Seyyar ve Genç, 2010). Belirtilen amaca ulaşmak isteyen sosyal politikaların ise hak temelli bir zeminde gerçekleştirilmesi ve uygulanması gerekmekte olup günümüzde engellilik konusu bir insan hakkı meselesi olarak kabul görmektedir. Bu kabulün en somut göstergesi ise Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesidir.

1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi tüm insanların eşit hak ve fırsatlara sahip olmasını öncelse de uygulamada engelli bireylere yönelik ayrımcılığı engelleme noktasında yetersiz kalmıştır. Bu nedenle engelli bireylerin haklarını pekiştirmek, sosyal devletlerin bu konudaki sorumluluğunu vurgulamak üzere hazırlanan sözleşme 2006 yılında kabul edilmiştir. Sözleşmeyi ilk imzalayan ülkelerden biri Türkiye olmuş ve sözleşme ülkemizde 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinin 27. Maddesinde engelli bireylerin istihdamı ele alınmış ve *“Taraf devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf devletler çalışırken engelli olanlar dahil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesini yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır.”* ifadesi ile hak temelli sosyal politika uygulamaları için devletlerin görevlerini belirtmiştir (Resmi Gazete, 14 Temmuz 2009, Md.27).

Engelli bireylerin istihdam hakkını koruyan üye ülkelerin istihdam politikasını şekillendiren önemli bir belge de Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 159 No’lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Sözleşmesidir. 1983 yılında yürürlüğe giren bu sözleşme ile tam katılım ve eşitlik vurgulanmış, uluslararası ve ulusal düzeyde gerekli etkin uygulama ve önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda engelli bireylerin meslek edinmesi, sürdürmesi ve işinde ilerlemesini kalıcı hale getirmek, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını geliştirmek devletlerin sorumluluğundadır (ILO, 1983).

Avrupa Birliği tarafından düzenli olarak yayınlanan ve üye ülkelere engellilerin toplumsal hayatın her alanına katılımlarının sağlanması noktasında önemli rol ve sorumlulukları belirleyen hak temelli politikaların bir diğer uluslararası dayanağı ise Avrupa Birliği Engellilik Stratejisidir. Sağlık, eğitim, sosyal ve siyasal katılım, eşitlik, sosyal güvenlik, istihdam ve

erişebilirlik gibi alanlarda engelli haklarının sağlanması ve ihlal edilmemesi öncelenmektedir. 2021-2030 yıllarını kapsayan strateji planında engelli bireylerin aktif işgücüne tamamen dahil olmaları için yeni stratejiler planlanmış ve hayata geçirilmesi için sosyal devlet anlayışı ile hükümetlere sorumluluk verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021).

Uluslararası anlaşmalar ve evrensel sözleşmelerin yanında ulusal boyutta engelli politikaları hak temelli bir zeminde oluşturulmakta ve uygulanmaktadır. Engelli bireylere yönelik istihdam politikaları temel olarak T.C. Anayasası, 4857 sayılı İş Kanunu, 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanun çerçevesinde yürütülmekte olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından çıkarılan yönerge ve uygulamalar da hak temelli istihdam politikalarının önemli parçasını oluşturmaktadır.

1982 Anayasasının 17, 49, 50 ve 70. maddelerinde engelli bireylerin tam ve eşit katılımı ile istihdam hakları güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 17.maddesinde *“herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir”* hükmü ile 49. Maddesinde belirtilen *“Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır”* hükmü ile tüm vatandaşların hak ve fırsat bakımından eşitliği ile tam katılımı vurgulanmış, engelli bireylerin istihdamı anayasal bir hak olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda engellilerin istihdamı önündeki engellerin kaldırılması için devletin gerekli tedbirleri alması gerektiği ifade edilerek sosyal devletin bir gereği olarak sosyal politika ve uygulamalara atıf yapılmıştır. Anayasanın 50. Maddesinde *“Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.”* hükmü ile engelli bireylerin istihdam hayatına dahil olma noktasından pozitif ayrımcılığa tabi tutularak çalışma şartlarının engel durumlarına özel olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmiş olup 70. Maddede yer alan *“Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.”* hükmü ile de kamu hizmetine girme hak olarak tanınmış ve ayrımcı uygulamalar reddedilmiştir.

Günümüzde mülga edilmiş olan 1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanunu'nun 25. maddesinde engelli bireylerin istihdamına yönelik haklar belirtilmiş ve engelli bireylerin çalışabilecekleri iş kollarına yer verilmiştir. Çalışma hakkını güvence altına alması bakımından önemli bir kanun olsa da engelli bireylerin çalışma alanlarını sınırlandırması bakımından olumsuz bir etkiye sahiptir.

Güntümüzde ise 4857 sayılı İş Kanunu uygulanmakta olup engelli bireylerin istihdam edilmesi 30. madde ile zorunlu tutulmuştur.

Ulusal politika belgelerimiz arasında yer alan en önemli belgelerden biri de 1/07/2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'dur. Kanunun temel amacı engelli bireylerin toplumsal hayata tam katılımlarının sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesidir. Kanunda bu amaca ulaşmak için alınması gereken tedbirler açıkça belirtilmiş ve ilgili kurumlara sorumluluklar atfedilmiştir. Kanunun 10. maddesinde habilitasyon ve rehabilitasyon konusuna yer verilmiş olup engelli bireylerin ve ailelerinin aktif katılımı için programlar geliştirilmesine; 13. madde ile engelli bireylerin meslek seçimi ve bunun için gerekli eğitim-öğretim faaliyetlerinin planlanmasına; 14. madde ile ise sürdürülebilir ve erişilebilir istihdam için mesleki danışmanlık hizmetlerinin planlanmasına, engelli bireylerin işe alım prosedürleri ile çalışma koşullarına, korumalı işyerlerine, hiçbir şekilde çalışma hayatında ayrımcı uygulamalara yer verilemeyeceğine vurgu yapılmıştır.

Görüldüğü üzere hem uluslararası hem de ulusal düzeyde engelli bireylerin istihdam hakkı güvence altına alınmış, erişilebilir istihdam noktasında engelli bireylerin çalışma yöntem ve şartları geliştirilmiştir. Kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarına erişilebilir istihdamın önündeki engellerin kaldırılması noktasında görevler verilmiş ve sosyal politika uygulamaları ile bu görevler hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda aşağıda hak temelli istihdam politikalarının uygulama örneklerine yer verilecektir.

4. Erişilebilir İstihdam Yolunda Hak Temelli Uygulamalar

Kota yöntemi, destekli istihdam, korumalı işyeri, mesleki eğitim ve rehabilitasyon, kişisel çalışma yöntemi / girişimciliğin desteklenmesi, sübvansede edilen istihdam, esnek çalışma, seçilmiş iş yöntemi, işverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı gibi modeller hak temelli bir anlayış ile engelli istihdamını erişilebilir kılan başlıca modellerdir. Bu modellerden sıklıkla tercih edilenlere aşağıda yer verilmiştir.

a. Kota Yöntemi

Engelli bireylere yönelik istihdam uygulamaları ele alındığında kota yönteminin hem ülkemizde hem diğer ülkelerde en sık kullanılan yöntem olduğu görülmektedir. Kota yöntemi, kurumların / işletmelerin personel sayısına bağlı olarak belli oranda engelli bireyi istihdam etmesinin mevzuat ile birlikte zorunlu kılınmasıdır. Kota yöntemini ilk uygulayan ülke Almanya olmuştur. Almanya'da savaş sonrası engelli durumuna düşen bireyleri

toplumsal hayata dahil etmek için uygulanmaya başlayan sistem giderek tüm ülkelere yayılmıştır (Seyyar, 2000).

Ülkemizde hem kamu sektöründe hem de özel sektörde kota yöntemi uygulaması bulunmaktadır. Özel sektör kuruluşları ve işçiler için 4857 sayılı İş Kanunu çerçevesinde kota uygulaması gerçekleştirilmektedir. İlgili kanunun 30. Maddesinde *“İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç özürlü, kamu işyerlerinde ise yüzde dört özürlü ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.”* ifadesi yer almaktadır. Buna göre elli ve üzeri işçi çalıştıran kuruluşlar engelli birey istihdam etmedikleri takdirde ceza uygulaması ile karşı karşıya kalmaktadır. Engelli işçi kotalarının belirlenmesi ve işçi bulunması İŞKUR aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla engelli bireylerin İŞKUR kayıtlarının gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Sisteme aracı kurum olarak İŞKUR’un dahil edilmesi ile engelli bireyler mesleki eğitim ve kariyer danışmanlığı hizmetlerinden de faydalanabilmekte ve böylece çalışma yaşamları desteklenmektedir.

657 sayılı Devlet Memurlar Kanunu ise 53. madde *“Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır. % 3’ün hesaplanmasında ilgili kurum veya kuruluşun (yurtdışı teşkilat hariç) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır.”* ibaresi ile engelli istihdamına yer vermiştir. Bu ibare doğrultusunda engelli bireylerin kamuda istihdamını daha sistematik hale getirmek için ülkemizde periyodik engelli kamu personeli seçme sınavı uygulanmaktadır.

b. Korumalı İşyerleri

Korumalı işyerleri engelli bireylere korunaklı fiziksel şartlarda çalışma imkanı sağlayan, istihdama yönelik farklı programları içinde barındıran bir sistemdir. Korumalı işyerleri, istihdam sistemine dahil olma imkanı düşük olan zihinsel engelli bireyler ile ağır engelli bireyler için tasarlanan bir programdır (Genç ve Çat, 2014). Korumalı iş yerleri, engelli bireyler için normal iş ortamında olabilecek erişimsellik riskleri, iş kazası, dışlanma ve mobbing gibi riskleri dışarıda bırakan ve başarısız olma ihtimalini sıfırlayan bir sisteme sahip olması nedeniyle konforlu çalışma alanı yaratan bir sistemdir. Bu bağlamda korumalı işyerlerinin en temel amacı engelli bireylere eğitim, istihdam ve rehabilitasyon olanı sağlayarak potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktır (Bergeskog, 2001).

Ülkemizde korumalı işyerlerinin yasal dayanağı 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’dur. Bu kanun kapsamında ağır engelli bireyler için devletin teknik ve mali açılardan katkı sunduğu, çalışma ortamının erişilebilir

bir şekilde tasarlandığı işyerleri açılmaktadır. Bu işyerlerinin yürütülmesi ise 30.05.2006 tarihli Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik kapsamında gerçekleştirilmektedir. Yönetmeliğe göre en az sekiz ağır engelli (zihinsel ya da ruhsal) çalıştıran işyerleri korumalı işyeri belgesi almak için Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne başvuru yapmalıdır. Korumalı işyeri statüsünde olan iş yerlerine gelir ve kurumlar vergisi indirimi sağlanırken bu işyerleri çevre vergisinden ise muaf tutulmaktadır. Dahası işveren primleri ve işsizlik sigortası devlet hazinesinden karşılanarak işverenlerin maddi yükü azaltılmaktadır. Sosyal devlet anlayışı gereği sağlanan bu teşvikler ile korumalı işyeri statüsüne sahip işyerlerinin artırılması planlanmaktadır.

Korumalı işyerleri engelli bireylerin motivasyonlarını, iş arkadaşları arasındaki iletişim ve sosyalleşme ile iş verimliliği arttıran, iş kaybetme riskini azaltan bir uygulama olmakla birlikte sadece engelli bireylerin birlikte çalıştığı bir model olduğu için engelli bireylerin büyük çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Engelli bireylere bu pozitif ayrımcılık bir yandan da sosyal dışlanmaya sebebiyet verebilmektedir (Migliore, 2010).

c. Destekli İstihdam

Destekli istihdam insan hakları modeli ile uyumlu bir istihdam modelidir. Engelli bireylerin toplumdaki diğer vatandaşlar ile eşit hak ve imkanlara sahip olarak ele alan bu modelde engelli bireylerin haklarını kullanabilmeleri için tam ve ihtiyaca yönelik bir destek sunulur (Karaaslan, 2020). Bu model birey odaklı bir model olup engelli bireyler kişisel özellikleri, yetenekleri, eğitim düzeyleri ve güçleri doğrultusunda istihdama dahil edilmektedir. Böylelikle engelli bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmeleri, sevdikleri ve verimli oldukları işte kalıcı bir şekilde çalışmalarını mümkün olabilmektedir (Tisk, 2013).

Bu yöntemde engelli bireyler rekabetçi işgücü piyasasında iş bulabilmeleri noktasında hem iş öncesinde hem de işe girdikten sonra iş ve meslek danışmanları tarafından desteklenmektedir. Mentörlük, akran desteği, süpervizyon, mesleki eğitim, ulaşım hizmetleri gibi destek programları bu modelde sunulmaktadır (Parmenter, 2011).

d. Mesleki Rehabilitasyon

Mesleki rehabilitasyon, engelli bireylerin kendilerine uygun bir işte çalışabilmesi için o işe hazırlanmasını, mesleki eğitimi ve işe uyumunu içeren bütüncül bir modeldir. Mesleki rehabilitasyon ile işgücü piyasasında engel grubuna göre gereksinim duyulan alanlarda engelli bireylerin yetiştirilmesi, potansiyellerinin artırılması ve rehabilitasyonun sağlandığı iş alanında istihdam edilmesi sağlanmaktadır (Genç ve Çat, 2014). Bununla birlikte

mesleki rehabilitasyon engelli bireylerin istihdama dahil olmalarından sonra kapasitelerinin geliştirilmesine ve iş yerinde devamlılıklarının sağlanmasına da odaklanmaktadır. Bu yönüyle aslında mesleki rehabilitasyon hem istihdam öncesi süreci hem de istihdam sonraki süreci kapsamaktadır. Mesleki rehabilitasyon ile birey özellikleri, ilgi alanları ve yetenekleri de göz önünde bulundurularak hem çalışma fırsatı yaratılmakta hem de topluma katılım desteklenerek sosyal barış ve dengeye katkı sunulmaktadır.

Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik'te “*mesleki rehabilitasyon; engellilerin işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan, ilgi ve yeteneklerine uygun mesleklerde yetiştirilerek istihdamlarını kolaylaştırmak ve mesleklerinde ilerlemelerini sağlamak amacıyla devamlı ve koordinasyon içinde sosyal ve tıbbi rehabilitasyon, mesleki rehberlik, mesleğe hazırlık, meslek edindirme, geliştirme ve değiştirme eğitimi, işe yerleştirme ve takibi*” şeklinde tanımlanmıştır.

Mesleki rehabilitasyonun dayanağı da benzer şekilde 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'dur. İlgili kanunun 10. maddesinde “*Toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde engellilere habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleri verilir. Habilitasyon ve rehabilitasyon kararının alınması, planlanması, yürütülmesi ve sonlandırılması dâhil her aşamasında engelli ve ailesinin aktif ve etkin katılımı sağlanır. Habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinin mümkün olan en erken evrede başlaması ve engellinin yerleşim yerine en yakın yerde verilmesi esastır.*” Denilerek mesleki rehabilitasyonun ilkeleri belirlenmiştir. 13. Maddede ise “*...Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yapılan iş ve meslek analizleri doğrultusunda engelliler için Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca mesleki habilitasyon, rehabilitasyon ve eğitim programları geliştirilir.*” İfadeleri yer alarak mesleki rehabilitasyon sürecinde sorumluluk sahibi olan kurumlar belirlenmiştir.

e. Kişisel Çalışma Yöntemi / Girişimciliğin Desteklenmesi

Günümüzde küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisi ile istihdam yöntemleri değişim göstermekte ve serbest piyasa anlayışında sürdürülebilir istihdam modelleri ön plana çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi de kişisel çalışma yöntemi bir diğer ifade ile girişimciliğin desteklenmesi olup engelli girişimci oranları giderek artmaktadır (Cooney, 2018). Engelli bireylerin kendi imkanları ya da devlet teşvikleri ile kendi işlerini kurma fırsatı elde eden engelli bireyler hem istihdama dahil olabilmekte hem de başkalarına iş imkanı yaratabilmektedir (Orhan, 2013). Ayrıca engelli bireylerin girişimcilik yoluyla kendi işlerini kurması engelli yoksulluğunun ve sosyal dışlanmanın önlenmesi için önemli bir araç olarak görülmektedir. Dahası engellilerin kişisel çalışma fırsatına sahip olması zaman ve mekan bağlamında da esneklik tanımakta ve engelli bireylerin bağımsızlığını desteklemektedir.

Dolayısıyla engelli girişimciliğinin desteklenmesi her koşulda olumlu sonuçlar doğuracaktır (Aköğretmen ve Orhan, 2020).

Ülkemizde hem KOSGEB hem de İŞKUR tarafından engelli girişimciliği için teşvik uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Bunun için %40 ve üzeri engel oranına sahip bireylerin İŞKUR tarafından düzenlenen girişimcilik eğitim programı başarı ile tamamlayıp sertifika alması ve projelerini kuruma sunmaları gerekmektedir. Bu şartları sağlayan engelli bireyler için işletme giderleri ve diğer kuruluş destekleri sağlanmaktadır.

5. Sonuç

Engelli bireylerin sosyal hayata tam, eşit ve adil katılımı temel bir insan hakkı olmak ile birlikte sosyal politikanın önemli bir amacıdır. Sosyal devlet anlayışı gereği bir ülkedeki tüm vatandaşlar eğitim, sağlık, istihdam, sosyal kültürel faaliyetler, barınma gibi temel hak ve fırsatlardan eşit oranda yararlanabilmeli ve hakları güvence altına alınmalıdır. Sosyal devletin bu amaca erişmek için gerçekleştirdiği uygulamalar ile sosyal politikaları oluşturmaktadır. Sosyal politikanın önemli bir alanını oluşturan engellilik geçmişten günümüze geçen süreçte farklı sosyal politika anlayışları ile alınsa da günümüzde insan hakları modeli bağlamında ele alınmaktadır.

Engelli bireylerin en temel haklarından biri de istihdamdır. İstihdam engelli bireylerin ekonomik bağımsızlığını sağlamadığı gibi engelli bireylerin kimlik ve psikososyal gelişimine, sosyal çevre ile etkileşim halinde olmalarına, topluma aktif birer vatandaş olarak katılmalarına olanak sağlamaktadır. Engelli bireylerin iş gücüne katılması noktasında yapısal engeller, fırsat eşitsizlikleri, olumsuz tutum ve yargılar, sosyal dışlanma, eğitim hizmetlerine erişememe gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar ise etkili ve sürdürülebilir hak temelli sosyal politika uygulamaları ile aşmaya çalışılmaktadır.

Hak temelli istihdam politikası anlayışı ile engelli bireyler toplum içindeki edilgen konumlarından çıkarılmış ve hak sahibi, üreten, aktif vatandaşlar olarak toplumda yer almaya başlamıştır. Bununla birlikte engelli bireylerin haklarını kullanabilecekleri, olası hak ihlali noktasında da bunun tazmin edilmesi için gerekli yasal ve yapısal koşullar uygulanmaya başlayan sosyal politikalar ile sağlanmıştır.

Hak temelli istihdam politikaları ile pek çok farklı istihdam modeli geliştirilmiş ve engelli bireylerin istihdama katılımları arttırılmış olsa da bu konudaki sorunlar varlığını sürdürmektedir. Örneğin kota yöntemi niceliksel olarak engelli istihdamını arttırsa da ceza yönteminin uygulamaya eşlik etmesi işverenlerin engelli bireylere karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olmakta, istenilen sosyal bütünleşme sağlanamamaktadır. Bu

bağlamda uygulanan istihdam yöntemlerinin olumsuz etkileri göz önünde bulundurularak yeniden bir yapılanma gerçekleştirilmeli, bütüncül ve tüm paydaşlar için katılımcı uygulamalar arttırılmalıdır. Ayrıca hayata geçirilen hak temelli istihdam politikaların etkililiği ve verimliliğinin sağlanabilmesi için düzenli bir şekilde işleyen denetim ve takip mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada İŞKUR'un yetki ve sorumlulukları genişletilerek düzenli izleme ve değerlendirme sağlanabilir.

Engelli bireylerin işgücüne katılımı bir toplumda insana verilen değeri gözler önüne sermekle birlikte demokrasi ve sosyal adaletin de güçlü olduğunun bir işaretidir. Bu nedenle engelli bireyler için istihdamın erişebilir hale getirilmesi tüm toplum için fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla engelli bireyler tüm istihdam politikaların vazgeçilmez bir parçası haline gelmeli ve kapsayıcı, bütüncül politika ve uygulamalar arttırılmalı istihdam herkes için erişilebilir olmalıdır.

Kaynakça

- Aköğretmen, M., ve Orhan, S. (2020). Engelli istihdamında bir alternatif olarak engelli girişimciliği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 236-256.
- Avrupa Komisyonu (2021). Eşitlik Birliği: Engelli Hakları Stratejisi 2021-2030 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030_en Erişim Tarihi: 6.10.2025
- Bartelink, V. H., Zay Ya, K., Guldbrandsson, K., ve Bremberg, S. (2020). Unemployment among young people and mental health: A systematic review. *Scandinavian Journal of Public Health*, 48(5), 544-558.
- Bonaccio, Silvia, Catherine E. Connelly, Ian R. Gellatly, Arif Jetha, and Kathleen A. Martin Ginis (2020). The participation of people with disabilities in the workplace across the employment cycle: Employer concerns and research evidence. *Journal of Business and Psychology* 35, 135-58.
- Cooney, T. M., (2018). How to create more disability entrepreneurs. Rte News Brainstorms.
- Devlet Memurları Kanunu. T. C. Resmi Gazete, 1965, 657, 14 Temmuz 1965.
- Engelliler Hakkında Kanun. T.C. Resmi Gazete, 2005, 5378, 7 Temmuz 2005.
- Genç, Y., ve Çat, G. (2014). Engellilerin istihdamı ve sosyal içermeye ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-394.
- Gheaus, A. ve Herzog, L. (2016). The Goods of work (Other than money!). *Journal of Social Philosophy* 47(1), 70-89.
- Halabisky, D.(2014). Entrepreneurial Activities in Europe - Entrepreneurship for People with Disabilities, *OECD Employment Policy Papers*, No.6, OECD Publishing, Paris.
- Harpur, P., B. French, ve R. Bale (2019). The model of disability human rights monitoring, workplace discrimination, and the role of trade unions. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations* 35, 21-46.
- ILO, 1983. 159 No'lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) Sözleşmesi <https://www.ilo.org/tr/resource/159-nolu-mesleki-rehabilitasyon-ve-istihdam-sakatlar-sozlesmesi> Erişim Tarihi: 6.10.2025
- İş Kanunu. T.C. Resmi Gazete, 2003, 4857, 22 Mayıs 2003.
- İşler, A. M. (2024). Social Policy and Cyberfeminism. Reconstructing Feminism through Cyberfeminism, 275, 136.
- İşler, A. M., Balcı, A., ve Balcı, S. (2025). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin sosyal hizmet sunumuna yansıması: sosyal politikalar kurulu örneği. *Journal of History School*, 18(LXXVI), 1891-1913.

- Kanyılmaz Polat, E. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 869-897.
- Karaaslan, L. (2020). Geçmişten günümüze engelli istihdamı: engelliler için nitelikli istihdamda yeni yaklaşımlar. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1, 46-58
- Kolat, S. (2010). Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Kordlar, M. A. (2013). Mesleki Eğitim Kurslarının Özürlülerin İstihdamındaki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik.: <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19050&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> Erişim Tarihi: 7.10.2025
- Lindsay,S., Elaine, C., Jonanna,L., Winny, S., ve Stinson, J. (2019). Disability disclosure and workplace accommodations among youth with disabilities. *Disability & Rehabilitation* 41, 1914–24.
- Migliore, A. (2010), “Sheltered Workshops”, International Encyclopedia of Rehabilitation, <http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/en/article/136/> Erişim Tarihi: 4.10.2025
- Orhan, S. (2013). Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler. Yayımlanmış Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete. Published 2006. Available from: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060502-6.html> Erişim Tarihi: 7.10.2025.
- Parmenter, T. (2011). Promoting training and employment opportunities for people with intellectual disabilities: international experience. *Employment Working Paper*, 103.
- Renko, M., Harris, S.P., ve Caldwell, K. (2015). Entrepreneurial entry by people with disabilities. *International Small Business Journal*. 34 (5), 555-578.
- Resmî Gazete, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD), Milletlerarası Sözleşme 14 Temmuz 2009 Sayı : 27288
- Atasü Topçuoğlu, R. (2014). medikal modelden sosyal modele geçiş, sosyal politika ve sosyal hizmetler. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 25(2)
- Sarıpek, D. B. (2017). “İhtiyaç” kavramı ekseninde sosyal koruma: temel ihtiyaçlar yaklaşımı. *İnsan ve İnsan*, 4 (12), 43-65.

- Schur, L. A., Mason, A., ve Douglas, K. (2020). Telework after COVID: A 'silver lining' for workers with disabilities? *Journal of Occupational Rehabilitation* 30, 521-36.
- Seyyar, A. (2000) Uluslar arası boyutuyla özürlüler kota sistemi. *Kamu-İş Sendikası Dergisi*, 6 (1)
- Seyyar, A. ve Genç, Y. (2010). Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik "Sosyal Pedagojik Çalışma" Sözlüğü), Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- Şen,M. (2017).Çalışma Yaşamında Engelliler. S.Dursun, S.Aytaç (Ed.), Çalışma Yaşamında Özel Gruplar içinde. Bursa : Ekin Basım Yayın Dağıtım,211-276.
- Tisk.(2013). Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu 25.Genel Kurul Çalışma Raporu. Ankara
- Ünal, V. (2021). Türkiye’de engellilik yaklaşımlarının sosyal politika açısından değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2), 235-258.

Yüksekte Çalışmalarda İş Sağlığı ve Güvenliği 6

Ziya Ersoy¹

Özet

Yüksekte çalışma yapıldığı esnada birçok olumsuz durumlar meydana gelmektedir. Yapılan çalışmalarda iş güvenliği ile ilgili alınan önlemlerin yeterli olup olmadığı incelenmelidir. Özellikle inşaat sektörü başta olmak üzere tekstil, otomotiv, maden, tarım vb. birçok sektörde yüksekte çalışma yapılmakta ve yapılan çalışmalarda yüksekten düşme, yaralanma, kırık, ölüm gibi olumsuz sonuçların oluştuğu gözlemlenmektedir.

Yüksekte yapılan çalışmalarda çalışanların sağlığını ve güvenliğini korumak için iş güvenliğine önlemleri almak gerekir. Bu önlemlerin başında çalışma alanındaki tehlike ve bu tehlikelerden kaynaklı riskleri tespit etme yöntemi olan risk değerlendirmesi çalışması gelmektedir. Risk değerlendirme çalışması iş güvenliği profesyonelleri, işyerindeki yapılan iş ile ilgili bilgi sahibi olan kişiler ve işveren ya da işveren vekili ile birlikte ekip olarak yapılır. Ayrıca toplu koruma önlemleri olan kaynakta koruma ve ortamda koruma önlemleri alındıktan sonra kişisel koruyucu önlemler ile çalışanların sağlığı ve güvenliğinin korunması sağlanır.

Kitabın bu bölümünde yüksekte yapılan çalışmalarda yaşanan kazaların neden meydana geldiği, çalışmalar ile ilgili işveren ve çalışanların yükümlülüklerinin neler olduğu ile çalışma sırasında yaşanan iş kazalarının önlenmesi için alınması gereken iş güvenliği önlemleri irdelenecektir.

GİRİŞ

Çalışma hayatında hemen hemen her sektörde yüksek kesimlerde çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda yeterli önlemlerin alınmaması ya da çalışanların tehlikeli davranışları neticesinde ciddi yaralanmalar ya da ölümler meydana gelebilmektedir. Bu tarz kazaların en fazla meydana geldiği sektör ise inşaat sektörüdür. Ülkemizdeki nüfus artışı ve 6 Şubat'ta yaşanan

1 Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi Oğuzeli Meslek Yüksekokulu, ziyaa.33@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0001-6488-7497

Kahraman Maraş ili merkezli deprem felaketi sonucu inşaat sektöründe çalışmalar yoğunluk kazanmıştır.

Tanım olarak yüksekte çalışma Yapı İşlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği Ek-4'te seviye farkı bulunan ve düşme sonucu yaralanma ihtimalinin oluşabileceği her türlü alanda yapılan çalışma; yüksekte çalışma olarak kabul edilir (Yapı İşlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği, 2013).

İş sağlığı ve güvenliği, çalışanların sağlığının korunması ve güvenli bir çalışma ortamı oluşturulması için çalışma alanında bulunan ya da dışardan gelebilen, çalışanların sağlığını ve güvenliğini tehdit eden tüm durumların önüne geçilmesi ile ilgilenen multidisipliner bir bilim dalıdır (Çevik Taşdemir ve ark., 2024).

Yüksekte çalışmalarda iş sağlığı ve güvenliği ise seviye farkı bulunan alanlarda çalışanların sağlıklı ve güvenli bir şekilde çalışması için çalışan üzerinde ya da çalışma ortamında alınan her türlü önlemlerdir. Kitaptaki bu bölümde iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin kavramlar ortaya konulduktan sonra seviye farkı bulunan her alanda çalışan işçilerin sağlığını ve güvenliğini korumak için alınan tedbirler ile ilgili bilgiler verilecektir.

YÜKSEKTE ÇALIŞMALARDA İŞ KAZASINA NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Yüksekte çalışma, tanımsal olarak seviye farkı bulunan bütün yerler şeklinde ifade edilmişti. Bu durumun en temel sebebi yükseklik kavramı her insana göre farklılık göstermektedir. Aslında insanların 2. Bel omurunu geçen seviyeyi yüksek yüksek seviye şeklinde düşünebiliriz. Bu seviye ve daha yüksekte düşen kişilerin yaralanma ya da ölüm riski daha yüksek olmaktadır. Ancak tanımında da söylendiği üzere seviye farkı bulunan her alanda yapılan çalışmalar yüksekte çalışmadır. Birçok sektör içerisinde yapılan çalışmalarda bulunmakla birlikte sadece iş ortamında çalışmalar yaparken değil günlük yaşantımızda da yapmış olduğumuz bazı işlemleri yüksek seviyelerde yapmak zorunda kalabiliyoruz. Bu durum neticesinde de yüksekte çalışmalarda en çok meydana gelen kaza olan yüksekte düşme gerçekleşebilmektedir (Akcan ve ark.,2021). Bunun en temel örnekleri ise evde patlayan aydınlatma ekipmanını değiştirmek, boya yapmak, perde asmak vb. gibi birçok işi seviye farkı bulunan ortamlarda gerçekleştirmek gerekmektedir (Şen, 2017). Çalışma hayatında da aynı şekilde inşaat sektörü, barajlar, fabrikalar, liman işleri ve gemi yapımı tersaneleri, yol çalışmalarındaki viyadük ve üst geçit yapımı, doğal veya yapay enerji hatları, kuyu ve tünel yapımları, binalardaki yalıtım ve temizlik işleri vb. gibi hem gündelik hayatımızda hem de sanayi

sektörleri içerisinde bu çalışmalara oldukça sık rastlanılmaktadır (Akcan ve ark., 2021).

Çalışmalar neticesinde yaşanan kazaların nedenleri farklı şekillerde ifade edilebilmektedir. Bunlarda ilki Heinrich'in yaklaşımı olan tehlikeli hareket, tehlikeli durum ve doğal olaylar şeklinde yaptığı gruplamadır. Bir diğeri ise 4M kuralı dediğimiz Man (İnsan), Management (Yönetim), Machine (makine) ve Media (Ortam/yer) şeklindedir. İlkinde yer alan kavramlardan tehlikeli hareket, çalışma alanında çalışan tarafından yapılan yanlış davranış ya da tutumlardır. Tehlikeli durum, çalışma ortamında çalışanın sağlığını veya güvenliğini tehdit eden durumlardır. Doğal olaylar ise beklenmedik ve kontrol dışında gerçekleşen olaylardır. Genel tanım bu şekilde olmakla birlikte 4M kuralı içerisinde ise yaşanabilecek olan kazaların sınıflarının biraz daha ayrıntılı incelenerek sorumlu olan etken ya da kişiler detaylandırılmıştır (Demir ve Öz, 2018) .

Yapılan gruplamalar neticesinde genel olarak bakıldığında yüksekte yapılan çalışmalarda oluşan kazalar çalışanlardan kaynaklı olarak ortaya çıkan kişisel faktörler ile işyeri ortamı, kullanılan makine, çalışma şartları vb. gibi etkenlerden kaynaklı olarak ortaya çıkan işyeri faktörleri olarak gruplayabiliriz. Bu durumda yüksekte çalışmalarda iş kazasına sebep olan faktörler (Topçu, 2023; Kütük ve ark., 2021):

- Kişisel Faktörler:
 - o Yüksekte çalışacak olan kişinin eğitiminin olmaması ya da yetersizliği,
 - o Çalışanın vücut yapısının yapılacak olan işe uygun olmaması (Güçsüz, zayıf vb.),
 - o İş sağlığı ve güvenliği kurallarına uymaması,
 - o Yürüme ya da dengede durmada problemlerin olması,
 - o Yapılacak olan işte yeterli deneyime sahip olmaması,
 - o Sağlık sorunları nedeniyle fiziksel ya da ruhsal ağır ilaçların kullanılması,
 - o Seviye farkı bulunan alanda çalışma sırasında yaşanan baş dönmesi,
 - o Çalışma alanında gerekli olan ve idare tarafından teslim edilen kişisel koruyucu donanımların kullanılmaması,
 - o Göz kararması ya da görme bozukluğunun olması,
 - o Çalışma temposunun hızlı olması ve neticesinde yorgunluk,

- o İşin yoğun olması ve çalışanın stres yapması,
- o Yükseklik korkusunun olması,
- İşyerindeki Faktörler:
 - o İş organizasyonunda yapılan hatalar,
 - o Çalışma alanındaki zeminin bozuk olması (Kaygan, çukur, zayıf veya sıkıştırılmamış zeminler vb.),
 - o Yüksekte yapılacak çalışmalarda kötü hava şartlarında çalışmalara devam edilmesi,
 - o Ortam aydınlatmasının yetersiz olması,
 - o Yüksekte yapılacak çalışma için kullanılacak olan makine ya da ekipmanın bakım ve kontrollerinin yapılmamış olması,
 - o Zemin kaygan ya da tehlikeli hale getirebilecek ekipmanlar ile çalışma sırasında ekipmanın etrafa dökülmesi (Yağ, Benzin vb.),
 - o İş güvenliği önlemlerinin masraflı ya da gereksiz olduğu düşüncesi ile yeterli önlem alınmadan çalışmaların gerçekleştirilmesi,
 - o Çalışma ortamına yapılan denetimlerin ve kontrollerin yetersiz olması,
 - o Çalışanlara çalışma ortamındaki tehlike ve riskler konusunda eğitim ve bilgilendirmenin yapılmaması,
 - o Seviye farkına ulaşmak için kullanılan iskele, merdiven, kaldırma araçları veya herhangi diğer malzemenin zemine tam olarak yerleştirilmemiş ya da yeterince sabitlenmemiş olması,
 - o Çalışma ortamında çalışanların kullanması gereken kişisel koruyucu donanımların tedarik edilmemesi ya da yeterli sayıda olmaması,
 - o Çalışmanın hızlı bir şekilde tamamlanabilmesi için yeterli güvenlik önlemi alınmadan riskli çalışılması,

YÜKSEKTE ÇALIŞMADA YÜKÜMLÜLÜKLER

Yüksekte yapılan işlerde çalışma alanında çalışan işçilerin ve çalışma alanı çevresinin güvenlik önlemlerini almak adına işveren ve çalışanların yükümlülükleri bulunmaktadır.

1. İşverenin Yükümlülükleri (Arslan, 2014):

- İşyerine ve çalışmanın yapıldığı alana güvenli bir şekilde erişebilmek için güvenli olan giriş-çıkış yerlerini sağlamak,

- Kaynakta koruma ve toplu koruma önlemlerini almak,
- Çalışanların çalışma alanında güvenliğini sağlayıcı kişisel koruyucu donanımların temin edilmesini sağlamak,
- Kişisel koruyucu donanımların çalışanlar tarafından kullanımını denetlemek,
- Çalışma alanındaki tehlikeleri ve bu tehlikelerden doğabilecek riskleri tespit ederek risk değerlendirmesi yapmak,
- Acil durumlar ile ilgili çalışanlara eğitim vererek acil durum planı oluşturmak,
- Saha denetimi yaparak iş güvenliği kurallarına uyulduğunun denetimini yapmak ve eksik olduğu tespit edilen alanlarda gerekli güvenlik önlemlerini almak,
- Çalışanların yüksekte çalışma ile ilgili eğitilmesini ve bilgilendirilmesini sağlamakla yükümlüdür.

2. Çalışanların Yükümlülükleri (Demir, 2020):

- İşyeri tarafından temin edilen kişisel koruyucu donanımları kullanmak,
- Çalışma alanındaki tehlikeler ve bu tehlikelerden doğabilecek riskleri üst amirlerine bildirmek,
- Kişisel koruyucu donanımları temiz tutarak kurallarına uygun bir şekilde kullanmak ve korunmasını sağlamak,
- Çalışma alanındaki diğer çalışan arkadaşlarının güvenliğini tehlikeye düşürmemek,
- İşyerinin iş güvenliği prosedüründeki talimat ve kurallara uymak,
- Çalışma alanındaki kullanacağı makine, ekipman ya da koruyucu malzemelere zarar vermemek,
- İş güvenliği ile ilgili olan eğitim ve bilgilendirmelere katılmakla yükümlüdür.

YÜKSEKTE ÇALIŞMALARDA KAZALARI ÖNLEMELER İÇİN ALINACAK ÖNLEMLER

Yüksekte yapılan çalışmalarda çalışanların sağlığı ve güvenliğini korumanın yanı sıra malın ve kullanılan malzemelerin güvenliğini sağlamakta oldukça önem arz etmektedir. Çalışma alanındaki bu güvenli ortamı sağlamak işverenin yükümlülüğündedir. Ancak işverenin yeterli önlemi alması çalışma

alanının tamamen güvenli olduğu anlamına gelmez. Çalışma alanında yeterli güvenlik önlemi almak için kurallar ve talimatlar oluşturarak çalışanların da bu kurallara riayet etmesini sağlamak gerekmektedir. Bu sebepten dolayı iş güvenliği tam anlamıyla bir ekip işidir.

İşverenler öncelikli olarak çalışma alanının güvenliğini sağlamak için koruyucu önlemlerin sıralamasına dikkat etmelidir. Bu sıralamaya birçok işyerinde maliyet açısından bakıldığı için önem verilmez. Ancak güvenlik önlemleri bu sıralamaya göre alınmalıdır. Bu sıralama sadece yüksekte çalışma için değil tüm çalışma alanlarında buna uygun olarak önlemler alınmalıdır ve toplu koruma önlemlerine öncelik verilmelidir (Kütük ve ark., 2021). Sıralamanın başında kaynağa koruma önlemleri gelirken sonrasında ise ortamda koruma önlemleri gelmektedir. Kaynağa koruma önlemleri ile toplu koruma önlemleri alındıktan sonra ortamda devam eden bir risk unsuru mevcut için bu durumda da son olarak kişisel koruyucu önlemler alınmalıdır. Bu duruma kontrol önlemleri hiyerarşisi de denebilir (Ardıç, 2011).

Kontrol önlemleri hiyerarşisine göre yüksekte yapılan bir çalışmada kazaları önlemek için öncelikli yapılması gereken kaynağa korumadır. Kaynağa koruma kazayı meydana getirebilecek unsur üzerinde alınan güvenlik önlemidir. Yüksekte yapılan çalışmalarda kaynağa koruma önlemi alacak olduğumuzda ilk olarak yapılacak işin yüksekte yapılması zorunlu değil ise bu çalışmayı yüksekte yapmayarak kaza oluşmasını önlemek olan yok etmedir. Ancak işin yüksekte yapılması gerekiyor ise çok daha tehlikeli olan alan yerine tehlikesi daha az olan olandan yaparak yerine koyma, ikame ya da değiştirme dediğimiz durumu uygulamak gerekir (Öztürk ve Şimşek, 2020).

Kaynağa koruma önlemini sağladıktan sonra ortamda koruma önlemlerini almak gerekmektedir. Bu önlemi sağlamak için de yüksek yerlere erişim için uygun araç-gereç kullanmak, iskele yapmak, güvenlik ağı çekmek vb. gibi mühendislik önlemlerini almak gerekir. Bunun yanı sıra uyarı levhaları, prosedürler, talimatlar, eğitim ve bilgilendirmeler ile idari önlemlerin de alınması gerekmektedir (Öztürk ve Şimşek, 2020).

Kaynağa koruma ve ortamda koruma önlemlerinin alınmasına rağmen çalışma alanında çalışanların sağlığını ve güvenliğini tehdit edici unsurların devam etmesi durumunda ise ortamda bulunan çalışan üzerinde aldığımız güvenlik önlemi olan kişisel koruyucu donanımlar kullanılmalıdır. Kişisel koruyucu donanımların işyerlerinde kullanılması hakkında yönetmelikte yer alan tanıma göre kişisel koruyucu donanımlar çalışanların işinden dolayı bir ya da birden fazla riske karşı koruyan, çalışanlar tarafından giyilen, takılan ya

da tutulan amacına uygun olarak tasarlanmış tüm alet, araç, gereç ve cihazlara denir. Yüksekte çalışmalarda kullanılan bu kişisel koruyucu donanımlara baret, paraşüt tipi emniyet kemeri, iş ayakkabısı, eldiven, yansıtıcı giysi vb. örnek olarak verilebilir (Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik, 2013).

SONUÇ

Sonuç olarak seviye farkı bulunan alanlarda ciddi bir iş kazası oluşumu meydana gelmektedir. Bu alanda çalışanların sağlığı ve güvenliğini korumak için ekip olarak çalışmak ve ekipte bulunan her bireyin üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmek durumundadır. Ekipteki yer alan her birey zincirin halkası gibidir ve bir tanesi bile halkadan ayrılmak isterse o zaman düzen tutmaz.

İşverenler işyerlerinde güvenli bir çalışma ortamı sağlamak için uzman bilgisine ihtiyaç duyar. Bu sebepten dolayı işyerinde yapılan çalışmalarda tehlikeleri ve riskleri belirlemek, çalışma ortamının güvenliğini sağlamak için iş güvenliği hizmeti almalıdır. İş güvenliği hizmetinde işyerinin tehlike sınıfına ve çalışan sayısına uygun olarak profesyoneller görevlendirilir. İş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi gibi profesyoneller işverenlere çalışma sahasında yapılması gerekenler ve güvenli çalışma ortamı sağlamak için ihtiyaç duyulanlar hakkında rehberlik eder. Özellikle yüksekte yapılacak çalışmalarda toplu koruma önlemlerine öncelik vererek alınması gereken önlemler konusunda işvereni bilgilendirirler. Bu durumun yeterli olmaması durumunda hangi kişisel koruyucu ekipmanın kullanılması gerektiğini tespit etmede yardımcı olurlar. Sadece güvenli çalışma ortamı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda çalışanları bilinçlenmesi ve güvenli olarak çalışması için bilgilendirme ve eğitim çalışmalarında bulunurlar. Bütün bu sebeplerden dolayı işverenlerin yapılan çalışmalarda iş güvenliği profesyonellerinin görüş ve önerilerine ihtiyacı bulunmaktadır.

Yüksekte çalışma sonucunda meydana gelen kazaların araştırılarak tekrarının oluşmaması için kaza analizinin doğru bir şekilde yapılarak gerekli olan önlemlerin tespit edilmesi ve uygulanması önem arz etmektedir. Kazanın oluş nedeni, varsa ihmaller, çalışanların yapılan iş ile ilgili bilgili olup olmadığı gibi analizler yapılmalıdır.

Kaynakça

- Akcan, Z. F. E., Demircioğlu, B., & Akcan, A. (2021). Yüksekte Çalışanlarda İş Kazalarını Önlemek Amaçlı Uygulanacak Bilişsel ve Psikomotor Testlerin Geliştirilmesi. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences*, 18(1), 60-79.
- Ardıç, B. (2011). İnşaat Sektöründe Yüksekte Çalışma. *İş Sağlığı Ve Güvenliği Sempozyumu*. Çanakkale.
- Arslan, S. (2014). İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na Göre İşverenin Genel Yükümlülükleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 767-808.
- Çevik Taşdemir, D., Caner Akin, G. and Durmaz, Y. (2024), "The effect of safety climate in workplaces on productive organizational energy of employees: a research in textile industry", *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. 41 No. 1, pp. 42-59. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-09-2022-0272>
- Demir, A., & Öz, A. (2018). Teolojik açıdan iş kazalarının incelenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (14), 189-197.
- Demir, K. (2020). Çalışanların 6331 sayılı kanundan doğan yükümlülükleri ve yükümlülükleri ihlalin sonuçları. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(2), 393-412.
- Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 02.07.2013
- Kütük, E., Aksoy, M., & Myo, B. O. E. Ü. M. (2021) İnşaat Sektöründe İş Sağlığı Ve Güvenliği Sorunları.
- Öztürk, E., & Şimşek, H. (2020). Çatı işlerinde işçi sağlığı ve güvenliği 5x5 matris yöntemiyle risk değerlendirmesi. *İSG Akademik*, 2(1), 59-71.
- Şen, A. G. E. (2017). Evde hizmet sözleşmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (10), 475-505.
- Topçu, E. (2023). *Kars İlinde Bazı İnşaat Şantiyelerinde Yüksekte Çalışmada İş Güvenliği Açısından Karşılaşılan Hatalar, Eksiklikler Ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kars
- Yapı işlerinde iş sağlığı ve güvenliği yönetmeliği, Resmi Gazete, 05.10.2013.

Sirkadiyen ve Yemek Saatleri Üzerine Bir Derleme

Fatma Koç¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, insan sağlığı ve metabolizması üzerindeki etkileri göz önünde bulundurarak sirkadiyen ritimler ve yemek saatleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. İnsan vücudu, yaklaşık 24 saatlik biyolojik ritimlerle çalışan sirkadiyen bir saate sahiptir ve bu içsel saat uyku-uyanıklık döngüsü, hormon salgısı, metabolizma ve enerji dengesi gibi birçok fizyolojik süreci düzenlemektedir. Sirkadiyen saatin doğru çalışması, bireylerin uyku kalitesini, beslenme alışkanlıklarını ve genel sağlık durumunu olumlu yönde etkilerken, bozulması metabolik hastalıklar, obezite ve kardiyovasküler riskler gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Beslenme alışkanlıkları açısından, öğünlerin zamanlaması, sıklığı ve düzenliliği metabolik sağlık üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Düzenli öğünler, kan şekeri ve enerji dengesinin korunmasını sağlarken, düzensiz beslenme insülin duyarlılığı, lipid profili ve kilo kontrolü üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Ara öğünler ve kahvaltının atlanmaması, özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde obezite riskini azaltmakta, yetişkinlerde ise metabolik sağlığın korunmasına katkı sağlamaktadır. Öğünlerin bileşimi de önem taşır; tam tahıllar, lif ve protein açısından zengin besinler tokluk hissinin artırarak enerji dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Çalışma, sirkadiyen ritimler ve öğün zamanlaması arasındaki karmaşık ilişkinin anlaşılmasının, bireylerin sağlıklı beslenme alışkanlıkları geliştirmesi ve metabolik risklerini azaltması için kritik öneme sahip olduğunu göstermektedir.

1 Dr. Öğr. Üyesi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO/Siirt- fatma.koc@siirt.edu.tr
(Orcid: 0000-0003-2500-8028)

1. Giriş

Homeostaz, fizyoloji ve biyokimyada temel bir kavramdır ve vücudun maruz kaldığı ısı yükü, yerçekimi yönündeki değişiklikler veya düzensiz gıda alımı gibi dışsal faktörlere rağmen, vücut sıcaklığının, arteriyel kan basıncının ve kan şekerinin dar sınırlar içinde korunması ile açıklanmaktadır. Teknolojik gelişmeler, bireyler günlük yaşamlarını sürdürürken hareket, zihinsel performans ve beyin elektriksel aktivitesi gibi birçok değişkenin çoğunlukla invaziv olmayan yöntemlerle izlenmesine olanak tanımaktadır. Bunun yanında biyokimyasal ilerlemeler, küçük miktarlarda kan ya da tükürük örneklerinin sık aralıklarla toplanarak çok sayıda madde açısından analiz edilmesini mümkün kılmıştır. Bu gelişmeler homeostaz kavramının geçerliliğini sorgulamamış, aksine homeostatik olarak kontrol edilen değişkenlerin aslında sirkadiyen ritim doğrultusunda yaklaşık 24 saatlik periyotlarla dalgalandığını ortaya koymuştur (Waterhouse, Minors, Atkinson ve Benton, 1997).

Neredeyse tüm fizyolojik ve biyokimyasal değişkenlerde gözlenen ritimler, normal bireylerde genellikle yaklaşık 24 saatlik bir ortalama süreye sahiptir (Minors ve Waterhouse, 1981; Moore-Ede, Fuller ve Sulzman, 1982). Bu ritimlerin bazıları yaşam tarzına bağlıdır; örneğin, omurlar arası disk yüksekliğindeki değişiklikler nedeniyle boy, uyku sırasında artmakta, ancak uyandıktan ve dik pozisyona geçtikten sonraki saatlerde azalmaktadır (Reilly, 1990).

Bu tür ritimler kökenlerine işaret etmek amacıyla ‘eksojen’ olarak adlandırılmaktadır. Buna karşılık, çoğu ritim yalnızca dışsal faktörlere bağlı değildir; incelenen ritmin karakteristik bir özelliği olarak, organizmanın içsel zamanlama mekanizmasından, yani ‘vücut saati’nden kaynaklanan ek bir bileşen de içermektedir. Bu bileşen ‘endojen’ ritim olarak tanımlanmaktadır. Ölçülen ritmin eksojen ve endojen bileşenlerini ayırt etmek için, vücut saatinin yaşam tarzındaki değişikliklere yavaş uyum sağladığı gerçeğine dayalı yöntemler geliştirilmiştir. Örneğin, bir birey sabit bir ortamda uyanık kalır, hareketsiz veya sırtüstü yatar ve düzenli aralıklarla aynı öğünleri tüketirse, dışsal bileşen ortadan kalkar ve geriye yalnızca endojen sirkadiyen ritim kalır. Bu durum, vardiyalı çalışmayı, saat dilimi değişimini veya 24 saatten farklı uzunlukta bir günde yaşamayı taklit edebilir. Ritmin dışsal bileşeni yaşam tarzındaki değişikliklere anında uyum sağlarken, vücut saati bu değişimlere yalnızca yavaş uyum göstermektedir (Minors ve Waterhouse, 1981).

2. Sirkadiyen Saat ve Özellikleri

Sirkadiyen saat, insan vücudunun içsel zamanlayıcısı olarak tanımlanmaktadır. Yaklaşık 24 saatlik döngüler hâlinde işlemekte ve uyku-uyanıklık düzeninden hormon salgılanmasına, vücut ısısından iştaha kadar birçok biyolojik süreci düzenlemektedir. Sirkadiyen saat vücudumuzun ‘biyolojik ritmini’ belirlemektedir. Düzenli çalıştığında uyku kalitesi, metabolizma, bağışıklık ve ruh hâli dengeli olmakta; bozulduğunda ise obezite, diyabet, kalp hastalıkları ve uyku bozuklukları gibi sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilmektedir (Kocar ve Elçioglu, 2022).

Sirkadiyen saatin özellikleri, zamandan bağımsız ortamlarda (yeraltı mağaraları veya özel olarak izole edilmiş ses geçirmez odalar) yürütülen deneylerle incelenmiştir (Minors ve Waterhouse, 1981). Böyle koşullarda bireylerin günlük yaşam düzeni —özellikle uyanma zamanı— yalnızca içsel bir saat tarafından belirlenmektedir. Yemek yeme ve uykuya dalma gibi davranışlar, kişinin yaptığı işlere ve zaman algısına ilişkin öznel tahminlere göre şekillense de bu düzen oldukça düzensizdir ve aktivitelerden etkilenmektedir (Aschoff, von Goetz, C., Wildgruber, Wever, 1986).

Ancak yapılan deneyler, bireylerin şaşırtıcı derecede düzenli bir yaşam sürdürdüklerini, fakat yaşam döngülerinin süresinin yaklaşık 24 saat yerine 25 saate yakın olduğunu göstermiştir (Wever, 1979). Bu bulgu, Latince ‘yaklaşık bir gün’ anlamına gelen *circadian* teriminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, normal çevre koşullarında vücut saati sürekli olarak tam 24 saatlik günle senkronize olmakta ve bu süreç, ‘*zeitgeber*’ (zaman verici) olarak adlandırılan ritmik girdiler tarafından sağlanmaktadır. İnsanlarda en güçlü zeitgeber ışık-karanlık döngüsü olmakla birlikte, sosyal etkileşimler, zihinsel ve fiziksel aktiviteler ile gıda alımı gibi diğer ritmik faktörler de bu senkronizasyona katkıda bulunmaktadır (Czeisler, Richardson, Zimmerman, Moore-me, Weitzman, 1981).

Sirkadiyen saatin rolü, yalnızca gündüzleri vücut aktivitelerini artırmak değil, aynı zamanda gece uykusu sırasında enerji tasarrufu ve toparlanmayı desteklemek için aktiviteleri azaltmaktır. Ayrıca saat, geleceği öngörmeyi sağlayarak uyku ve uyanma hazırlıklarına zemin hazırlamaktadır (Moore-Ede, 1986). Akşamları uyanıklığın azalıp uykuya geçişin kolaylaşması, birçok fizyolojik ve biyokimyasal değişikliklerle birlikte gerçekleşmektedir. İnsanlar bir anda uykuya dalamaz veya aniden uyanıp yüksek verimle çalışmaya başlayamaz; vücut saati, yaşam tarzının da katkısıyla, bu nörofizyolojik geçişlere hazırlık yapmamızı sağlamaktadır.

Saatin ‘sağlam’ olması, gündüz kısa süreli uykular ya da gece bebek besleme gibi geçici yaşam tarzı değişikliklerinden etkilenmemesi gerekmektedir. Ancak büyük değişikliklerde bu uyum bozulabilir. Zaman dilimi geçişi veya vardiyalı çalışma sırasında yaşam tarzı ile vücut saati arasındaki senkronizasyonda sirkadiyen saati geçici olarak kaybolmaktadır. Bu durumda bireylerin uyku düzeni, zihinsel ve fiziksel performansı, hatta iştahı yaşam tarzlarıyla uyumlu olmaz ve kişi yeni ortamın zeitgeberleri (ışık-karanlık döngüsü) vücut saatini yeniden ayarlayana kadar ‘jetlag’ ya da ‘vardiya rahatsızlığı’ yaşamaktadır (Minors ve Waterhouse, 1981; Moore-Ede vd., 1982).

Yeni zaman diliminde uyum birkaç gün içinde sağlanırken, gece çalışmasında bu süreç daha yavaş ve genellikle yetersizdir. Bunun nedeni, gece çalışmasında zeitgeberler arasında çatışma olmasıdır; bazıları (uyku-uyanıklık döngüsü gibi) değişirken, ışık-karanlık döngüsü ve toplumsal ritimler sabit kalmaktadır.

Sirkadiyen ritimlerin yanında ultradiyen ritimler de vardır. Bunlar daha kısa döngülere sahiptir ve periyotları ile kökenleri bakımından çok çeşitlilik göstermektedir (Lavie, 1980; Lavie ve Kripke, 1981). Çoğu hormonun gün boyunca karmaşık bir konsantrasyon profili vardır. Bu profilde hem salgılanma hem de metabolizma ve eliminasyon süreçleri rol oynamaktadır. Matematiksel yöntemlerle bu süreçler ayrıştırılarak hormon salgılanmasının atımlar (pulsar) halinde gerçekleştiği ve bu atımların büyüklük ve sıklığının ultradiyen ritim gösterdiği anlaşılmıştır (Veldhuis, 1994).

Bu atımlar genellikle hipotalamustaki ‘atım üretici’ nöronal yapılardan kaynaklanmakta ve burada bir geri bildirim döngüsüyle düzenlenmektedir (Maeda vd., 1995). Böylece hormonlar hem sirkadiyen hem de ultradiyen ritimler sergilemektedir (Stagner vd., 1980). Duruş, besin veya sıvı alımı, ışık ve stres gibi dışsal etkenler de bu döngüleri etkileyebilir.

3. Gıda Alımının Ritimleri

Yetişkinlerde yemek yeme düzenleri, aslında hem biyolojik saatimizle hem de günlük alışkanlıklarımızla ilişkilidir. Vücudumuzda sindirim hareketlerinden salgılanan sıvılara, yiyeceklerin kana karışma hızından kanımızdaki şeker, yağ ve protein düzeylerine kadar pek çok şey belirli bir ritim izlemektedir (Jorde vd., 1987; Tarquini vd. 1987; Mejean vd. 1988).

Ancak bu düzenin sadece biyolojik değil, sosyal yönü de vardır. Yani ne zaman yemek yediğimiz, hangi öğünleri tercih ettiğimiz çoğu zaman açlığımızdan çok alışkanlıklarımız, rutinlerimiz ve ‘yemek saati geldi’ düşüncemizle belirlenmektedir. Gün ışığının çok farklı olduğu yüksek enlemlerde yaşayan insanların bile yemek saatleri yıl boyunca fazla değişmez.

Benzer şekilde, Ramazan ayında yemek düzeninin tamamen değişmesi, bu ritimlerin toplumsal ve kültürel kurallardan da etkilendiğini göstermektedir (Khashoggi vd., 1993).

İnsanların çoğu gündüz aktif olup gece dinlenmeye eğilimlidir. Ama herkesin uyku ve uyanıklık saatleri birbirinden farklıdır; bu fark hem genetik özelliklerden hem de çevreden etkilenmektedir (Gomes vd., 2017; Wittmann vd., 2006).

Bazı insanlar sabah erken kalkmayı ve günün ilk saatlerinde enerjik olmayı severken, bazıları geç saatlere kadar ayakta kalmayı tercih etmektedir. Bu kişisel farklılıklara kronotip denmekte ve yaş ilerledikçe bu eğilimler de değişmektedir. Çocuklar genelde sabahçı iken, ergenler ve genç yetişkinler akşamcıdır; çünkü biyolojik saatlerinde kayma olur. İleri yaşlarda ise yeniden sabahçılığa dönüş görülmektedir (Couto, 2011; Hagenauer vd., 2011). Sabahçı insanlar (Matlar) düzenli çalışma saatlerine daha rahat uyum sağlarken, akşamcılar (Vesp'ler) erken kalkmakta zorlanmakta, hafta içi uykusuz kalıp hafta sonu telafi etmeye çalışmaktadır. Bu düzensizlik 'sosyal jetlag' olarak adlandırılmakta ve kişiyi gerçekten jetlag olmuş gibi yorgun hissettirmektedir (Schrader vd., 2024).

Araştırmalar, akşamcılarının genellikle sabahçılara göre daha fazla sağlık sorunu yaşadığını, daha çok sigara içtiğini, daha fazla kafeinli içecek ve alkol tükettiğini göstermektedir (Da Costa, 2013). Ayrıca, iş ve okul gibi sosyal programlar insanların uyku düzenini zorlayabilir. Bazı uzmanlar, iş ve okul saatlerinin bireylerin biyolojik saatleri dikkate alınarak planlanmasının daha verimli olacağını savunmaktadır (Wittmann vd., 2006; Chiva, 1997).

Son dönem çalışmalar, akşamcılarının sabahçılara göre daha yüksek vücut kitle indeksine sahip olduğunu, öğünlerini daha geç ve daha ağır yediklerini, daha fazla fast food ve gazlı içecek tükettiklerini; buna karşılık meyve, balık ve tam tahıl tüketimlerinin daha az olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca kahvaltıyı sık sık atladıkları, kalp-damar hastalıklarına daha yatkın oldukları ve yeme bozuklukları yaşama ihtimallerinin daha yüksek olduğu da belirlenmiştir (Culnan vd., 2013; Kanerva vd., 2012).

Bazı çalışmalar ise işin sadece alışkanlıkla açıklanamayacağını, metabolik faktörlerin de rol oynadığını ortaya koymuştur. İzole yaşayan kişilerde, yedikleri yemegin büyüklüğü ile bir sonraki öğüne kadar geçen süre arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Daha büyük öğün, daha uzun süre tok kalma anlamına gelmektedir (Bernstein vd., 1981).

Bebeklerde ise bu düzen henüz tam oturmamıştır. Bebeklerde daha çok kısa aralıklarla (3-4 saatte bir) beslenme görülmekte ve bu durum biyolojik

saatten çok enerji ihtiyacıyla ilgilidir (Honnebier vd., 1989). Araştırmalar, bebeklerde yemek yeme isteğinin kalp atışı, kan basıncı ve genel hareketlilikle birlikte arttığını göstermektedir (Weinert vd., 1994). Bu da beslenmenin sadece mideyle ilgili değil, tüm vücudu etkileyen içsel bir ritimle bağlantılı olabileceğini düşündürmektedir.

Yetişkinlerde de yemeklerin vücut üzerinde farklı zamanlarda farklı etkileri vardır. Glikoz (şeker) yüküne verilen tepki sabahları daha hızlı, akşamları ise daha yavaştır (Owens vd., 1997). Benzer şekilde mide asidi, mide boşalma hızı, bağırsak hareketleri ve yiyeceklerden besinlerin kana karışma süresi günün farklı saatlerinde değişiklik göstermektedir (Kumar, 1994; Barlow vd., 1994; Sanders ve Moore, 1992). Genellikle gündüzleri sindirim daha hızlı ve verimlidir, gece ise daha yavaştır.

Bu nedenle günün her saatinde eşit aralıklarla yemek yemek, sindirimin de aynı şekilde düzenli ilerleyeceği anlamına gelmez. İnsanlar gece geç saatlerde yemek yediklerinde daha çok şişkinlik hissettiklerini belirtmektedir. Araştırmalar, şekerin damardan sürekli verilmesi gibi yöntemlerin bu düzensizliği kısmen düzeltebileceğini, ancak vücudun doğal biyolojik ritimlerini tamamen değiştiremeyeceğini ortaya koymuştur (Van Cauter vd., 1991). Yemek yeme düzenimiz biyolojik saatimiz, enerji ihtiyacımız, alışkanlıklarımız ve kültürel kuralların bir birleşimiyle oluşmaktadır. Ancak hangi faktörün daha baskın olduğu konusu hâlâ tam anlamıyla çözülememiştir.

4. Sirkadiyen Saatler, Beslenme ve Uyku

Uyku, vücudumuzun biyolojik saatini düzenleyen en önemli unsurlardan biridir. Bu yüzden hem düzenli uyumak hem de yemek saatlerimizi belli bir düzende tutmak büyük önem taşımaktadır (Gonnissen vd., 2013). Uykunun iki temel evresi vardır: REM (hızlı göz hareketi) ve NREM (hızlı olmayan göz hareketi). NREM'in de kendi içinde dört farklı aşaması bulunmaktadır. Sağlıklı bir genç yetişkinin uykusu yaklaşık 8 saat sürer ve bu sürede 4-5 kez REM ve NREM döngüleri tekrarlamaktadır (Gomes, 2005). Ancak biyolojik saatin bozulduğu durumlarda bu düzen aksamakta ve uyku kalitesi düşmektedir (Gonnissen vd., 2013).

Uyku sorunları, ya yeterince uzun uyumamaktan, ya uyku saatlerinin düzensiz olmasından ya da uykunun kalitesiz olmasından kaynaklanmaktadır (Gomes, 2005). Kısmen bile olsa uyku kısıtlaması, kalp sağlığını olumsuz etkilemekte, gece kortizol hormonunu artırmakta, leptin seviyelerini düşürmekte ve vücudun şekeri işleme kapasitesini bozmaktadır (Spiegel vd., 2004). Bu durum, insülin dengesizliklerine, tip 2 diyabet (T2DM) ve obezite riskine yol açmaktadır (Shi vd., 2013).

Yapılan araştırmalar, kısa uyuyan kişilerin (7 saatten az) daha az meyve-sebze tükettiğini, daha çok yağlı yiyecek, fast food ve atıştırmalık tercih ettiğini, düzenli öğünleri atlayıp yerine abur cubur yediğini göstermektedir. Bu yüzden kısa uyku süresi, kilo artışıyla ve obeziteyle yakından ilişkilidir. Kilo alımındaki bu ilişkiyi neyin tetiklediği henüz net bilinmiyor. Bunun, daha çok yemek yemekten, bazı yiyeceklerin daha cazip hâle gelmesinden, daha az enerji harcamaktan ya da hormonların düzensizleşmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir (St-Onge, 2013).

REM evresinin kısalması toplam uyku süresini kısaltmasa da hormonları ve enerji dengesini bozmakta ve vücut ağırlığını etkilemektedir (James vd., 2017). Özellikle yüksek kilolu bireylerde, REM evresinin azalması tatlı, tuzlu ve kalorisi yüksek yiyeceklerle olan iştahı artırıyor gibi görünmektedir. Bazı çalışmalar, özellikle çok kilolu gençlerde ketojenik diyetin hem biyolojik ritimleri yeniden düzenleyebileceğini hem de obezitenin tedavisine destek olabileceğini savunmaktadır (Gonnissen vd., 2013).

5. Öğün Zamanlaması

Beslenmede zamanlama önemli bir konudur. Kronobiyoloji açısından bakıldığında öğünlerin ne zaman yenildiği, ne sıklıkla yendiği ve düzenli olup olmadığı üç temel noktayı oluşturmaktadır (Ekmekcioglu ve Touitou, 2011). Batı ülkelerinde genellikle üç ana öğün yemek – kahvaltı, öğle ve akşam – gelenekseldir, fakat hem öğünlerin içeriği hem de zamanlaması ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Chiva, 1997).

Portekiz’de yapılan bir araştırma, yıllar içinde ana öğünlerin sayısının azaldığını ama atıştırmalıkların arttığını göstermiştir (Marques-Vidal vd., 2006). Hatta bazı çalışmalar, öğün sayısının kilo ve sağlıkla ilişkili olduğunu söylese de sonuçlar çelişkilidir: kimi araştırmalar daha sık öğün yemenin faydalı olduğunu (Paoli vd., 2019; Lagiou ve Parava, 2008), kimileri kilo artışına neden olabileceğini (Yoon ve Lee, 2010; Chapelot, 2011), kimileri ise hiçbir etkisi olmadığını savunmaktadır (Palmer vd., 2009; Hampl vd., 2003). Son dönem bulgulara göre asıl önemli olan şey öğün sayısı değil, öğünlerin düzenli olması ve içeriklerinin sağlıklı seçilmesidir (Kong vd., 2011; Gonnissen vd., 2013).

Düzensiz yemek saatleri, vücudun hormon dengesini ve enerji kullanımını bozabilir, kalp-damar sağlığı açısından risk yaratabilir. Buna karşılık düzenli yemek saatleri kan şekeriindeki dalgalanmaları önlemekte, açlığı azaltmakta ve daha dengeli bir metabolizmaya katkı sağlamaktadır ((Ekmekcioglu ve Touitou, 2011; Leidy vd., 2013; Farshchi vd., 2004).

Erkekler üzerinde yapılan bir çalışmada, öğleden sonra ara öğününün atlanması ve öğün sayısının bir ay boyunca dörtten üçe düşürülmesi yağlanmayı artırmıştır (Chapelot vd., 2006). Öğün zamanlaması ayrıca insülin, leptin, melatonin gibi hormonların salınımını da etkilemektedir. Yani yalnızca ne yediğimiz değil, ne zaman yediğimiz de sağlığımızı şekillendirmektedir (Rapin ve Wiernsperger, 2011; Cagampang ve Bruce, 2012).

Kahvaltı konusunda ise araştırmalar oldukça net bir tablo ortaya koymaktadır. Kahvaltı yapan çocuklarda obezite riski daha düşüktür (Szajewska ve Ruszczyński, 2010), ergenlerde daha az vücut yağı ve daha sağlıklı bir kalp-damar yapısı görülmektedir (Hallström vd., 2013).

Yetişkin erkeklerde kahvaltı yapmak daha düşük vücut kitle indeksi ve tip 2 diyabet riskinde azalmayla ilişkilidir (Mekary vd., 2012). Genç kadınlarda ise kahvaltı gün boyu daha az açlık hissi yaratmaktadır (Leidy vd., 2013). Kahvaltıda yulaf gibi tam tahılların hazır gevreklerden daha faydalı olduğu (Mahoney vd., 2005), yüksek proteinli kahvaltının ise daha uzun süre tok tuttuğu gösterilmiştir (Leidy vd., 2013). Ayrıca tam tahıl tüketimi erkeklerde yüksek tansiyon riskini düşürmekte (Kochar vd., 2012) ve karbonhidrat-protein açısından zengin kahvaltılar kilo kontrolüne destek olmaktadır (Jakubowicz vd., 2012). Yani kahvaltının içeriği hâlâ tartışmalı olsa da, kahvaltı yapmanın faydaları konusunda bilim dünyası hemfikirdir (Timlin, Pereira, 2007; Rampersaud vd., 2005).

6. Sonuç

Beslenme düzeniyle ilişkili bir diğer önemli unsur sirkadiyen saattir. İnsan vücudu biyolojik ritimlere göre çalışmakta ve hormon salınımından metabolizmaya kadar birçok süreç bu içsel saat tarafından düzenlenmektedir. Uyku ve uyanıklık döngülerine bağlı olarak şekillenen kronotipler, bireylerin beslenme zamanlarını ve gıda tercihlerini de doğrudan etkilemektedir. Araştırmalar, özellikle akşam tipi bireylerin daha geç saatlerde ve daha sağlıklı besinlere yönelme eğiliminde olduklarını, bu durumun da obezite ve metabolik hastalık riskini artırabileceğini göstermektedir.

Beslenme alışkanlıkları üzerine yapılan araştırmalar, öğün zamanlaması, sıklığı ve düzenliliğinin bireylerin sağlık durumları üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle öğünlerin düzenli bir şekilde tüketilmesi, enerji dengesinin korunmasına, metabolik süreçlerin düzenlenmesine ve kan şekeri dalgalanmalarının önlenmesine katkı sağlamaktadır. Buna karşılık, düzensiz öğün alışkanlıklarının metabolik bozukluklar ve kardiyovasküler risk faktörleri ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir.

Öğün sıklığına yönelik bulgular farklılık göstermekle birlikte, genel eğilim üç ana öğün ve dengeli ara öğünlerle desteklenen bir beslenme düzeninin kilo kontrolünde ve obezite riskinin azaltılmasında daha etkili olduğuna işaret etmektedir. Araştırmaların bir kısmı fazla öğün sayısının faydalı olabileceğini, bir kısmı ise bunun kilo alımına neden olabileceğini belirtmektedir. Ancak güncel veriler, asıl belirleyici unsurun öğünlerin düzenli aralıklarla tüketilmesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Kahvaltı, bu bağlamda üzerinde en fazla fikir birliği bulunan öğündür. Çocuklarda obezite riskini azaltması, ergenlerde kalp-damar sağlığına katkı sağlaması ve yetişkinlerde kilo kontrolünü kolaylaştırması, kahvaltının önemini açıkça göstermektedir. Ayrıca kahvaltıda tam tahıl, lif ve protein gibi besin öğelerinin bulunması, tokluk hissini artırmakta ve uzun vadeli sağlık yararları sunmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, sağlıklı beslenme yalnızca tüketilen besinlerin türüyle değil, aynı zamanda öğünlerin zamanı ve düzenliliğiyle de doğrudan ilişkilidir. Beslenme zamanlamasının biyolojik ritimlerle uyumlu hâle getirilmesi, hem metabolik sağlığın korunması hem de uzun vadeli yaşam kalitesinin artırılması açısından kritik bir önem taşımaktadır. Öğünlerin dengeli bir şekilde planlanması, özellikle kahvaltının atlanmaması ve gün içerisinde düzenli bir beslenme modelinin sürdürülmesi, bireylerin hem kısa vadeli hem de uzun vadeli sağlık durumları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, bireylerin yaşam tarzlarına ve kültürel pratiklerine uygun beslenme düzenleri geliştirmeleri, sağlıklı yaşamın sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

- Aschoff, J., von Goetz, C., Wildgruber, C. & Wever, R. (1986). Meal timing in humans during isolation without time cues. *Journal of Biological Rhythms* 1, 151-162.
- Barlow, A., Hinder, R. & DeMeester, T. (1994). Twenty-four-hour gastric luminal pH in normal subjects: influence of probe position, food, posture, and duodenal reflux. *American Journal of Hypertension* 90, 1186-1187.
- Bernstein, I., Zimmerman, J., Czeisler, C. & Weitzman, E. (1981). Meal patterns in 'free-running' humans. *Physiology and Behavior* 27, 621-623.
- Cagampang, F. R. & Bruce, K. D. (2012). The role of the circadian clock system in nutrition and metabolism. *British Journal of Nutrition*, 108(3), 381-392.
- Chapelot, D. (2011). The role of snacking in energy balance: A bio-behavioral approach. *The Journal of Nutrition*, 141(1), 158-162.
- Chapelot, D., Marmonier, C., Aubert, R., Allegre, C., Gausseres, N., Fantino, M. & Louis-Sylvestre, J. (2006). Consequence of omitting or adding a meal in man on body composition, food intake, and metabolism. *Obesity*, 14(2), 215-227.
- Chiva M. (1997). Cultural aspects of meals and meal frequency. *British Journal of Nutrition*, 21-28.
- Couto, D. A. (2011). Questionário de Cronótipo em Crianças: adaptação portuguesa do Children's chronotype Questionnaire. Universidade de Aveiro.
- Culnan, E., Kloss, J. D. & Grandner, M. (2013). A prospective study of weight gain associated with chronotype among college freshmen. *Chronobiology International*, 30(5), 682-90.
- Czeisler, C., Richardson, G., Zimmerman, J., Moore-me, M. & Weitzman, E. (1981). Entrainment of human circadian rhythms by light-dark cycles: a reassessment. *Photochemistry and Photobiology* 34, 239-247.
- Da Costa, D. A. F. (2013). Cronobiologia Na Alimentação E Nutrição. 1. ° Ciclo Em Ciências Da Nutrição Faculdade De Ciências Da Nutrição E Alimentação Da Universidade Do Porto.
- Ekmekcioglu, C. & Touitou, Y. (2011). Chronobiological aspects of food intake and metabolism and their relevance on energy balance and weight regulation. *Obesity Reviews*, 12(1), 14-25.
- Farshchi, H. R., Taylor, M. A. & Macdonald, I. A. (2004). Decreased thermic effect of food after an irregular compared with a regular meal pattern in healthy lean women. *International Journal of Obesity*, 28(5), 653-660.
- Gomes, A. M., Figueiredo, S., Rocha, C., Ferreira, E., Silva, B. & Caldas, A. C. (2017). Sleep quality and chronotype of Portuguese school-aged child-

- ren. In *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences*, 1-16. Future Academy.
- Gomes, A. C. A. (2005). Sono, sucesso académico e bem-estar em estudantes universitários. Universidade de Aveiro, 2005.
- Gonnissen, H. K. J., Hulshof, T. & Westerterp-Plantenga, M. S. (2013). Chronobiology, endocrinology, and energy- and food-reward homeostasis. *Obesity Reviews*, 14(5), 405-16.
- Hagenauer, M. H., Ku, J. H. & Lee, T. M. (2011). Chronotype changes during puberty depend on gonadal hormones in the slow-developing rodent, *Octodon degus*. *Hormones and Behavior*, 60(1), 37-45.
- Hallström, L., Labayen, I., Ruiz, J. R., Patterson, E., Vereecken, C. A., Breidenassel, C. ... & Sjöström, M. (2013). Breakfast consumption and CVD risk factors in European adolescents: The HELENA (Healthy Lifestyle in Europe by Nutrition in Adolescence) Study. *Public Health Nutrition*, 16(7), 1296-1305.
- Hampfl, J. S., Heaton, C. L. B. & Taylor, C. A. (2003). Snacking patterns influence energy and nutrient intakes but not body mass index. *Journal of Human Nutrition and Dietetics*, 16(1), 3-11.
- Honnebier, M., Swaab, D. & Mirmiran, M. (1989). Diurnal rhythmicity during early human development. In *Development of Circadian Rhythmicity and Photoperiodism in Mammals*, pp. 221-244 [S. Reppert, editor]. New York Perinatology Press.
- Jakubowicz, D., Froy, O., Wainstein, J. & Boaz, M. (2012). Meal timing and composition influence ghrelin levels, appetite scores and weight loss maintenance in overweight and obese adults. *Steroids*, 77(4), 323-331.
- James, S. M., Honn, K. A., Gaddameedhi, S. & Van Dongen, H. P. (2017). Shift work: disrupted circadian rhythms and sleep—implications for health and well-being. *Current Sleep Medicine Reports*, 3(2), 104-112.
- Jorde, R., Jenssen, T. & Burhol, P. (1987). Cyclic patterns of plasma pancreatic polypeptide (PP), plasma motilin, serum insulin and plasma gastric inhibitory polypeptide (GIP) in fasting man. *Italian Journal of Gastroenterology* 19, 10-12.
- Kanerva, N., Kronholm, E., Partonen, T., Ovaskainen, M-L., Kaartinen, N. E., Konttinen, H., et al. (2012). Tendency toward eveningness is associated with unhealthy dietary habits. *Chronobiology International*, 2012, 29(7), 920-27.
- Khashoggi, R., Madani, K., Ghaznawi, H. & Ali, M. (1993). The effects of Ramadan fasting on body weight. *Journal of Islamic Medical Association of North America* 25, 44-45.
- Kocar, F. & Elçioglu, H. K. (2022). Sirkadiyen ritim ve sirkadiyen ritmi etkileyen faktörler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 15(2), 29-44.

- Kochar, J., Gaziano, J. M. & Djoussé, L. (2012). Breakfast cereals and risk of hypertension in the Physicians' Health Study I. *Clinical Nutrition*, 31(1), 89-92.
- Kong, A., Beresford, S. A., Alfano, C. M., Foster-Schubert, K. E., Neuhouser, M. L., Johnson, D. B. ... & McTiernan, A. (2011). Associations between snacking and weight loss and nutrient intake among postmenopausal overweight to obese women in a dietary weight-loss intervention. *Journal of the American Dietetic Association*, 111(12), 1898-1903.
- Kumar, D. (1994). Sleep as a modulator of human gastrointestinal motility. *Gastroenterology* 107, 1548-1550.
- Lagiou, A. & Parava, M. (2008). Correlates of childhood obesity in Athens, Greece. *Public Health Nutrition*, 11(9), 940-945.
- Lavie, P. (1980). Ultradian rhythmicity (circa 90 min) in physiologic processes - evidence for multioscillatory phenomena. *Journal of Interdisciplinary Cycle Research* 11, 171-177.
- Leidy, H. J., Ortinau, L. C., Douglas, S. M. & Hoertel, H. A. (2013). Beneficial effects of a higher-protein breakfast on the appetitive, hormonal, and neural signals controlling energy intake regulation in overweight/obese, 'breakfast-skipping,' late-adolescent girls. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 97(4), 677-688.
- Maeda, K.-I., Tsukamura, H., Ohkura, S., Kawakami, S., Nagabukuro, H. & Yokoyama, A. (1995). The LHRH pulse generator: a mediobasal hypothalamic location. *Neuroscience and Behavioral Reviews* 19, 427-437.
- Mahoney, C. R., Taylor, H. A., Kanarek, R. B. & Samuel, P. (2005). Effect of breakfast composition on cognitive processes in elementary school children. *Physiology & Behavior*, 85(5), 635-645.
- Marques-Vidal, P., Ravasco, P., Dias, C. M. & Camilo, M. E. (2006). Trends of food intake in Portugal, 1987-1999: results from the National Health Surveys. *European Journal of Clinical Nutrition*, 60(12), 1414-1422.
- Mejean, L., Bicakova-Rocher, A., Kolopp, M., Villanme, C., Levi, F., Debry, G., Reinberg, A. & Drouin, P. (1988). Circadian and ultradian rhythms in blood glucose and plasma insulin of healthy adults. *Chronobiology International* 5, 227-236.
- Mekary, R. A., Giovannucci, E., Willett, W. C., van Dam, R. M. & Hu, F. B. (2012). Eating patterns and type 2 diabetes risk in men: breakfast omission, eating frequency, and snacking. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 95(5), 1182-1189.
- Minors, D. & Waterhouse, J. (1981). *Circadian Rhythms and the Human*. Bristol: John Wright.
- Moore-Ede, M., Fuller, F. & Sulzman, C. (1982). *The Clocks that Time Us*. Cambridge, MA: Harvard University.

- Owens, D., Macdonald, I., Benton, D., Sytnik, N., Tucker, P. & Folkard, S. (1997). A preliminary investigation into individual differences in the circadian variation of meal tolerance: effects on mood and hunger. *Chronobiology International* (In the Press).
- Palmer, M. A., Capra, S. & Baines, S. K. (2009). Association between eating frequency, weight, and health. *Nutrition Reviews*, 67(7), 379-390.
- Paoli, A., Tinsley, G., Bianco, A. & Moro, T. (2019). The influence of meal frequency and timing on health in humans: The role of fasting. *Nutrients*, 11(4), 719.
- Rampersaud, G. C., Pereira, M. A., Girard, B. L., Adams, J. & Metzl, J. D. (2005). Breakfast habits, nutritional status, body weight, and academic performance in children and adolescents. *Journal of the American Dietetic Association*, 105(5), 743-760.
- Rapin, J. R. & Wiernsperger, N. (2011). Food, biological clocks and health: The deadly triangle?. *Journal of Endocrinology and Metabolism*, 1(5), 209-214.
- Reilly, T. (1990). Human circadian rhythms and exercise. *Critical Reviews in Biomedical Engineering* 18, 165- 180.
- Sanders, S. & Moore, J. (1992). Gastrointestinal chronopharmacology: physiology, pharmacology and therapeutic implications. *Pharmacology and Therapeutics* 54, 1-15.
- Schrader, L. A., Ronnekleiv-Kelly, S. M., Hogenesch, J. B., Bradfield, C. A. & Malecki, K. M. (2024). Circadian disruption, clock genes, and metabolic health. *The Journal of Clinical Investigation*, 134(14).
- Shi, S. Q., Ansari, T. S., McGuinness, O. P., Wasserman, D. H. & Johnson, C. H. (2013). Circadian disruption leads to insulin resistance and obesity. *Current Biology*, 23(5), 372-381.
- Spiegel, K., Leproult, R., L'Hermite-Balériaux, M., Copinschi, G., Penev, P. D. & Van Cauter, E. (2004). Leptin levels are dependent on sleep duration: Relationships with sympathovagal balance, carbohydrate regulation, cortisol, and thyrotropin. *Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism* 89(11), 5762-71.
- Stagner, J., Samols, E. & Weir, G. (1980). Sustained oscillations of insulin, glucagon, and somatostatin from the isolated canine pancreas during exposure to a constant glucose concentration. *Journal of Clinical Investigation* 65, 939-942.
- St-Onge, M. P. (2013). The role of sleep duration in the regulation of energy balance: Effects on energy intakes and expenditure. *Journal of Clinical Sleep Medicine*, 9(1), 73-80.
- Szajewska, H. & Ruszczyński, M. (2010). Systematic review demonstrating that breakfast consumption influences body weight outcomes in children

- and adolescents in Europe. *Critical reviews in Food Science and Nutrition*, 50(2), 113-119.
- Tarquini, B., Lombardi, P., Pernice, L., Cariddi, A., Checchi, M., Masi, L. & Andreoli, F. (1987). Intragastric pH continuously monitored in health and in gastric diseases: Chronobiologic assessment. In *Advances in Chronobiology A*, pp. 379-387 [E. Haus, F. Halberg and W. Rietveld, editors]. New York Arthur Liss Associates.
- Timlin, M. T. & Pereira, M. A. (2007). Breakfast frequency and quality in the etiology of adult obesity and chronic diseases. *Nutrition Reviews*, 65(6), 268-281.
- Van Cauter, E., Desir, D., Decoster, C., Fery, F. & Balasse, E. (1989). Nocturnal decrease in glucose tolerance during constant glucose infusion. *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism* 69, 604-611.
- Veldhuis, J. (1994). Pulsatile hormone release as a window into the brain's control of the anterior pituitary gland in health and disease: implications and consequences of pulsatile luteinizing hormone secretion. *Endocrinologist* 4, 454-469.
- Waterhouse, J., Minors, D., Atkinson, G. & Benton, D. (1997). Chronobiology and meal times: Internal and external factors. *British Journal of Nutrition*, 77(S1), S29-S38.
- Weinert, D., Sitka, U., Minors, D. & Waterhouse, J. (1994). The development of circadian rhythmicity in neonates. *Early Human Development* 36, 117-126
- Wever, R. (1979). *The Circadian System of Man*. Berlin: Springer Verlag.
- Wittmann, M., Dinich, J., Merrow, M. & Roenneberg, T. (2006). Social Jetlag: Misalignment of Biological and Social Time. *Chronobiology International* 23(1-2), 497-509.
- Yoon, J. S. & Lee, N. J. (2010). Dietary patterns of obese high school girls: snack consumption and energy intake. *Nutrition Research and Practice*, 4(5), 433-437.

Enerji ve Sürdürülebilirlik Açısından Fransa'daki Makroekonomik Politika ve Uygulamalar

Zeliha Süt¹

Özet

Yenilenebilir enerji, yeni dünya düzeninin en önemli konularından biri olmuştur. Nükleer enerjiyi önemli bir enerji kaynağı olarak gören ve kullanan Avrupa Birliği üyesi Fransa; karbonsuz enerji kaynaklarına dayanan bir enerji politikası gütmektedir. Bu bağlamda makroekonomik politikalar ve ulusal planlar geliştirmiş, etik geçiş kapsamında halkı ve özel sektörde bulunan firmaları koruma altına almayı planlamıştır. Aynı zamanda Fransa, yapay zeka alanında da yatırımlarına son hızla devam etmektedir.

1 Dr.,

1.1. FRANSA

Fransa, Avrupa'nın batısında yer alan bir ülkedir. Komşuları İngiltere, Belçika, Lüksemburg, Almanya, İsviçre ve İspanya'dır. Ayrıca güneyde Monako Prensiği ile sınır komşusudur. 1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi'nin bir sonucu olarak 1792 yılında Fransa, Cumhuriyet rejimine geçiş yapmıştır (Dayı, 2010). Fransız Devrimi tüm dünyaya millî irade, özgürlük, hürriyet fikirlerini yaymış, dünyada farklı devletler için de "Cumhuriyet" idaresi fikrinin öncüsü olmuştur. Günümüzde Fransa'nın siyasi sistemi, 4 Ekim 1958 tarihli anayasaya dayanır ve rejimin adı "Beşinci Cumhuriyet"tir (Aliyev, 2021).

XV. ve XVII. Yüzyıllar arasında Fransa’da gerçekleşen Fransız Rönesansı; sanatsal ve kültürel anlamda Fransa’yı çok zenginleştirmiştir. Aynı zamanda Fransa, hizmet, sanayi ve tarım sektörlerinde de çok güçlüdür. Ünlü markaları ile otomotiv, moda, gastronomi, şarap, havacılık alanlarında öne çıkan ülkeler arasındadır.

Fransa, bilim ve teknolojiye önem veren bir Avrupa ülkesidir. Eğitime verdiği önemle anılmaktadır ve tüm dünyadan öğrencilerin tercih ettiği eğitim kurumlarına ev sahipliği yapmaktadır (Campus France, 2025). Fransız bilim insanlarının birçok alanda insanlığa önemli katkıları olmuştur. Ülke, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine yatırımlar yapmaktadır. Bu durum Fransa’nın küresel rekabet gücünü doğrudan artırmaktadır.

Sürdürülebilir bir ekonomiye sahip olmayı hedefleyen Fransa, bu anlamda yapay zeka (AI) ve teknolojiye yatırım yapmanın vazgeçilmezliğinin farkındadır ve yapay zeka (AI) ve dijital teknolojiler alanında da ilerlemeler kaydeden bir ülkedir. 2018 yılında başlatılan milli yapay zeka stratejisi, yapay zekanın gelişimini desteklemeyi ve Fransa’nın bu alandaki liderliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir (Ministère de l’Économie, 2025). Günümüz dünyasında güç sahibi olmayı sürdürme hedefi doğrultusunda stratejilerini kurmaktadır, gelişmeleri takip etmektedir.

Fransa, çağın gerisinde kalmamak adına araştırma enstitülerinin varlığını ön planda tutmuştur. Fransa’da bulunan önemli araştırma enstitüleri arasında Bunlar arasında Curie Enstitüsü (Institut Curie), Fransız Tarım, Gıda ve Çevre Ulusal Araştırma Enstitüsü (INRAE), Pasteur Enstitüsü (Institut Pasteur), Paris Beyin Enstitüsü (Institut du Cerveau)’nü sayabiliriz. Fransa, uluslararası düzeyde pek çok bilimsel ve teknolojik işbirliğine katılmaktadır (Institut Français, 2025). Fransa; uluslararası iş birliklerine önem vermekte ve bu sayede uluslararası politikadaki yerini korumaktadır.OECD, Uluslararası Enerji Ajansı gibi uluslararası kuruluşların ana merkezlerine de ev sahipliği yapmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2025).

1.2. ENERJİ ALANINDA FRANSA’DA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK POLİTİKALARI

Fransa’nın enerji politikası, nükleer enerjiyi de içeren “karbonsuz” enerji kaynaklarına dayanmaktadır (Temiz Enerji, 2025). Fransa’nın bu tutumu zaman zaman diğer AB üyesi ülkeler ile çatışmalara sebep olmuştur. Aynı zamanda Fransa, nükleer enerjiyle üretilen hidrojenin de “Biyolojik Olmayan Kaynaklı Yenilenebilir Yakıtlar – RFNBO” arasında kabul edilmesini desteklemektedir (European Commission, 2025).

➤ Enerji Dönüşümü ve Adil Geçiş Açısından Bireylerin Desteklenmesi:

Fransa, yeşil sanayi ülkesi olmayı hedeflemektedir (Lyon Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, 2023). Bu hedef doğrultusunda, kömür ve karbon yoğun sektörler gibi fosil yakıt endüstrilerinden aşamalı olarak çekilme sürecinden geçmekte ve bu süreçte bu sektörlerde çalışanların yeşil ekonomiye uyum sağlaması için yeniden eğitim ve istihdam destekleri sunmaktadır. Bu kapsamda, çalışanlara yönelik yeniden eğitim programları, beceri geliştirme fırsatları ve kariyer geçişine ilişkin danışmanlık hizmetleri (yeniden beceri kazanma ve iş bulma desteği gibi) sunulmaktadır (Eurydice, 2025).

Ayrıca, yapay zekânın iş yaşamına giderek daha fazla entegre olmasıyla birlikte, Fransa bu alanda da önemli adımlar atmış ve yapay zekâ araştırmaları için yeni laboratuvarlar ile araştırma merkezleri kurarak kapasitesini güçlendirmiştir.

Sınırları içinde bulunan 81 yapay zekâ laboratuvarı ile Avrupa'nın en fazla yapay zekâ laboratuvarına sahip ülkesi konumundadır (Ministère de l'Economie, 2025).

➤ Adil Geçiş Desteleyen Avrupa Fonu:

2050 yılına kadar AB iklim nötrlüğüne ulaşmayı öngören Avrupa Yeşil Mutabakatı bünyesinde Adil Geçiş Mekanizması'nın ilk basamağı olan 2021-2027 Uyum Politikası'nın yeni aracı Adil Geçiş Fonu (AGE)'dir (European Commission, 2025). 2021-2027 programlamasının yeni fonu olan Adil Geçiş Fonu (AGE), yüksek CO₂ emisyonuna sahip bölgelerin enerji ve sanayi dönüşümünü desteklemek amacıyla, Avrupa Birliği'nin Paris Anlaşması ve Yeşil Mutabakat çerçevesindeki hedeflerine uygun olarak, karbon nötr bir ekonomiye geçiş sürecinde oluşturulmuştur.

Adil Geçiş Fonu, iklim nötrlüğüne geçişten en çok etkilenen bölgeleri desteklemek ve bölgesel eşitsizliklerin artmasını önlemek için büyük önem taşımaktadır. Ekolojik geçiş süreci, Fransa için derin sosyo-ekonomik dönüşümler yaratmaktadır ve bu durum çalışanlar, işletmeler ve bölgeler için ekonomik ve sosyal destek önlemlerinin hayata geçirilmesini gerektirecektir. Başlıca hedefleri, yerel ekonominin çeşitlendirilmesi ve modernizasyonunu finanse ederek geçişin etkilerini hafifletmek ve istihdam üzerindeki olumsuz yansımaları azaltmaktır.

Adil Geçiş Fonu şu alanlardaki yatırımları desteklemektedir (L'Europe S'engage en France, 2025) :

- dijital bağlantılılık,
- temiz enerji teknolojileri,

- emisyonların azaltılması,
- sanayi tesislerinin rehabilitasyonu,
- çalışanların yeniden istihdam edilmesi / mesleki dönüşümü.

Adil Geçiş kapsamındaki desteler vatandaşları da korumaya yöneliktir (European Commission, 2025):

- yeni sektörlerde ve geçiş sürecindeki sektörlerde istihdam fırsatlarının kolaylaştırılması,
- yeniden beceri edinme fırsatları sunmak,
- enerji verimli konutların iyileştirilmesi,
- enerji yoksulluğuyla mücadele için yatırım,
- temiz, uygun fiyatlı ve güvenli enerjiye erişimi kolaylaştırmak.

Adil Geçiş Mekanizması, karbon yoğun endüstrilerde faaliyet gösteren veya bu endüstrileri oluşturan şirketler ve sektörler için de koruma tedbirleri yaratmaktadır. Bunlar arasında; kredilere ve finansal desteğe daha kolay erişim sağlanması ve düşük karbonlu teknolojilere geçişi ve iklime dayanıklı yatırımlara ve işlere dayalı ekonomik çeşitliliği desteklemek de bulunmaktadır(European Commission, 2025).

Fosil yakıt ve karbon yoğun endüstrilere yüksek oranda bağımlı olan üye devletler ve bölgeler de Adil Geçiş Mekanizması ile korunacaktır. Yeni ekonomide yeni işler yaratılması, toplu ve sürdürülebilir ulaşımaya yatırım yapmak, yerel kamu otoritelerine uygun fiyatlı krediler sağlamak, enerji altyapısının, bölgesel ısıtmanın ve ulaşım ağlarının iyileştirilmesi koruma politikaları arasındadır.

➤ Sürdürülebilirlik Kapsamında Teknoloji ve Enerji Yatırımları:

Fransa, yeşil enerji alanında istihdam yaratmayı ve bu alandaki yatırımları artırmayı hedeflemektedir. Güneş enerjisi, rüzgar enerjisi ve hidrojen gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırımların genişletilmesi, ülkenin enerji dönüşüm politikalarının merkezinde yer almaktadır. Fransız Hükümeti, çevreyle uyumlu iş alanlarının gelişimini teşvik etmek maksadıyla yardımlar ve mali teşvikler sağlamaktadır.

Fransa'nın Yeşil Endüstri Yasası, rüzgar enerjisi, güneş panelleri, yeşil hidrojen, pil, ısı pompalarının üretimine yönelik yeni üretim sahalarının hayata geçirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir (France Renouvelables, 2025). Amerika Birleşik Devletleri'nin uygulamış olduğu "Enflasyon Azaltma Yasası (IRA)"ndan esinlenen Fransız "Yeşil

Endüstri Yasası", 2024 yılından itibaren yeşil teknolojilere ve yeşil sanayiye yönelik endüstriyel yatırımları desteklemek amacıyla özel bir vergi kredisi mekanizması da barındırmaktadır. Ayrıca Avrupa Komisyonu, Fransa'nın sanayisini karbonsuzlaştırma ve yenilenebilir enerji kapasitesini geliştirme çabalarını desteklemek amacıyla 8 milyar avronun üzerinde devlet yardımını onaylamıştır (Clean Energy Wire, 2025).

1.3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN YAPAY ZEKA ALANINDA "FRANSA"

Yapay zekâ, ekonominin tüm sektörlerinde ve kamu hizmetlerinde önemli ölçüde rekabetçilik ve verimlilik artışı sağlamaktadır. Veri bilimi, makine öğrenmesi ve robotik, böylece "dördüncü sanayi devriminin" temelini oluşturmaktadır. Bu ulusal stratejiye dayanan Fransa, artık yapay zekâ alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri konumuna gelmiştir (Ministère de l'Economie, 2025).

- Yapay zekâ alanındaki yabancı yatırım projelerinde Avrupa sıralamasında 1. sırada yer almaktadır.
- Araştırma merkezleri ve karar alma merkezleri açısından dijital dünyanın liderlerine ev sahipliği yapmada da 1. sırada yer almaktadır (Ministère de l'Economie, 2025)..

1.4. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI AÇISINDAN FRANSA

Enerji Geçişi ve Yeşil Büyüme Yasası, Fransa'nın sürdürülebilir kalkınma politikalarının temelini oluşturmaktadır. Yasa, 2030 yılına kadar toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payını %32'ye, elektrik üretiminde ise %40'a çıkarmayı hedeflemektedir (Temiz Enerji, 2025). Ayrıca, yasa fosil yakıt tüketiminin 2030 yılına kadar %30 oranında azaltılmasını öngörmektedir. Bu hedefler, Fransa'nın düşük karbonlu ekonomi modeline geçiş sürecinde enerji verimliliğini artırma ve çevresel sürdürülebilirliği güçlendirme kararlılığını göstermektedir.

1.4.1. Hidrojen

Hidrojen, yeşil dönüşüm çerçevesinde 2050 yılına kadar dekarbonizasyonu amaçlayan yeşil enerjiye geçiş evresinin devamlılığı için temel bir unsurdur.

Ulusal Hidrojen Planı: Fransa, ulusal hidrojen programı uygulayan ilk ülkelerden biridir, 2018 yılı gibi erken bir tarihte uygulamaya başlamıştır. Eylül 2020'de, Ekolojik Geçiş Bakanlığı tarafından Eylül 2020'de Fransa'da karbonsuzlaştırılmış ve yenilenebilir hidrojenin geliştirilmesine yönelik

Ulusal Strateji sunulmuştur. Fransa karbondan arındırılmış bir hidrojen lideri olmayı hedefleyen bir ülkedir. Bu hedef kapsamında yarının kullanımını teşvik etmek için araştırmayı, inovasyonu ve beceri gelişimini desteklemek, ağır hizmet tipi mobilite için karbonsuzlaştırılmış hidrojenin kullanımının geliştirilmesi, Fransız elektroliz sektörünün geliştirilmesiyle endüstrinin karbondan arındırılması öncelikli alanlar arasında yer almaktadır (Green Hydrogen Organisation, 2025) .

- Üretim maliyeti açısından, yeşil hidrojen hâlen fosil yakıtlardan üretilen hidrojene göre daha yüksek bir maliyet yapısına sahiptir. Bu maliyetlerin düşürülmesi ve yeşil hidrojenin rekabetçi hâle gelmesi için üretim ve depolama altyapılarının geliştirilmesine yönelik kapsamlı yatırımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Altyapı: Hidrojenin taşıma ve dağıtım ağı hâlen geliştirilme aşamasındadır ve mevcut altyapı sınırlamaları, hidrojenin geniş ölçekli kullanımını önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Bu nedenle, hidrojenin enerji sistemine entegrasyonunu artırmak ve endüstriyel ile tüketici düzeyinde kullanımını yaygınlaştırmak için boru hatları, depolama tesisleri ve dağıtım merkezleri gibi altyapı yatırımlarının hızlandırılması gerekmektedir.
- Mevzuat ve Kabul: Hidrojenle ilgili yasal çerçeve hâlen kesin olmamakla beraber, özellikle güvenlik standartları, yeşil hidrojen sertifikasyonu ve altyapı düzenlemeleri gibi konularda kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevenin oluşturulması, hidrojenin enerji sistemine entegrasyonunu kolaylaştıracak ve sektörün sürdürülebilir büyümesini destekleyecektir.

1.4.2. Güneş Enerjisi

Avrupa'nın en büyük yüzen güneş enerjisi santrali Fransa'da bulunmaktadır (Temiz Enerji, 2025). Bu proje, kullanılmayan sanayi alanlarının dönüştürülmesi anlamında da örnek teşkil etmektedir.

1.4.3. Rüzgar Enerjisi

Fransa; enerjide dışa bağımlılığını azaltmak için ilk kez denize kurduğu rüzgâr santraliyle de enerji üretmektedir (Temiz Enerji, 2022).

1.5. ENERJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN FRANSA'DAKİ MAKROEKONOMİK POLİTİKALAR VE ENERJİ ALANINDAKİ UYGULAMALAR

1.5.1. Fransa'da Sürdürülen Enerji ve Çevre Hedefleri

Fransa, nükleer enerjiye olan bağlılığı ile bilinen bir ülkedir. Yeşil dönüşüm çerçevesinde Avrupa Birliği'nin nükleer enerjiyi yeşil enerji ve yeşil yatırım kapsamına dahil etmesi için de öncülük etmiştir. Bu bağlamda, birçok ülkenin de liderliği görevini üstlenmiştir. Fransa, iklim değişikliğiyle mücadelede nükleer enerjiye ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır (Dünya Enerji Konseyi, 2025).

Ülke, 2050 yılına kadar karbon nötrlüğüne ulaşmayı hedeflemekte ve önümüzdeki on yıllarda yenilenebilir enerji ile nükleer enerjinin eş zamanlı olarak geliştirilmesini planlamaktadır. Fransa'da hidroelektrik, rüzgar ve güneş enerjisi başlıca yenilenebilir enerji kaynaklarını oluşturmaktadır (Statista, 2025).

Bu hedeflere ulaşmak için izlenen temel politikalar şunlardır:

Karbon Nötrlüğü Hedefi (2050): Fransa, hedef olarak 2050 yılına kadar karbonsuzlaşmayı belirlemiştir ve bu hedef Paris İklim Anlaşması ile uyum sağlamaktadır. Ülkenin küresel ısınmayla mücadeledeki taahhütlerini de kapsamaktadır.

Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Çoğaltılması: Fransa'nın planları arasında, rüzgar enerjisi kapasitesini artırmak da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Avrupa'daki en büyük rüzgar enerjisi pazarlarından biri olmayı hedeflemektedir.

Enerji Verimliliği: Fransa, enerji verimliliğini artırma konusuna önem vermektedir. Bu bağlamda; 2030 yılı için hedefi toplam enerji tüketiminde %20 oranında bir verimlilik artışıdır. Daha düşük enerji tüketimi bu stratejinin ana noktasıdır.

1.5.2. Fransa'nın Ulusal Enerji ve İklim Planı (2021-2030)

"Fransa 2030" Yatırım Planı; ulusal bir yatırım planıdır. 30 milyar avroluk sübvansiyon ve 5 yıl süresince uygulanacak 4 milyar avro bütçeli fonlama planları içermektedir (International Energy Agency, 2024.)

Fransa 2030 hedefleri (Elysée, 2021):

→ Fransa’da küçük ölçekli, yenilikçi ve atık yönetimi daha iyi olan nükleer reaktörlerin ortaya çıkmasını sağlamak: 2030’a kadar bu amaçla 1 milyar avro yatırım yapılacaktır.

→ Yeşil hidrojen alanında en önde gelen ülkeler arasında yer almak: 2030’da Fransa, kendi topraklarında en az iki elektrolizör gigafabrikasına sahip olacak ve hidrojen ile onun kullanımına yönelik tüm teknolojileri kitlesel ölçekte üretecektir.

→ Karbon emisyonunu yok etmek: 2015’e kıyasla sera gazı emisyonlarını %35 azaltmak. Bu ilk üç hedefe ulaşmak için 8 milyar avrodan fazla yatırım yapılacaktır.

→ Elektrikli ve hibrit araç üretimini artırmak.

→Düşük karbonlu uçağı üretmek: Bu geleceğin ulaşım araçları için yaklaşık 4 milyar avro yatırım yapılacaktır.

→Sürdürülebilir gıdaya yatırım yapmak: Bu alan için 2 milyar avro yatırım yapılacaktır.

→Kanser ve kronik hastalıklar için 20 biyolojik ilaç üretmek ve geleceğin tıbbi cihazlarını geliştirmek.

→Yeni uzay serüveninde önemli bir konumda olmak.

→Deniz dibi kaynaklarına yatırım yapmak.

Enerji yeterliliği:

Fransa’nın yenilenebilir enerji alanında dağıtım hızının yetersizliği ve Avrupa Birliği’nin bu alandaki kriterlerini yerine getiremediği saptanmıştır. Fransa’nın rüzgar ve güneş enerjisi dağıtım hızı nispeten yavaş ilerlemektedir. Ülke, 2020 ve 2022 yıllarında Avrupa Birliği’nin bağlayıcı yenilenebilir enerji hedeflerini tutturamamış ve ilgili cezayı ödemeyi reddetmiştir. Bunun yerine Fransa, nükleer enerjiyi AB genelindeki hedeflerde yenilenebilir enerji kaynaklarıyla birlikte düşük karbonlu bir enerji kaynağı olarak sınıflandırmak amacıyla yoğun lobi faaliyetlerinde bulunmuştur (Clean Energy Wire, 2025). Fransız Hükümeti, yeşil dönüşüm sürecinde sanayi rekabet gücünü artırmayı hedefleyen “Fransa 2030” program bütçesinin yarısını, ekonomiyi karbonsuzlaştırmaya yönelik yatırımlara yönlendirmeyi planlamaktadır. Business France’ın gerçekleştirdiği bir ankete göre, 2023 yılında ekonomisini doğrudan karbondan arındırmayı amaçlayan 205 projeye yatırım yapan uluslararası yatırımcılar için Fransa hâlâ cazip bir ekonomik ortam sunmaktadır (Clean Energy Wire, 2024).

1.6. SONUÇ

Fransa'nın yenilenebilir enerji stratejileri, birçok ülke için model niteliği taşımaktadır. Ülke, özellikle güneş ve rüzgar enerjisi sektörlerinde önemli yatırımlar yaparak bu alanlarda hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Yenilenebilir enerji altyapısını destekleyen teşvik mekanizmaları, hem özel sektör hem de yerel yönetimlerin bu sektöre daha yoğun katılım göstermesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Fransa'nın "Enerji Geçiş Yasası" yenilenebilir enerji ve düşük karbonlu ekonomiye geçişte örnek bir düzenleyici çerçeve oluşturmaktadır (Climate Change Laws, 2025).

Aynı zamanda; enerji dönüşümü sürecinde oluşabilecek iş kayıplarının ve bölgesel eşitsizliklerin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Çalışanların yeniden eğitilmesi ve psikososyal destek sağlanması, iş kaybı endişesini azaltmak ve toplumsal istikrarı korumak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Ayrıca, Fransa'nın "Territoires d'Industrie" (Endüstri Bölgeleri) programı, enerji ve sürdürülebilirlik odaklı özel kalkınma ve destek programları sunması bakımından örnek bir model teşkil etmektedir (Agence Nationale de la Cohésion des Territoires, 2025).

Fransa'da bulunan "École des réseaux pour la transition énergétique (Enerji geçiş için kaynaklar okulu)" enerji dönüşümünde hem akademik hem de mesleki eğitim merkezi anlamında iyi bir örnek teşkil etmektedir. (Enedis, 2025).

Fransa, yenilenebilir enerjiye geçiş sürecinde, düşük gelirli ve dezavantajlı grupların ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkilenmesini önlemeyi amaçlayan kapsamlı politikalar geliştirmektedir. Bu politikalar, enerji dönüşümünün adil bir şekilde gerçekleşmesini sağlamayı hedeflemektedir. "Chèque énergie (Enerji çeki)" şeklinde enerjiye erişimi kolaylaştıracak destekler uygulanmaktadır (Chèque Energie, 2025).

Fransa'da geliştirilen bölgeler arası kooperatif projelerinden «Energie Partagée (Paylaşılan Enerji)» halkı yenilenebilir enerji üretimine dahil etmektedir (Energie Partagée, 2025).

Fransa, dekarbonizasyon hedefinde emisyonlarını azaltmak için karbon vergilendirme yöntemlerini ve karbon fiyatlandırması sistemini verimli bir şekilde uygulamaktadır (Çelikkaya, 2023). Bu tür politikalar, yenilenebilir enerjiye geçiş hızlandırma ve düşük karbonlu teknolojilere yatırım yapmayı teşvik etme potansiyeline sahiptir. Karbon fiyatlandırma ve vergilendirme uygulamaları sayesinde, enerji verimliliğini artıran önlemler için vergi avantajları uygulanabilir veya yenilenebilir enerji projelerine daha çok sübvansiyon sağlanabilir. Fransa'nın sektör bazlı "karbon ticaret

sistemi” (ETS), karbon salınımlarını sınırlamak amacıyla geliştirilen başarılı uygulamalardan biri olarak öne çıkmaktadır (Ministère de la Transition Énergétique, 2025).

Halkın Katılımı ve Bilinçlendirilmesi

Fransa, yerel halkın bilinçlenmesine ve gelişmeleri takip etmesine önem vermektedir. Bu amaç doğrultusunda bilgilendirme çalışmaları yürütmektedir.

Fransa’da yerel halkla yapılan « consultations publiques (kamusal istişareler) » tarzında istişareler yapmak, yenilenebilir enerji projelerinin halkla paylaşılmasını ve onların görüşlerinin alınmasını sağlamak açısından önem arz etmektedir (Ministère Aménagement du Territoire, 2025).

Kaynakça

- Aliyev, Pelin (2021). *Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Döneminde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Agence Nationale de la Cohésion des Territoires, <https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/territoires-dindustrie-44> (Erişim: 01.01.2025)
- Campus France (2025), <https://www.campusfrance.org/en/actu/classements-thematiques-2025-du-the-50-etablisements-francais-distingues> (Erişim: 03.10.2025)
- Clean Energy Wire, <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/clew-guide-france-moves-action-new-climate-plan-green-industry-makeover> (Erişim: 25.09.2025)
- Climate Change Laws, https://climate-laws.org/document/law-no-2015-992-on-energy-transition-for-green-growth-energy-transition-law_aea3 (Erişim: 15.01.2025)
- Çelikkaya, A., (2023). Karbon Fiyatlandırması Seçenekleri ve Tasarım Sorunları. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 01-26
- Dayı, S. E. (2010). Mustafa Kemal Atatürk'te Cumhuriyet Fikri ve Gerçekleştirilme Safhaları. *Atatürk Dergisi*, 3(1).
- Dünya Enerji Konseyi, <https://dunyaenerji.org.tr/sebeke-operatoru-rte-fransanın-net-sifir-icin-nukleer-enerjiye-ihtiyaci-var/> (Erişim: 09.01.2025)
- Elysée, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/10/12/presentation-du-plan-france-2030> (Erişim: 01.11.2024)
- Enedis, <https://www.enedis.fr/reussir-la-transition-ecologique/ecoles-des-reseaux-pour-la-transition-energetique> (Erişim: 10.01.2025)
- Energie Partagée, <https://energie-partagee.org/> (Erişim: 07.01.2025)
- European Commission, https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/just-transition-fund_en (Erişim: 17.09.2025)
- European Commission, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en#dff-helpusdesc (Erişim: 20.09.2025)
- European Commission, Eurydice Raporu https://eurydice.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_11/18234706_avrupada_yetiskin_egitimi_2021.pdf, (Erişim: 02.09.2025)
- Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Nuclear_energy_statistics (Erişim:30.12.2024)
- France Renouvelables, 2025.<https://www.france-renouvelables.fr/les-politiques-publiques/>(Erişim:30.09.2025)

- Green Hydrogen Organisation, <https://gh2.org/countries/france> (Erişim: 12.07.2025)
- Institut Français, <https://www.ifturquie.org/isbirligi/bilimsel-isbirligi/>, (Erişim: 01.10.2025)
- International Energy Agency, <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/hydrogen>(Erişim:27.12.2024)
- International Energy Agency, <https://www.iea.org/policies/14279-france-2030-investment-plan> (Erişim: 30.01.2024)
- Le Cheque Energie, <https://chequeenergie.gouv.fr/> (Erişim: 09.01.2025)
- Le Monde,https://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2023/10/02/l-hydrogene-est-il-la-solution-miracle-pour-la-transition-energetique_6191994_4355770.html(Erişim:27.12.2024).
- L'Europe S'engage en France, <https://www.europe-en-france.gouv.fr/fr/fonds-europeens-2021-2027/fonds-europeen-pour-une-transition-juste-ftj> (Erişim: 03.09.2025)
- Lyon Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, 2023.<https://ticaret.gov.tr/data/5b8a-43355c7495406a227638/2023%20Y%C4%B1%C4%B1%20Raporlar%-C4%B1/FRANSA'DA%20YE%C5%9E%C4%B0L%20D%C3%96N%-C3%9C%C5%9E%C3%9CME%20%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%-C4%B0N%20GEL%C4%B0%C5%9EMELER.pdf> (Erişim: 10.09.2023)
- Ministère Aménagement du Territoire, 2025.<https://www.consultations-publiques.developpement-durable.gouv.fr/?lang=fr>(Erişim: 03.09.2025)
- Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté Industrielle et Numérique,
<https://www.economie.gouv.fr/actualites/strategie-nationale-intelligence-artificielle#>(Eriřim:07.02.2025)
- Ministère de la Transition Écologique,
https://www.ecologie.gouv.fr/sites/default/files/documents/Plan_deploiement_hydrogene.pdf(Eriřim:27.12.2024)
- Ministère de la Transition Énergétique,
<https://www.statistiques.developpement-durable.gouv.fr/edition-numerique/chiffres-cles-du-climat-decembre-2022/22-le-systeme-europeen-dechange-de> (Erişim: 08.01.2025)
- Statista, <https://www.statista.com/topics/10228/renewable-energy-in-france/#topicOverview> (Erişim: 09.01.2025)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?2f420c84-2999-4028-9ea0-6bb75a825b9b> (Erişim: 01.10.2025)
- Temiz Enerji, <https://temizenerji.org/2025/05/16/fransa-ulasimda-yesil-hidrojen-hedefini-abnin-uzerine-tasimayi-planliyor/> (Erişim: 16.05.2025)

Temiz Enerji, <https://temizenerji.org/2025/06/25/avrupanin-en-buyuk-yuzer-gunes-santrali-fransada-devrede/>(Erişim: 25.06.2025)

Temiz Enerji, <https://temizenerji.org/2022/06/13/fransanın-ilk-acik-deniz-ruzgar-turbinleri-uretime-basladi/>(Erişim: 12.06.2022)

World Energy Council Türkiye, <https://dunyaenerji.org.tr/fransanın-ilk-ticari-deniz-ustu-ruzgar-santrali-uretime-basladi/><https://dunyaenerji.org.tr/fransanın-ilk-ticari-deniz-ustu-ruzgar-santrali-uretime-basladi/> (Erişim: 12.06.2022)

Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar

Editör:

Prof.Dr. Abdulkadir Kırbaş